สวดมนต์สิบสองตำนาน

ฉบับกองทัพอากาศ

และ

อานาปานสติภาวนามัย แบบที่ ๑ และ ๒

ของ

พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์

(อาจารย์ลี ธมฺมธโร)

พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ

[illegible]รรยาวินิจฉัย (ผัน อรรถจินดา)

ณ ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาส

เชิงสะพานพุทธ ธนบุรี

วันจันทร์ ที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔

ขอกราบขอบพระคุณท่านที่เคารพและญาติมิตร ที่ได้มีเมตตาจิตและให้เกียรติมาในงานรดน้ำศพ ตั้งศพบำเพ็ญกุศล บรรจุศพ และในงานฌาปนกิจศพ นางจรรยาวินิจฉัย (ผัน อรรถจินดา) หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่อง ขอประทานอภัยด้วย

เจ้าภาพ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ ๑๑๒-๑๑๖ ถนนบริพัตร สำราญราษฎร์ พระนคร นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๘๑๐๕๔๑ พ.ศ. ๒๕๑๔

สวดมนต์สิบสองตำนาน

ฉบับกองทัพอากาศ

และ

อานาปานสติภาวนามัย แบบที่ ๑ และ ๒

ของ

พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์

(อาจารย์ลี ธมฺมธโร)

พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ

นางจรรยาวินิจฉัย (ผัน อรรถจินดา)

ณ ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาส

เชิงสะพานพุทธ ธนบุรี

วันจันทร์ ที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔

ที่ กห ๐๓๐๕/๑๐๘๐๕ กรมสารบรรณทหารอากาศ

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๔

เรื่อง อนุญาตให้พิมพ์หนังสือสืบสองตำนานฉบับกองทัพอากาศ

เรียน นางประไพ สุคกรี

อ้างถึง หนังสือของท่าน ลงวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๔

ตามที่ท่านขออนุญาตพิมพ์หนังสือสืบสองตำนานฉบับกองทัพอากาศ เพื่อแจกในงานฌาปนกิจศพ นางยิ้น ธรรมจินดา จรรยาวินิจฉัย มารดาของท่าน ณ ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาส ธนบุรี ในวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๔ ดังความละเอียดแจ้งแล้วนั้น

ผู้บัญชาการทหารอากาศ อนุญาตให้ท่านจัดพิมพ์ได้ตามที่ขอไป

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

พลอากาศตรี (ลายมือชื่อ)

(ประเสริฐ วานิชย์)

เจ้ากรมสารบรรณทหารอากาศ

กองเสมียนตรา

นางจรรยาวินิจฉัย (ผัน อรรถจินดา)

ชาตะ ๙ กันยายน ๒๔๒๗

มตะ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๔

ประวัติย่อ

ของ

นางจรรยาวินิจฉัย (คุณแม่ผัน อรรถจินดา)

เกิดวันที่ ๙ กันยายน ๒๔๒๗ ที่จังหวัดพระนคร ฯ เป็นบุตรีของนายเจ็ง และนางอิ่ม สุจาริกุล มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๒ คน คือ:-

๑. นางจรรยาวินิจฉัย (ผัน อรรถจินดา)

๒. หลวงสารกลประสาน (เซียะ สุจาริกุล) ถึงแก่กรรม

เมื่อเยาว์วัย ได้อยู่กับมารดาที่จังหวัดพระนคร ฯ ได้รับการศึกษาพอสมควร และช่วยมารดาประกอบอาชีพการค้า ทำขนมแบบไทย ๆ ได้เป็นอย่างดี การเย็บปักถักร้อยก็มีความชำนาญมาก

นิยมอ่านหนังสือเรื่องนิยายต่าง ๆ ที่พิมพ์จำหน่ายที่หน้าวัดเกาะ (วัดสัมพันธ์วงศ์) และหนังสือเรื่องจีนที่พิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทยต่าง ๆ เป็นประจำ พร้อมทั้งมีความสนใจในวิชาโหราศาสตร์เป็นอันมาก

ได้สมรสกับนายเล็ก อรรถจินดา ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม ซึ่งต่อมาได้เป็นผู้พิพากษา และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ครั้งสุดท้าย เป็นพระจรรยาวินิจฉย ผู้พิพากษาศาลจังหวัดสมุทรสงคราม

รับราชการจนอายุครบเกษียณ และได้ออกรับบำนาญ อยู่ที่บ้านวงเวียนเล็ก จังหวัดธนบุรี และได้ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ คุณแม่ผันก็ได้อยู่กับธิดาและบุตรตลอดมา

คุณแม่ผัน อรรถจินดา มีธิดาและบุตร ๓ คน คือ :–

๑. นางประไพ สุกกรี

(ภรรยาศาสตราจารย์ พันเอกพิเศษ สนิท สุกกรี)

๒. นายประยูร อรรถจินดา (สามีนางชุ่มใจ อรรถจินดา)

๓. นางประยงค์ ไปยพงศ์ (ภรรยานายปิ่น ไปยพงศ์)

ตลอดเวลาที่อยู่ที่บ้านวงเวียนเล็ก ซอยสุรวงศ์ ธนบุรี ก็มีความสุขสบายเป็นอันดี จนถึงวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๔ ได้ป่วยด้วยโรคชรา มีอาการเป็นอัมพาตอย่างฉับพลัน ในตอนเช้าตรู่ที่ตื่นนอนขึ้นมา และในเช้าวันนั้นได้พยายามใส่บาตรพระได้ ๑ องค์ เป็นการบำเพ็ญกุศลครั้งสุดท้าย แล้วก็ต้องลงนอนด้วยความอ่อนกำลัง ค่อย ๆ หมดความรู้สึกไป และรับประทานอาหารไม่ได้ ลูกหลานจึงได้นำตัวส่งโรงพยาบาลพระปิ่นเกล้า ทั้งนายแพทย์และพยาบาลได้ร่วมมือกันให้การรักษาพยาบาลอย่างเต็มความสามารถ และเอาใจใส่อย่างดียิ่งตลอดเวลา

ถึงวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๔ เวลา ๒๒.๐๐ น. ก็ได้ถึงแก่กรรมลงอย่างสงบ

ศิริรวมอายุได้ ๘๖ ปี ๙ เดือน ๑๑ วัน

คุณแม่ผัน อรรถจินดา นับถือพระพุทธศาสนามาแต่บรรพบุรุษ และสนใจพระพุทธศาสนามาตั้งแต่เยาว์วัย ได้บำเพ็ญกุศล และปฏิบัติธรรม รักษาศีล–ศีลอุโบสถ และบำเพ็ญสมถกัมมัฏฐานติดต่อกันมาโดยตลอด ความระมัดระวังตัวในการไม่ทำบาป ได้สอดส่องไปถึงคนอื่นที่เกี่ยวข้องในกิจการงานด้วย เช่น เวลาเด็กหุงข้าว เช็ดน้ำข้าว ก็ร้องเตือนให้ดูให้รอบคอบเสียก่อน ว่าที่

รินน้ำร้อน ๆ ลงไปนั้น จะมีมด แมลงอยู่หรือเปล่า มีความสำรวมห่วงใยในชีวิตสัตว์อยู่เป็นนิจ

การจากไปของคุณแม่ผัน อรรถจินดา ได้ทิ้งความอาลัยไว้แก่ลูกหลานเป็นธรรมดา แต่ในด้านทำที่พึ่งให้กับตนเองนั้น คุณแม่ผัน อรรถจินดาก็ได้เตรียมการจัด "เสบียงบุญ" สำหรับตัวเองไว้อย่างสมบูรณ์ ด้วยความไม่ประมาท ตลอดระยะเวลาที่เป็นมา–เป็นอยู่–และเป็นไปของชีวิต ข้อนี้ได้ทำความหมดกังวลห่วงใยในชาติหน้า – ภพหน้าของคุณแม่ผัน อรรถจินดาสำหรับลูกหลานทุกคน.

เรื่อง

สวดมนต์เจ็ดและสิบสองตำนาน

ในงานพิธีต่าง ๆ ของพุทธศาสนิกชนชาวไทย นิยมนิมนต์พระภิกษุในพระพุทธศาสนามาสวดพระปริต ซึ่งเราเรียกกันเป็นสามัญว่าสวดมนต์ หรือเจริญพระพุทธมนต์ เป็นประเพณีมาช้านานตามตำนานพระปริต ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า "ประเพณีที่พระสงฆ์สวดพระปริต เกิดขึ้นในลังกาทวีปประมาณว่า เมื่อพุทธกาลล่วงแล้วราว ๕๐๐ ปี"

สาเหตุที่จะเกิดประเพณีสวดพระปริตตามบ้านนั้น สมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า "ในเรื่องพงศาวดารปรากฏว่า พวกทมิฬมีอำนาจปกครองบ้านเมือง(ลังกา)อยู่นาน ๆ ก็หลายครั้ง พวกทมิฬนับถือไสยศาสตร์ พาศาสนาพราหมณ์เข้ามาสั่งสอนในลังกาทวีปด้วยก็ตาม คติศาสนาพราหมณ์นั้นนิยมว่าผู้ทรงพระเวทอาจร่ายมนต์ให้เกิดสิริมงคลหรือป้องกันแก้ไขภยันตรายแก่มหาชนได้ สันนิษฐานว่า พวกชาวลังกาแม้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็ย่อมมีเวลาปรารถนาสิริมงคลและมีเวลาหวาดหวั่นต่อภยันตราย ตามธรรมดาสามัญมนุษย์คงจะขอให้พระสงฆ์เถรานุเถระชาวลังกาช่วยหาทางในพระพุทธศาสนาสงเคราะห์เพื่อให้เกิดสิริมงคล หรือป้องกันภยันตรายให้แก่ตนบ้าง พระสงฆ์มีความกรุณา จึงคิดวิธีสวดพระปริตขึ้นให้สมประสงค์ของประชาชน ก็แต่

วิธีร้ายเวทมนต์ของพราหมณ์นั้น เขาวิงวอนขอพรต่อพระเป็นเจ้า คติพระพุทธศาสนาห้ามการเช่นนั้น พระสงฆ์จึงค้นในพระไตรปิฎกเลือกเอาพระสูตรและปาฐะพระคาถาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย อันมีตำนานอ้างว่าเกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ มาสวดเป็นมนต์"

การสวดมนต์ดังกล่าวนั้น เรียกว่าสวดพระปริต หมายถึงสวดพระพุทธวจนะที่มีอานุภาพคุ้มกันอันตรายต่าง ๆ ได้ พระปริตนั้นปรากฏมี ๒ แบบ คือ มหาราชปริตฺต ราชปริตใหญ่ ๑๒ ตำนาน ๑ จุลฺลราชปริตฺต ราชปริตน้อย ๗ ตำนาน ๑ ที่เรียกราชปริตนั้น สมเด็จกรมพระยาดำรงฯทรงสันนิษฐานว่า "คงจะเกิดขึ้นโดยพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน" และในข้อที่ว่าอันใดจะเกิดก่อนเกิดหลัง มีพระนิพนธ์ไว้ว่า "อย่างไหนจะเป็นแบบเดิม ข้อนี้เคยสันนิษฐานกันมาแต่ก่อนว่า อย่าง ๑๒ ตำนานเห็นจะเป็นราชปริตเดิม ครั้นต่อมาภายหลังมีพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งอาจเป็นต่างประเทศก็ลังกา ทรงพระดำริเห็นว่ายังยาวนัก จึงโปรดให้ตัดลงเป็นอย่าง ๗ ตำนาน มีราชปริตเป็น ๒ อย่างขึ้น จึงได้เรียกอย่างยาวว่า มหาราชปริต เรียกอย่างสั้นว่า จุลราชปริตดังนี้ แต่เมื่อมาพิจารณากันในคราวจะแต่งตำนานพระปริตนี้ มีบัณฑิตหลายคน คือ พระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เป็นต้น กลับเห็นว่าอย่าง ๗ ตำนานจะเป็นแบบเดิม อย่าง ๑๒ ตำนานเป็นของปรุงใหม่ต่อภายหลัง อ้างเหตุให้เห็นเช่นนั้น ด้วยพระปริตต่าง ๆ ใน ๗ ตำนาน กับ ๑๒ ตำนานเหมือนกันโดยมาก เป็นแต่วางลำดับผิดกัน ถ้าว่าเฉพาะตัวพระปริต ไม่ยาวสั้นผิดกันก็มากน้อยนัก เป็นแต่มีบทขัดตำนานมากกว่ากัน ถ้าประสงค์เพียงจะตัดพระปริตอย่าง ๑๒ ตำนานให้สั้น คงไม่

ทำเช่นที่ปรากฏอยู่ อีกประการหนึ่งสังเกตเห็นว่า ลักษณะที่จัดพระปริตต่าง ๆ ทั้งที่เพิ่มคำขัดตำนานขึ้นอย่าง ๑๒ ตำนาน เป็นระเบียบเรียบร้อยดีกว่าอย่าง ๗ ตำนาน จึงสันนิษฐานว่า ราชปริตเดิมเห็นจะเป็นอย่าง ๗ ตำนาน ต่อมามีผู้รู้คิดแก้ไขให้เป็นอย่าง ๑๒ ตำนาน"

งานที่จะสวดเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน สมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า "การพิธีพุทธศาสนาล้วน ๆ แต่ก่อนมาถ้าเป็นงานมงคลอย่างสามัญ เช่น ทำบุญเรือน หรือฉลองพระ หรือโกนจุก เป็นต้น สวด ๗ ตำนาน ถ้าเป็นงานมงคลวิเศษกว่าสามัญ เช่นการพระราชพิธีใหญ่ แต่สวดมนต์วันเดียว ดังพิธีถือน้ำและพิธีแรกนาเป็นต้นก็ดี งานเชลยศักดิ์ซึ่งเป็นงานสำคัญ เช่น งานฉลองอายุและแต่งงานบ่าวสาวเป็นต้นก็ดี ย่อมสวด ๑๒ ตำนาน แต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปแล้ว"

การสวดมนต์ในงานมงคลต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้ใช้สวดเจ็ดตำนานโดยทั่วไป สิบสองตำนานไม่ใคร่จะได้สวด ถ้าจะมีการสวดสิบสองตำนาน ต้องบอกพระให้ท่านทราบล่วงหน้าไว้ ในเวลาที่ไปนิมนต์ หรือหมายเหตุไปกับฎีกาที่นำไปถวายในที่นี้จะได้พูดถึงเรื่องของสิบสองตำนานทั้งบาลีคำแปลและตำนาน ตลอดถึงอธิบายข้อที่ควรอธิบาย ดังต่อไปนี้

สวดมนต์สิบสองตำนานแปล

ชุมนุมเทวดา

(สรชฺชํ สเสนํ สพนฺธุํ นรินฺทํ	ขอเชิญท่านผู้เจริญทั้งหลาย ผู้มีเมตตา
ปริตฺตานุภาโว สทา รกฺขตูติ)	จิต จงแผ่เมตตา (ด้วยอธิษฐานขอ
ผริตฺวานเมตฺตํ สเมตฺตา ภทนฺตา	อานุภาพพระปริต จงรักษาสมเด็จ
อวิกฺขิตฺตจิตฺตา ปริตฺตํ ภณนฺตุ	บรมบพิตร พระราชสมภารเจ้ากับทั้ง
	พระสิริราชสมบัติและเหล่าเสนามาตย์
	อีกทั้งพระประยูรญาติราชตระกูล ทุก
	เมื่อเถิดดังนี้แล้ว) อย่าได้มีจิตฟุ้งซ่าน
	สวดพระปริตเทอญ
สคฺเค กาเม จ รูเป	ขอเชิญบรรดาเทพเจ้า ซึ่งสถิตในสรวง
คิริสิขรตเฏ จนฺตลิกฺเข วิมาเน	สวรรค์ ชั้นกามภพ รูปภพ และ
ทีเป รฏฺเจ จ คาเม	เทพเจ้าผู้สถิตเหนือยอดเขาและหุบเขา
ตรุวนคหเน เคหวตฺถุมฺหิ เขตฺเต	และในวิมานอันอยู่ในอากาศทั้งที่สถิต
ภุมฺมา จายนฺตุ เทวา	ในเกาะ ในแว่นแคว้น ในแดนบ้าน
ชลถลวิสเม ยกฺขคนฺธพฺพนาคา	ในต้นไม้ ในป่าโปร่งและป่าทึบ ใน
ติฏฺฐนฺตา สนฺติเก ยํ	เรือน ในเรือกสวน ในไร่นา ทั้งบรรดา
มุนิวรจนํ สาธโว เม สุณนฺตุ	ยักษ์คนธรรพ์และนาค ผู้เป็นสาธุชน
	อันอยู่ในน้ำ บนบก ที่ลุ่ม ที่ดอน ก็ดี
	ขอจงมาประชุมกันในที่นี้ ฟังคำของ
	พระมุนีอันประเสริฐ ซึ่งข้าพเจ้าจะได้
	สวดต่อไป ณ บัดนี้

ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทนฺตา ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม

ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทนฺตา ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม

ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทนฺตา ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม

อีกแบบหนึ่ง

สมนฺตา จกฺกวาเฬสุ	ขอเชิญเทพเจ้าในจักรวาลทั้งหลายโดย
อตฺราคจฺฉนฺตุ เทวตา	รอบมา ณ สมาคมนี้ ขอเชิญฟังพระ
สทฺธมฺมํ มุนิราชสฺส	สัทธรรม ของพระมุนีเจ้า อันจะอำนวย
สุณนฺตุ สคฺคโมกฺขทํ	ให้ทั้งสวรรค์และนิพพานเถิด ขอเชิญ
สคฺเค กาเม จ รูเป ฯ เปฯ	บรรดาเทพเจ้า ซึ่งสถิตในสรวงสวรรค์
ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทนฺตา	ฯลฯ ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม

<u>หมายเหตุ</u> *บทนี้ทั้งสองแบบเป็นบทที่แต่งเพิ่มขึ้นใหม่ ไม่มีในพระไตรปิฎก เรียกว่าบทชุมนุมเทวดา บทชุมนุมเทวดานี้แต่เดิมมาคฤหัสถ์ที่เป็นผู้อาราธนาพระปริตเป็นผู้ว่า คืออาราธนาพระปริตจบแล้ว ก็ว่าบทชุมนุมเทวดาด้วย ต่อมาภายหลังจึงได้ยกถวายพระสวดมนต์เป็นผู้ว่า พระที่จะว่าบทนี้โดยปกติเป็นรูปที่ ๓ นับจากพระที่เป็นหัวหน้า*

ที่วงเล็บ (   ) ไว้ หมายความว่า ใช้เฉพาะในพระราชพิธี ถ้าเป็นการทำบุญทั่ว ๆ ไป ตัดออก

<u>กิจของเจ้าภาพ</u> *ในบางกรณีเจ้าภาพที่จัดที่บูชาน้อย (เครื่อง ๕ หรือเครื่องทองน้อย) ไว้สำหรับเจ้าภาพพึงพระสวดมนต์เป็นพิเศษต่างหากจากที่บูชาใหญ่ ก็จุดในตอนที่พระกำลังว่าบทชุมนุมเทวดา*

บทนมัสการ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ขอนอบน้อมแด่พระผู้ทรงพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ก่อนที่จะเริ่มกิจกรรมทางพระศาสนา จะต้องตั้งนโม ๓ ครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการใด ๆ ทั้งนั้น แม้ที่สุดถวายสังฆทานก็ต้องเริ่มด้วยนโม ฯ ๓ ครั้งก่อน บทนี้ท่านเรียกกันมาว่า บทนมัสการ หมายความ ว่าเป็นบทถวายความเคารพแด่พระพุทธเจ้า แต่เป็นการนมัสการพระคุณ มิใช่นมัสการพระองค์ การนมัสการพระคุณเช่นนี้ทำให้พุทธศาสนิกชนไม่ต้องว้าเหว่ วุ่นวายใจว่า พระพุทธเจ้าดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้ว เพราะถึงพระองค์จะล่วงลับดับขันธ์ไปนานแล้ว แต่พระคุณยังคงดำรงอยู่ มิได้ล่วงลับไปตามพระองค์ แม้ในปัจจุบันพระคุณของพระองค์ก็ยังคงปรากฏอยู่ เป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจพุทธศาสนิกชนทั่วไป ดังนั้นการนมัสการด้วยบทนมัสการนี้ จึงมีความหมายว่า

"พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นพระผู้ทรงพระภาค เป็นพระอรหันต์ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอนมัสการพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น"

บททั้ง ๓ คือ ภควโต ๑ อรหโต ๑ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ๑ เป็นบทประกาศพระคุณของพระพุทธเจ้าโดยประมวล มีอรรถาธิบายโดยสังเขป ต่อไปนี้

บท ภควโต แปลไว้ว่า **ผู้ทรงพระภาค** เล็งถึง**พระกรุณาคุณ**คือ ทรงแจกพระธรรมอันล้ำเลิศที่ได้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ด้วยพระปัญญา

อันยิ่งแก่มหาชนชาวโลก ที่ได้นามว่า "พระพุทธศาสนา" อันพระพุทธศาสนานั้น ท่านแต่ก่อนๆ ท่านเทิดทูน ไม่เรียกเพียงว่า พระพุทธศาสนาเท่านั้น ท่านเติมคำว่า **บวร** เข้าไปด้วย เป็นพระบวรพุทธศาสนาทีเดียว ทั้งนี้ เพราะยุติต้องกันว่า พระพุทธศาสนาเป็นสมบัติเอกอุดมแท้ที่โลกมีอยู่ สมบัติอื่น ๆ นั้น มีความวิบัติเสื่อมสลายแปรผัน และเป็นไปเพื่อความคับแค้นได้ ถึงจะเรียกว่าสมบัติ ก็มิใช่เป็นอย่างเอกอุดม ส่วนพระบวรพุทธศาสนานั้น เป็นสมบัติที่ไม่มีวิบัติคอยตัดรอน เป็นสมบัติที่ปราศจากความสูญสลาย เป็นสมบัติที่ไม่แปรผัน ทั้งไม่เป็นไปเพื่อความคับแค้น พระพุทธองค์โปรดประทานไว้แก่ชาวโลกด้วยพระกรุณาอันล้นพ้น เพราะว่าพระธรรมที่ตรัสรู้นั้น เป็นอมตธรรม ถ้าพระองค์จะทรงหวงแหนไว้ ไม่ตรัสสอน ใคร ๆ ก็ไม่สามารถจะตำหนิพระองค์อย่างไรได้ แต่ก็ไม่เป็นเช่นนั้น พระองค์ทรงเปิดเผยจำแนกแจกจ่ายแก่มหาชน ตามที่ตรัสรู้ทุกประการ มิได้ปิดบังอำพรางความรู้นั้นไว้เลย เป็นพระกรุณาอย่างล้นพ้นทีเดียว

บทคือ **อรหโต** แปลไว้ว่า **อรหันต์** หมายถึงเป็นผู้ไกลจากกิเลสเล็งถึง **พระบริสุทธิคุณ** ความหมายของพระคุณบทนี้ มีหลายนัยที่ให้ความหมายมาแล้วว่า เป็นผู้ไกลจากกิเลสนั้น เป็นเพียงนัยหนึ่งเท่านั้นยังมีนัยอื่น ๆ อีก คือ ทรงหักกำกงแห่งสงสารจักร หมายถึงสิ้นชาติสิ้นภพ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดสืบไป ทรงกำจัดกิเลสอันเป็นข้าศึกหมายถึงบรรดากิเลสที่เป็นตัวก่อความยุ่งเหยิงในพระหทัย ทรงกำจัดได้เด็ดขาดไม่มีอำนาจที่จะจูงพระองค์ไปในทางเสื่อมเสียได้ และพระองค์ไม่มีความลับ ไม่มีข้อที่จะต้องปกปิดด้วยพระองค์เอง หรือจะต้องให้ผู้อื่นช่วยปกปิด กายสมาจาร ความประพฤติชอบทางกาย วจีสมาจาร ความ

ประพฤติชอบทางวาจา และมโนสมาจาร ความประพฤติชอบทางใจของพระองค์คงที่ ต่อหน้ามหาชนเป็นอย่างใด ลับหลังก็คงอย่างนั้น นัยที่พรรณนาตามความของศัพท์ต่าง ๆ ประมวลลงตรงที่ **บริสุทธิ์** คือ ทรงผุดผ่องปราศจากข้อที่วิญญูชนจะตำหนิได้ ทั้งในด้านพระชาติกำเนิด ทั้งในด้านความรู้ความฉลาด ทั้งในด้านความประพฤติ และในด้านพระอัธยาศัย ทรงบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

บทคือ **สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส** แปลทับศัพท์ว่า **สัมมาสัมพุทธ** แต่ในทางภาษาไทยฟังแล้วห้วนไป เติมคำว่า **เจ้า** ซึ่งประกาศความสูงส่งประกอบเข้าท้ายคำ เป็น สัมมาสัมพุทธเจ้า เล็งถึง **พระปัญญาคุณ** คือ ตรัสรู้สรรพธรรมที่ควรรู้ได้โดยลำพังพระองค์ และข้อที่ตรัสรู้นั้น ๆ เป็นไปโดยชอบ หมายความว่าอาการที่ตรัสรู้นั้น เป็นความจริง ไม่วิปริตแปรผันเป็นอย่างอื่น ข้อที่ตรัสรู้เล่า ก็เป็นเรื่องจริง แท้ แน่นอน ไม่วิปริตแปรผันเป็นอย่างอื่น เป็นสภาวะคงที่อยู่ตลอดกาล ความรู้ชัดรู้แน่นอนของพระองค์เป็นเช่นนี้ จึงเรียกว่า **โพธิญาณ** หมายถึง **รู้จริง**ๆ คือ ความรู้ของพระองค์ก็ จริง ข้อที่ทรงรู้ก็ จริง จึงกล่าวได้ว่า **รู้จริง** ๆ ประจักษ์พยานที่จะเห็นได้ง่าย ๆ ก็คือตั้งแต่เสด็จดับขันธปรินิพพานมาถึงบัดนี้ ถ้วน ๒๕๑๑ ปีแล้ว มีใครบ้างที่อาจประกาศตนเป็น **สัมมา-สัมพุทธะ** ซ้อนขึ้นมาเป็นองค์ที่ ๒ แม้จะมีผู้พยายามเป็นนักเป็นหนา ที่จะตั้งตนเป็นศาสดา ก็หาอาจประกาศตนเป็นสัมมาสัมพุทธะไม่ เพราะความรู้ของตนไม่จริง และข้อที่รู้ก็ไม่จริง เข้าไม่ถึง **โพธิญาณ** เมื่อเข้าไม่ถึงโพธิญาณ จะประกาศตนเป็นสัมมาสัมพุทธะไม่ได้เป็นอันขาด พระปัญญาของพระพุทธองค์เป็นเช่นนี้

การเรียงลำดับพระคุณตามนิยมของนักปราชญ์นั้นเรียงพระปัญญาคุณก่อน ต่อมาถึงพระบริสุทธิคุณ แล้วพระกรุณาคุณเป็นที่สุด ทั้งนี้ เป็นการเพ่งจากพระองค์ออกมา พระปัญญาคุณจะประจักษ์ก่อน เพราะทรงอาศัยพระปัญญา อันได้แก่พระโพธิญาณดังกล่าวนั้น ชำระพระกมลสันดานให้บริสุทธิ์ เป็นพระบริสุทธิคุณ เพราะทรงมีพระหทัยบริสุทธิ์ผุดผ่องนั้นแล เป็นเหตุให้ทรงพระกรุณาประกาศอมตธรรมแก่มหาชนโดยปราศจากความปรารถนาผลตอบแทน ทรงประกาศพระธรรมเพื่อสิริสวัสดิ์ของมหาชนเอง มิได้ทรงประกาศพระธรรมเพื่อให้มหาชนตอบแทนพระองค์ด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นพระกรุณาล้นเหลือ นี้เป็นการเพ่งจากพระองค์ออกมา หากเพ่งจากเราเข้าไปหาพระองค์ พระคุณที่ปรากฏประจักษ์แก่เราก่อน ก็คือ พระกรุณาคุณ ที่เราได้ทราบได้ศึกษาได้ปฏิบัติพระธรรม ได้รับอานิสงส์แห่งการปฏิบัติตามสมควรอยู่นั้น เพราะพระองค์ทรงพระมหากรุณาประกาศพระธรรมไว้ หาไม่แล้ว เราจักต้องพากันมืดมนอนธการเป็นนักหนาทีเดียว และการที่ทรงประกาศเล่า ก็เพื่อความสุขความเจริญของพวกเราเท่านั้น พระองค์มีพระหทัยบริสุทธิ์ผุดผ่องจริง ๆ มิได้ทรงมุ่งหวังผลตอบแทนใด ๆ จากเราเลย ไม่เหมือนการช่วยเหลือที่ปรากฏอยู่ทั่ว ๆ ไป เป็นการช่วยเพื่อผลตอบแทนไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง หากช่วยแล้วไม่ได้รับผลสนอง ก็มีการลำเลิกกันเช่นนี้มีอยู่ทั่วไป พระพุทธองค์มิได้มีพระหทัยเช่นนี้เลย ทรงช่วยด้วยบริสุทธิ์พระหทัยจริง ๆ การที่จะทรงบริสุทธิ์ได้ดังนี้ ต้องมีพระปรีชา-ญาณกำจัดความเศร้าหมองในพระองค์ได้หมดจดก่อน ถ้ายังไม่หมดจดแล้วจะบริสุทธิ์ไม่ได้ ที่จะหมดจดได้เล่า ก็ต้องมีพระปรีชาญาณล้ำเลิศ

แท้จริง เพ่งจากเราเข้าไปหาพระองค์แล้ว พระกรุณาคุณย่อมปรากฏประจักษ์ก่อน แล้วถึงพระบริสุทธิคุณ และพระปัญญาคุณโดยลำดับ เหตุนั้นในบทนมัสการนี้จึงวางบท ภควโต อันหมายถึงพระกรุณาคุณเป็นปฐม พระบริสุทธิคุณเป็นที่สอง และพระปัญญาคุณเป็นที่สุด ด้วยประการฉะนี้

หากจะตั้งปัญหาขึ้นว่า บทนมัสการนี้ใครตั้งใครแต่ง ก็อาจตอบได้ว่า บทนมัสการนี้ ท่านผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าตั้งแต่งไว้ก็ไม่ผิด เพราะปรากฏในที่ต่าง ๆ หลายแห่ง ที่ท่านผู้มีศรัทธาได้กล่าววาจานอบน้อมนมัสการพระพุทธองค์ด้วย บท นโม ฯ นี้ ที่ถึงกับเป็นเหตุแห่งการตรัสเทศนาก็มี มีเรื่องเล่าไว้ว่า

พราหมณ์สองผัวเมีย มีความเลื่อมใสต่างกัน ผัวเลื่อมใสในลัทธิพราหมณ์ เมียเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า คราวหนึ่ง ผัวเชิญพวกพราหมณ์มาเลี้ยงอาหารในการมงคล เมียก็ช่วยตามหน้าที่ของภรรยาที่ดี นางยกสำรับมาเพื่อให้ผัวเลี้ยงพราหมณ์ เหยียบพื้นพลาดเซไป ก็พลั้งออกมาว่า **"นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส"**

พวกพราหมณ์ที่ได้รับเชิญมา ฟังแล้วพากันพูดว่า ตัวกาฬกัณณีเกิดขึ้นในบ้านนี้แล้ว พากันลุกไปหมด พราหมณ์ผู้ผัวโกรธเมียเป็นไฟด่าว่าเมียยกใหญ่ สุดท้ายบอกว่า "ดีละ จะไปเล่นงานสมณโคดมของแกให้จนทีเดียว" รีบไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความโกรธ พอไปถึงก็ตั้งปัญหาถามทันทีว่า "ฆ่าอะไรเสีย ถึงจะอยู่เป็นสุข" ตรัสตอบทันทีว่า "ฆ่าความโกรธเสีย ถึงจะอยู่เป็นสุข" เพียงเท่านี้ พราหมณ์ผู้มีอุปนิสัยก็เห็นจริง เกิดความเลื่อมใส ว่าบทนมัสการได้ด้วยตนเอง และฟังบทนมัสการของผู้อื่นด้วยใจชื่นบาน

เรื่องผู้ตั้งแต่ง นโม ฯ นั้น กล่าวตามที่ท่านโบราณาจารย์ได้กล่าวไว้คงเป็นดังนี้

นโม	สาตาคิรายักษ์	เป็นผู้ตั้ง
ตสฺส	อสุรินทราหู	,,
ภควโต	ท้าวจาตุมหาราช	,,
อรหโต	ท้าวสักเทวราช	,,
สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส	ท้าวมหาพรหม	,,

ผู้ตั้ง นโม ฯ ตามที่นำมานี้ ไม่ทราบอธิบายของท่านว่า ตั้งกันอย่างไร เพราะเทวะที่กล่าวถึงนั้น บางชื่อก็เป็นหมู่ บางชื่อก็มีเดี่ยวดังนี้

สาตาคิรายักษ์ เป็นเทวดาชาวเขา ว่าอยู่ที่เขาสาตาคิรี จัดเป็นพวกภุมเทพ เทวดาที่อยู่บนแผ่นดินในมหาสมัยสูตร ปรากฏว่ามีถึง ๓,๐๐๐ แต่ในที่นี้อ้างไว้เป็น **เอกพจน์** คือ "นโม สาตาคิรายกฺโข" "นโม ฯ สาตาคิรายักษ์เป็นผู้ตั้ง" ที่จะหมายถึงหัวหน้าหรือผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ของเทวะพวกนั้น

อสุรินทราหู ราหูเป็นชื่อ อสุรินทะ บอกยศว่า จอมอสูร อสูรเป็นเทวะพวกหนึ่งเหมือนกัน เป็นทิพกาย มีกายเป็นทิพย์ ราหูนั้นเป็นอริกับสุริยเทพ คือ พระอาทิตย์ และจันทรเทพ คือพระจันทร์ เป็นมิตรกับจอมพิภพอสูร ชื่อท้าวเวปจิติ

จาตุมหาราช เป็นเทวะหมู่ แปลว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง ๔ เป็นพิภพที่จัดเข้าในสวรรค์ ๖ ชั้น แต่เป็น

ชั้นแรกเรียกว่า **จาตุมหาราชิก** ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น มีหน้าที่ครองโลกเรียกว่า ท้าว **จตุโลกบาล** ปันกันคนละทิศ ท้าวธตรฐ เป็นอธิบดีของพวกคนธรรพ์ ครองทิศตะวันออก ท้าววิรูฬหกเป็นอธิบดีของพวกกุมภัณฑ์ ครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์เป็นอธิบดีของพวกนาค ครองทิศตะวันตก ท้าวกุเวร (เวสวรรณ) เป็นอธิบดีของพวกยักษ์ ครองทิศเหนือ

ท้าวสักกเทวราช เรียกชื่อกันสามัญว่า **พระอินทร์** และยังมีชื่ออีกหลายชื่อ ท้าวสหัสนัยน์ สหัสเนตร มัฆวาน วาสพ บุรินทท ชื่อที่เรียกทั่วไปในพระคัมภีร์ คือ สกฺโก เทวราชา ท้าวสักกะเทวราช เป็นเจ้าพิภพดาวดึงส์ ปกครองถึงจาตุมหาราชด้วย พระอินทร์ที่ยังครองดาวดึงส์อยู่ในบัดนี้ เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน

ท้าวมหาพรหม เป็นเทวะชั้นสูง อยู่ในภพต่างหากจากพวกเทวะสามัญ ซึ่งเรียกว่า เทวโลก ภพที่อยู่ของพรหมเรียกว่า พรหมโลก แต่คงจัดเข้าในเทวะ เพราะเป็นพวกทิพย์ด้วยกัน ที่ต่างกับเทวะในเทวโลกนั้น เพราะกรรมที่ให้ไปเกิดต่างกัน ผู้ให้ทานรักษาศีลไปเกิดในเทวโลก ผู้ได้ฌานสมาบัติจึงจะได้ไปเกิดในพรหมโลก แยกตามกำลังฌานเป็น ๒ ภพ คือรูปภพชั้นที่เกิดของผู้ที่ได้รูปฌาน อรูปภพชั้นที่เกิดของผู้ที่ได้อรูปฌาน ท้าวมหาพรหมได้ฌานซึ่งเพ่งรูปเป็นอารมณ์เกิดในรูปภพ

เทวะทั้ง ๕ จำพวก ที่ปรากฏว่าเป็นผู้แต่งตั้ง นโม ฯ มีเรื่องราวโดยย่อ ๆ ดังที่กล่าวมาข้างบนนั้น เดี่ยวก็มี หมู่ก็มี จะตั้งแต่ง นโม ฯ

อย่างไร เห็นอยู่ทางหนึ่งว่า ต่างคนต่างกล่าวนมัสการ ตามอัธยาศัยที่มีปสาทศรัทธา ต่อมาคัดของผู้นั้นบ้างผู้นี้บ้าง ผสมกันเข้าเป็นบทนมัสการประจำสืบมา นำมาเล่าไว้เพื่อให้ทราบว่า ท่านโบราณาจารย์ ท่านกล่าวไว้อย่างไร ในเรื่องของบทนมัสการ

ประโยชน์ในการนมัสการพระนั้น ท่านโบราณาจารย์ได้กล่าวไว้ ๔ ประการด้วยกัน คือ

๑. เพื่อดำเนินในร่องรอยแห่งท่านผู้เป็นอริยะ
๒. เพื่อขออำนาจคุณพระคุ้มครองป้องกันอันตราย
๓. เพื่อทำชีวิตให้มีสาระ
๔. เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์

ที่ว่า เพื่อดำเนินในร่องรอยแห่งท่านผู้เป็นอริยะ นั้น มีอธิบายว่า ท่านผู้เป็นอริยะจะประกอบการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมรำพึงถึงพระคุณของท่านผู้มีอุปการคุณเป็นเบื้องต้น ข้อนี้ได้เป็นแบบฉบับอันดีงามเป็นประเพณีนิยมสืบเนื่องต่อ ๆ มาจนถึงกาลทุกวันนี้ ไม่ว่าจะประกอบกิจกรรมอะไรขึ้น ต้องรำลึกถึงอุปการคุณของท่านผู้ริเริ่มการนั้น ๆ เสมอมา ที่เรียกกันว่า "พิธีคำนับครู" หรือ "ไหว้ครู" ซึ่งแพร่หลายไปทั่วแม้แต่ในการเล่นเต้นรำ เช่น ลิเก ก็ต้องมีกำนลคำนับครู ยังไม่ได้คำนับครูก็ไม่ยอมเล่น พิณพาทย์ยังไม่ได้ค่าคำนับครู ก็ไม่ยอมตี การรำลึกถึงอุปการคุณของท่านผู้ริเริ่มการนั้น ๆ เป็นประเดิม เป็นร่องรอยเป็นแนวทางแห่งท่านผู้เป็นอริยะ ก็แลพระพุทธศาสนาของเรา พระพุทธเจ้าทรงเป็นเจ้าของ ทรงตรัสรู้ด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เองแล้วประทานไว้แก่มหาชนชาวโลกด้วยมหากรุณาธิคุณ เพราะฉะนั้น

ก่อนที่จะประกอบกิจการใด ๆ ในทางพระศาสนา พุทธศาสนิกชนจึงระลึกถึงพระคุณของพระองค์ท่านเป็นบุรพกิจ เปล่งวาจา หรือน้อมจิตนมัสการพระคุณ ด้วยบทนมัสการ คือ นโม ฯลฯ

ที่ว่า เพื่อขออำนาจพระคุณคุ้มครองป้องกันอันตรายนั้น มีอธิบายว่า ในการประกอบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจมีเหตุการณ์เป็นอุปสรรคเข้ามาแทรกแซงในระหว่าง ทำให้การประกอบกิจกรรมนั้น ๆ ดำเนินไปอย่างตะกุกตะกักประดักประเดิด หรือถึงกับเลิกล้มเสียกลางคัน การที่เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ทำให้กิจกรรมนั้น ๆ ดำเนินไปไม่ราบรื่น หรือต้องเลิกล้มเช่นนี้ เรียกว่าอันตราย อันตรายนี้ไม่มีใครอาจประกันได้ว่าจะไม่เกิด ทั้งไม่มีอะไรเป็นเครื่องอุ่นใจให้คลายกังวลอีกด้วย ถ้าได้นมัสการพระคุณพระพุทธเจ้าก่อนแล้ว ก็เป็นอันได้อัญเชิญพระคุณของพระองค์มาเป็นประหนึ่งปราการแก้วป้องกันอันตราย จิตใจของผู้ประกอบกิจกรรมในทางพระศาสนา จะเปี่ยมไปด้วยความรู้สึกในความปลอดอันตราย และอบอุ่นอยู่ภายใต้พระคุณอันมหาศาลของพระองค์ ปราศจากความหวาดหวั่นครั่นคร้าม คลายความกังวลในเรื่องที่จะเกิดอุปสรรคอันตราย มุ่งหน้าประกอบกิจกรรมของตน ๆ ไปจนเสร็จสมปรารถนา เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะประกอบกิจกรรมทางพระศาสนา พุทธศาสนิกชนจึงเปล่งวาจา หรือน้อมจิตนมัสการพระคุณเป็นเบื้องแรก ด้วยบทนมัสการ คือ นโม ฯลฯ

ที่ว่า เพื่อทำชีวิตให้มีสาระนั้น มีอธิบายว่า ชีวิตของคนเรานั้นมีวันที่จะมอดม้วยหมดไป เหมือนดวงเทียนที่จุด มีแต่จะมอดหมดไป ฉะนั้น การที่มีชีวิตมาครั้งหนึ่ง ก็เปรียบเหมือนได้ถือดวงเทียนมาดวงหนึ่ง

และดวงเทียนกล่าวคือชีวิตนี้ จุดอยู่ท่ามกลางกระแสลม กล่าวคืออันตรายรอบด้าน เพราะเหตุที่จะทำให้สิ้นชีวิตนั้นมีมากมายเหลือเกิน ไม่มีกาลเวลา ไม่มีนิมิตอะไรบอกให้รู้ล่วงหน้า ทั้งไม่เลือกสถานที่อีกด้วย ชีวิตช่างลำเค็ญเป็นสุดแสน เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ร่างกายก็ปราศจากความเคลื่อนไหว นอนทอดเหมือนขอนไม้ ถึงภาวะที่มิควรจะเอาไว้ในเหย้าเรือน ยามเป็นอยู่ ตึกตระหง่านโอ่โถง มีห้องนอน ห้องนั่ง ฯลฯ แต่พอตายแล้ว เขาให้อยู่ห้องเดียวแคบ ๆ แล้วก็นำออกจากบ้าน หลุมฝังหรือเชิงตะกอนเป็นที่สุดท้าย คติของชีวิตมีดังนี้ แสดงว่าไม่มีสาระแน่นอนอะไร ผู้มีชีวิตจึงไม่ควรประมาท ควรแสวงหาสาระให้แก่ชีวิต ทำชีวิตนั้นให้มีสาระ ชีวิตที่เต็มไปด้วยความคิดช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในยามทุกข์ยามยาก เต็มไปด้วยความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีช่องที่จะตำหนิได้ทั้งทางกายวาจาและจิตใจ เต็มไปด้วยความรู้ความฉลาด สามารถในการดำรงตนอยู่ในโลกด้วยสวัสดี ปราศจากทุกข์ภัย ชีวิตอย่างนี้ เป็นชีวิตที่ประเสริฐ ไม่เปล่า ไม่ปราศจากสาระ แม้ชีวิตจะสิ้นไป คุณความดีก็ยังเหลือตรึงตราอยู่ การเปล่งวาจา หรือน้อมนึกนมัสการพระพุทธเจ้าเป็นการน้อมชีวิตโผเข้าไปเกาะอยู่กับพระคุณ คือพระกรุณา พระบริสุทธิ์และพระปัญญา ซึ่งเป็นภาวะอันยั่งยืน ชีวิตก็จะพลอยได้รับสารคุณนั้นบรรจุเข้าไว้ การน้อมชีวิตโผเข้าหาพระคุณทั้งนี้ เป็นเหมือนสร้างเจดีย์เข้าไว้ในตนองค์หนึ่ง ภายในบรรจุด้วยคุณของพระพุทธเจ้า ควรแก่การคารวะของตน แม้จะเป็นการชั่วครู่ ก็ยังดีกว่าชีวิตที่ไม่มีพระคุณเช่นนั้นบรรจุไว้เลย เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชนจึงเปล่งวาจา หรือน้อมนึกนมัสการพระคุณของพระพุทธเจ้าเป็นต้น ในการประกอบกิจกรรมทางพระศาสนา ด้วยบทนมัสการ คือ นโม ฯลฯ

ที่ว่า เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์นั้น มีอธิบายว่า อันจิตใจของสามัญชนนั้น ถูกย้อมด้วยอารมณ์ต่าง ๆ แปดเปื้อนด้วยมลทินนานัปประการ อารมณ์บางชนิดยั่วให้กำหนัดยินดี บางชนิดยุให้ขุ่นเคืองขัดแค้น บางชนิดยวนให้เคลิบเคลิ้ม บางชนิดเย้าให้หงุดหงิดรำคาญ บางชนิดแหย่ให้คลางแคลงลังเล ทั้งต้องคอยอาศัยประสาทต่าง ๆ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ขวนขวายหาอารมณ์มาบำเรอบำรุง ตนเองเป็นเหมือนไร้ความสามารถ ไม่อาจหาความสุขให้ตนได้ตามลำพัง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า ปราศจากอิสระไม่เป็นใหญ่ ตนตกเป็นทาสของอารมณ์ พบที่น่าปรารถนา ก็ชื่นชมนิยมไป พบที่ไม่น่าปรารถนา ก็ขัดแค้นเคืองขุ่นวุ่นวายไป ไม่เป็นอันจะสงบลงได้ ต้องดิ้นรนไป เหมือนปลาที่ถูกจับโยนขึ้นหาดทรายในเวลาร้อน โดดขึ้นแล้วก็ตกลงมา โดดขึ้นไปอีกแล้วก็ตกลงมาอีก ไม่หย่อนหยุด จนกว่าจะสิ้นแรง เมื่อเป็นเช่นนี้ จะมีความบริสุทธิ์ผ่องใสไม่ได้ เมื่อจิตไม่ผ่องใสแล้ว การกระทำ การพูดก็พลอยเสียไปตามกัน เพราะจิตใจเป็นตัวจักรสำคัญ ที่หมุนให้กายกรรมวจีกรรม ดำเนินตาม ถ้าจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสแล้ว การกระทำทางกายทางวาจา ก็พลอยดีไปด้วย ความบริสุทธิ์ผุดผ่องของจิตใจเป็นต้นเค้าสำคัญของกุศลดังนี้ การเปล่งวาจา หรือน้อมนึกนมัสการพระคุณพระพุทธเจ้า ด้วยความตั้งใจ เป็นทางหนึ่งที่จะชำระจิตให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง เพราะเมื่อจิตใจเกาะแนบสนิทอยู่กับพระคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว อารมณ์ที่เป็นธุลีทำให้เศร้าหมองก็ปราศจากไป เกิดความบริสุทธิ์ผ่องใสขึ้น เป็นกุศลอยู่ในตนเองด้วย เป็นที่เกิดแห่งกองกุศลอื่น ๆ อีกด้วย แม้จะเป็นความบริสุทธิ์ได้เพียงชั่วขณะ ก็ยังดีกว่าไม่มีเวลาจะบริสุทธิ์เสียเลย

หรือถ้าบริสุทธิ์ได้คราวละขณะ แต่หลายคราวเข้า ตามโอกาสที่ได้เปล่งวาจาหรือน้อมนึกนั้น ๆ ก็อาจเป็นปัจจัยแห่งความบริสุทธิ์ผุดผ่องยั่งยืนต่อไปได้ เพราะฉะนั้น พุทธศาสนิกชนก่อนจะประกอบกิจกรรมทางพระศาสนา จึงเปล่งวาจา หรือน้อมนึกนมัสการพระพุทธเจ้าเป็นปฐมด้วยบทนมัสการ คือ นโม ฯลฯ

การเปล่งวาจานมัสการพระคุณของพระพุทธเจ้านั้น ต้องว่า ๓ จบเสมอไป ไม่มีกรณีใด ๆ ที่จะกำหนดให้ว่า ๑ จบ หรือ ๒ จบ ว่าคราวใดต้อง ๓ จบทุกครั้ง ที่เป็นดังนี้ ท่านโบราณาจารย์ให้อรรถาธิบายไว้ว่าเพื่อนมัสการพระพุทธเจ้าให้ครบประเภท ซึ่งมีอยู่ ๓ คือ

๑. **พระวิริยาธิกพุทธเจ้า** ได้แก่พระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญพระบารมี ด้วยทรงใช้พระวิริยะอย่างเรี่ยวแรง กำหนดระยะกาลบำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัลป์

๒. **พระสัทธาธิกพุทธเจ้า** ได้แก่พระพุทธเจ้า ที่ทรงบำเพ็ญพระบารมี ด้วยทรงใช้ศรัทธาอย่างเรี่ยวแรง กำหนดระยะกาลบำเพ็ญบารมี ๘ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัลป์

๓. **พระปัญญาธิกพุทธเจ้า** ได้แก่พระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญพระบารมี ด้วยทรงใช้ปัญญาอย่างเรี่ยวแรง กำหนดระยะกาลบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัลป์ พระพุทธเจ้าของเราเป็นพระปัญญาธิกพุทธเจ้า

คุณธรรมที่เป็นหลักเป็นประธานในการบำเพ็ญบารมี เพื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้น ๓ ประการ คือ วิริยะ ศรัทธา และปัญญา ทำให้ระยะกาลบำเพ็ญบารมีเนิ่นกว่ากันเป็นชั้น ๆ ถ้าจะเปรียบให้เห็นได้ใกล้ ๆ

ก็เช่นเดียวกับการที่บุคคลจะเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร ทอ. อาจเป็นได้ ๓ ทาง คือ จากพลทหารทาง ๑ จากจ่าอากาศทาง ๑ เรียนจากโรงเรียนนายเรืออากาศโดยตรงทาง ๑ ระยะเวลาที่จะต้องยากยิ่งก็ย่อมยิ่งหย่อนกว่ากันเป็นธรรมดา ฉันใด การบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าก็พอจะเปรียบได้ ฉันนั้น

การตั้ง นโม ฯลฯ ๓ ครั้ง ก็เพื่อจะนมัสการพระพุทธเจ้าให้ครบทั้ง ๓ ประเภทดังนี้

บางอาจารย์ให้เหตุผลอธิบายว่า การที่ต้องเปล่งวาจานมัสการถึง ๓ ครั้งนั้น เพื่อเป็นการผูกใจให้แนบสนิทอยู่กับพระคุณจริง ๆ ไม่โยกโคลงกวัดแกว่งไปง่าย ๆ จิตก่อนที่จะประกอบกิจกรรมทางพระศาสนานั้นเคยเป็นทาสแห่งอารมณ์ คลุกเคล้าอยู่กับอารมณ์ต่าง ๆ จะแยกจากอารมณ์โดยทันทีนั้นย่อมไม่ได้ พรากมาแล้ว ก็คอยจะหวนกลับไป เหตุนั้นจึงต้องดำเนินการเป็น ๓ ขั้น คือ

๑. **บริกรรม** การเปล่งวาจานมัสการพระพุทธเจ้าเป็นครั้งที่ ๑ ทำให้เกิดความกำหนดใจ กดใจในบทนมัสการ ทิ้งอารมณ์อื่น ๆ ที่เคยดื่มมานั้น ๆ เสีย จดจ่ออยู่กับบทนมัสการ

๒. **อุปจาร** การเปล่งวาจานมัสการครั้งที่ ๒ เป็นการกระทำจิตให้เข้าใกล้เข้าชิด แอบอิงอยู่กับบทนมัสการแต่ยังไม่แน่วแน่ เพราะเพิ่งพรากมาจากอารมณ์ต่าง ๆ ได้ใหม่ ๆ ยังมีสั่นมีไหว แต่ก็ไม่หวนกลับไปหาอารมณ์เก่า คงไหวสั่นอยู่กับบทนมัสการนั้นเอง

๓. **อัปปนา** การเปล่งวาจานมัสการครั้งที่ ๓ เป็นการกระทำจิตให้เข้าแอบแนบสนิทอยู่กับบทนมัสการ ไม่มีอาการสั่นไหวสงบนิ่ง เป็นจิตที่บริสุทธิ์ผุดผ่องเป็นกุศลอยู่ในตนและเป็นพื้นฐานแห่งกุศลอื่น ๆ อีกเป็นอเนก เรียกว่า **กมฺมนีย** ควรแก่การงาน

การเปล่งวาจานมัสการ ต้องว่า ๓ ครั้งทุกกรณีนั้น จะเป็นด้วยเหตุผลกลใดอีกบ้างก็แล้วแต่ ผลที่ยุตินั้นอยู่ที่ ๓ ครั้งดีกว่าครั้งเดียวสามครั้ง เหมือนเชือก ๓ เกลียว ย่อมแน่นและเหนียวกว่าเกลียวเดียวสองเกลียว การที่ท่านแต่ก่อน ๆ ได้วางกำหนดกฎเกณฑ์ให้พุทธศาสนิกชนนมัสการพระพุทธองค์ ด้วยบทนมัสการ ๓ จบทุกกรณีนั้นเป็นการกำหนดเพื่อประโยชน์โสตถิผลของผู้นมัสการเป็นสำคัญ

การตั้ง นโม ฯ มีระเบียบแบบแผนปรากฏมาแต่นานแล้ว เป็นเรื่องของทางฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ หาใช่เกี่ยวกับคฤหัสถ์ไม่ แต่ถ้าใช้ความสังเกตในเวลาฟังพระภิกษุท่านตั้ง นโม ฯ แล้ว บางทีจะเกิดความสงสัยได้ว่าทำไมจึงไม่เหมือนกัน จึงขอนำมาเสนอไว้เพื่อคลายความสงสัยของท่านผู้สนใจ

ระเบียบในการตั้ง นโม ฯ นั้น กำหนดตามระยะที่ขาดเสียงลงเป็นชั้น ๆ มีชื่อเรียกตามชั้นนั้น ๆ ดังนี้ คือ

นโม ฯ ชั้นเดียว

นโม ฯ ๓ ชั้น

นโม ฯ ๕ ชั้น

นโม ฯ ๙ ชั้น

นโม ฯ ชั้นเดียวนั้น ใช้ในเวลาสวดมาติกา ก่อนที่จะชักบังสุกุลพระที่เป็นประธานขึ้น นโม ฯ แล้วรับ **ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส** ฯลฯ เรื่อยไป หยุดตามสังโยคเท่านั้น ถ้าจะเขียนเต็มรูปคงเป็นดังนี้

ขึ้น นโม...

รับ ตสฺ, สภควโตอรหโตสมฺมาสมฺพุทฺ, ธสฺส นโมตสฺส ภควโตอรหโตสมฺมาสมฺพุทฺ, ธสฺส นโมตสฺ, สภควโตอรหโต สมฺมาสมฺพุทฺ, ธสฺส

นโม ฯ ๓ ชั้นนั้นใช้ในเวลาให้ศีล เมื่อทางฝ่ายเจ้าภาพอาราธนาศีลแล้ว พระท่านจะให้ศีล ก็ต้องตั้ง นโม ฯ ก่อน นโม ฯ ในกรณีนี้ ขาดเสียงลงเป็นยท ๆ ดังนี้

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ฯ ๕ ชั้นใช้ในเวลาแสดงธรรม เมื่อพระท่านจะแสดงธรรมเทศนา ท่านก็ต้องตั้ง นโม ฯ ก่อน นโม ฯ ที่ตั้งในกรณีนี้ ขาดเสียงลงเป็นระยะ ๆ ๕ ระยะ ดังนี้

นโมตสฺสภควโตอรหโตสมฺมาสมฺพุทฺธสฺสนโมตสฺส ฯ
ภควโตอรหโตสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
นโมตสฺสภควโต ฯ
อรหโตสมฺมา ฯ
สมฺพุทฺธสฺส ฯ

นโม ฯ ๙ ชั้นนั้น ใช้ในเวลาเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเริ่มเจริญพระพุทธมนต์ พระต้องตั้ง นโม ฯ ก่อน นโม ฯ ที่ตั้งในกรณีนี้ ขาดเสียงลงเป็นระยะ ๆ ดังนี้

หัวหน้าขึ้น นโม ตสฺส ภควโต ฯ

รับ อรหโต ฯ

สมฺมา ฯ

สมฺพุทฺธสฺส นโม ตสฺส ภควโต ฯ

อรหโต ฯ

สมฺมา ฯ

สมฺพุทฺธสฺส นโม ตสฺส ภควโต ฯ

อรหโต ฯ

สมฺมา ฯ

สมฺพุทฺธสฺส ฯ

ขอนอบน้อมพระผู้ทรงพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

สรณคมน์	สรณคมน์
พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง
ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเจ้าเป็นที่พึ่ง
สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เจ้าเป็นที่พึ่ง
ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแม้ครั้งที่ ๒
ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเจ้าเป็นที่พึ่งแม้ครั้งที่ ๒
ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เจ้าเป็นที่พึ่งแม้ครั้งที่ ๒
ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแม้ครั้งที่ ๓
ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเจ้าเป็นที่พึ่งแม้ครั้งที่ ๓
ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เจ้าเป็นที่พึ่งแม้ครั้งที่ ๓

ตำนาน

ในคัมภีร์มหาขันธกะ พระวินัยปิฎก กล่าวไว้ว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ในตอนแรก ๆ มีกุลบุตรมาขอบวช พระองค์ทรงรับด้วยพระองค์เอง ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือ ตรัสอนุญาตด้วยพระวาจาว่า "**เอหิ ภิกฺขุ สฺวากฺขาโต ธมฺโม จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยาย**" แปลว่า "มาเป็นภิกษุเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" แล้วผู้ขอบวชถือเพศตามอย่างพระองค์ก็เป็นเสร็จ ถ้าผู้ขอบวชหลายคนขอพร้อมกัน ก็ตรัสเป็นพหุพจน์ว่า "**เอถ ภิกฺขโว สฺวากฺขาโต ธมฺโม จรถ พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยาย**" ถ้าผู้ขอบวชสำเร็จพระอรหัตก่อนแล้ว ตัด "**สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยาย**" ออก เพราะพระอรหันต์เป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว

ครั้นมีพระสาวกขึ้นหลายองค์ แยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนา เมื่อมีผู้ศรัทธาจะบวช พระสาวกผู้เป็นอาจารย์ก็ต้องพามาถวายตัวขอบวชในพุทธสำนัก บางทีมาจากถิ่นไกลกันดาร ต้องลำบากมากทั้งศิษย์ทั้งอาจารย์ ทรงเห็นว่า การพระศาสนาจะแพร่ออกไปและเจริญตั้งมั่นอยู่ตลอดกาลนานนั้นจำต้องอาศัยพระสาวกทั้งหลายช่วยเผยแผ่และบริหารสืบ ๆ กันไป จึงควรฝึกหัดพระสาวก และมอบหมายหน้าที่การงานให้จนสามารถบริหารการพระศาสนาแทนพระองค์ได้ อนึ่ง การเผยแผ่พระศาสนาที่จะให้แพร่หลายออกไปได้นั้น จะมุ่งแต่เพียงแสดงชี้แจงให้คนทั้งหลายได้ความรู้ความเข้าใจเท่านั้น ยังหาเพียงพอไม่ ต้องหาทางให้

ความสะดวกที่เขาทั้งหลายจะประพฤติปฏิบัติตามได้ด้วย ไม่เช่นนั้นกุลบุตรทั้งหลายแม้มีศรัทธา ก็จะพึงนึกอึดหนาระอาใจว่า เพียงแต่จะรู้ตามก็ยากอยู่แล้ว ยังยากในอันจะประพฤติปฏิบัติตามอีกเล่า ด้วยเหตุนี้จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกรับกุลบุตรบวชได้ ด้วยวิธีสรณคมนุสัมปทา คือ ให้ผู้ขอบวชปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสายะเข้าไปกราบเท้าภิกษุ ประคองอัญชลี เปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ด้วยพระบาลีว่า

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ
ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ
สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ
ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ
ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ
ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ
ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ
ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ
ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

เท่านี้เป็นสำเร็จการบวชเป็นภิกษุ

ครั้นพระศาสนาแพร่หลาย มีผู้บวชเป็นภิกษุมากขึ้น ทรงเห็นว่าการรับกุลบุตรให้บวชเป็นการสำคัญ เพราะความเจริญความเสื่อมของหมู่คณะ ย่อมเนื่องด้วยสมาชิกในหมู่ หมู่คณะใดมีสมาชิกดีมากกว่าเลว หมู่คณะนั้นก็หวังความเจริญได้ หมู่คณะใดมีสมาชิกเลวมากกว่าดี หมู่คณะนั้นเป็นหมดหวังในความเจริญ การที่จะรับคนเข้าเป็นสมาชิก จึง

ควรได้รับการพิจารณาเลือกเฟ้นตามสมควร การรับกุลบุตรให้บวชด้วยวิธีที่กล่าวแล้วนั้น ยังเป็นการของเอกชนอยู่ คือ ภิกษุรูปหนึ่งรูปเดียวก็รับได้ อาจผิดพลาดได้ง่าย เพื่อให้เป็นหลักฐานมั่นคงในกาลต่อไป จึงทรงยกการรับคนเข้าบวชเป็นพระภิกษุให้เป็นการสงฆ์ ด้วยวิธีที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา ส่วนสรณคมนูปสัมปทานั้น ภายหลังโปรดให้นำมาใช้เป็นวิธีบวชสามเณร ทั้งสองวิธีนี้คงเป็นแบบเรียบร้อยดี ได้ปฏิบัติกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ มิได้เปลี่ยนแปลง และเรียกการบวชภิกษุว่า **อุปสมบท** เรียกการบวชสามเณรว่า **บรรพชา**

บทสรณคมน์ซึ่งเป็นพุทธบัญญัติในอุปสมบทวิธีนี้แล เป็นที่มาแห่งบทสรณคมน์ที่ใช้ในพิธีการทั่วไป รวมทั้งสวดเป็นมนต์ด้วย อยู่ในลำดับเป็นที่ ๒ คือ ตั้งนโมเป็นปฐมแล้ว ก็ถึงบทสรณคมน์นี้

สัมพุทเธ

สมฺพุทฺเธ อฏฺฐวีสญฺจ	ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมพุทธเจ้า
ทฺวาทสญฺจ สหสฺสเก	ทั้งหลาย ๕ แสน ๑ หมื่น ๒ พัน
ปญฺจสตสหสฺสานิ	๒๘พระองค์ ด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้า
นมามิ สิรสา อหํ	ขอนอบน้อมพระธรรมด้วย พระสงฆ์
เตสํ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ	ด้วย ของพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น
อาทเรน นมามิหํ	โดยเคารพ
นมการานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำความ
หนฺตฺวา สพฺเพ อุปทฺทเว	นอบน้อม จงขจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้ง
อเนกา อนฺตรายาปิ	ปวง แม้อันตรายทั้งหลายเป็นอันมาก
วินสฺสนฺตุ อเสสโต	จงพินาศไปโดยไม่เหลือ

สมฺพุทฺเธ ปญฺจปญฺญาสญฺจ	ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมพุทธเจ้า
จตุวีสติสหสฺสเก	ทั้งหลาย ๑ ล้าน ๒ หมื่น ๔ พัน
ทสสตสหสฺสานิ	๕๕พระองค์ ด้วยเศียรเกล้า ข้าพเจ้า
นมามิ สิรสา อหํ	ขอนอบน้อมพระธรรมด้วย พระสงฆ์
เตสํ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ	ด้วย ของพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น
อาทเรน นมามิหํ	โดยเคารพ
นมการานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำความ
หนฺตฺวา สพฺเพ อุปทฺทเว	นอบน้อม จงขจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้งปวง
อเนกา อนฺตรายาปิ	แม้อันตรายทั้งหลายเป็นอันมาก จง
วินสฺสนฺตุ อเสสโต	พินาศไปโดยไม่เหลือ

สมฺพุทฺเธ นวุตฺตรสเต	ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสัมพุทธเจ้า
อฏฺจิจตฺตาฬีสสหสฺสเก	ทั้งหลาย ๒ ล้าน ๔ หมื่น ๘ พัน
วีสติสตสหสฺสานิ	๑๐๙ พระองค์ ด้วยเศียรเกล้า
นมามิ สิรสา อหํ	ข้าพเจ้าขอนอบน้อม พระธรรมด้วย
เตสํ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ	พระสงฆ์ด้วย ของพระสัมพุทธเจ้า
อาทเรน นมามิหํ	เหล่านั้น โดยเคารพ
นมการานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำความนอบ
หนฺตฺวา สพฺเพ อุปทฺทเว	น้อม จงขจัดเสียซึ่งอุปัทวะทั้งปวง แม้
อเนกา อนฺตรายาปิ	อันตรายทั้งหลายเป็นอันมาก จงพินาศ
วินสฺสนฺตุ อเสสโต	ไปโดยไม่เหลือ

นมการสิทธิคาถา

โย จกฺขุมา โมหมลาปกฏฺโฐ
สามํ ว พุทฺโธ สุคโต วิมุตฺโต
มารสฺส ปาสา วินิโมจยนฺโต
ปาเปสิ เขมํ ชนตํ วิเนยฺยํ
พุทฺธํ วรนฺตํ สิรสา นมามิ
โลกสฺส นาถญฺจ วินายกญฺจ
ตนฺเตชสา เต ชยสิทฺธิ โหตุ
สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด มีพระปัญญาจักษุ ขจัดมลทินคือโมหะเสียได้ ตรัสรู้แล้ว เป็นผู้เสด็จไปดี ทรงหลุดพ้นพิเศษด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงช่วยชุมนุมชนอันเป็นเวไนยให้พ้นจากบ่วงแห่งมาร ให้บรรลุถึงความเกษมด้วย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐพระองค์นั้น ผู้เป็นที่พึ่ง และเป็นผู้นำวิเศษของโลก ด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอความมีชัยและความสำเร็จจงมีแด่ท่าน และขออันตรายทั้งปวงจงถึงความพินาศไป

ธมฺโม ธโช โย วิย ตสฺส สตฺถุ
ทสฺเสสิ โลกสฺส วิสุทฺธิมคฺคํ
นิยฺยานิโก ธมฺมธรสฺส ธารี
สาตาวโห สนฺติกโร สุจิณฺโณ
ธมฺมํ วรนฺตํ สิรสา นมามิ

พระธรรมเจ้าใด เป็นประดุจธงชัยของพระศาสดาพระองค์นั้น ชี้ทางความบริสุทธิ์แก่ชาวโลก เป็นคุณนำสัตว์ออกไปจากทุกข์ คุ้มครองผู้ทรงธรรม บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขใจ

โมหปฺปทาลํ อุปสนฺตฑาหํ
ตนฺเตชสา เต ชยสิทฺธิ โหตุ
สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ

มาให้ ทำให้ได้รับความสงบ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระธรรมเจ้าอันประเสริฐนั้น อันทำลายเสียได้ซึ่งโมหะ เป็นคุณระงับความเร่าร้อนได้สนิท ด้วยเดชแห่งพระธรรมเจ้านั้น ขอความมีชัยและความสำเร็จ จงมีแด่ท่าน และขออันตรายทั้งปวงจงถึงความพินาศไป

สทฺธมฺมเสนา สุคตานุโค โย
โลกสฺส ปาปูปกิเลสเชตา
สนฺโต สยํ สนฺตินิโยชโก จ
สฺวากฺขาตธมฺมํ วิทิตํ กโรติ
สงฺฆํ วรนฺตํ สิรสา นมามิ
พุทฺธานุพุทฺธํ สมสีลทิฏฺฐึ
ตนฺเตชสา เต ชยสิทฺธิ โหตุ
สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ

พระสงฆ์เจ้าใด เป็นธรรมเสนา ดำเนินตามพระสุคตเจ้า กำหราบเสียได้ซึ่งเหล่าบาปและอุปกิเลสแห่งโลก เป็นผู้สงบเองด้วย ชักนำผู้อื่นในความสงบด้วย เผยแผ่พระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมด้วยเศียรเกล้าซึ่งพระสงฆ์เจ้าผู้ประเสริฐนั้นตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า มีศีลและความเห็นเสมอกัน ด้วยเดชแห่งพระสงฆ์เจ้านั้นขอความมีชัยและความสำเร็จจงมีแด่ท่านและขออันตรายทั้งปวงจงถึงความพินาศไป

หมายเหตุ บทสัมพุทเธ และบทนมการสิทธิคาถา แต่ละบทสวดต่อจากสรณคมน์ โบราณใช้ สัมพุทเธ ตลอด ไม่ทราบว่าท่านผู้ใดรจนาในครั้งใด ยุคเฟื่องบาลีครั้งก่อน ก็เห็นจะในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สัมพุทเธ อาจจะรจนาในยุคนั้น พร้อม ๆ กันกับมงคลจักรวาลใหญ่ มงคลจักรวาลน้อย และ พาหุ ฯ

ใจความของบท สัมพุทเธ ก็คือ นมัสการพระพุทธเจ้า ซึ่งมีจำนวนมากมายนักหนาในปางอดีต คือ หมายความว่าในกัลป์ที่ล่วงๆ แล้วไม่รู้ว่ากี่อสงไขย มีพระพุทธเจ้าเคยมาตรัสรู้แล้ว ปรินิพพานไปมากล้นพ้นที่จะประมาณ นมัสการมาก ๆ องค์ทำให้มีความรู้สึกว่าจะได้รับอานุภาพมาก ๆ เข้าช่วยป้องกันภัยอันตรายเช่นนั้นกระมัง

ครั้นต่อมา การศึกษาทางพระศาสนาในยุครัตนโกสินทร์เฟื่องฟูขึ้น ท่านเห็นว่า บท สัมพุทเธ นั้น แต่งขึ้นตามคติข้างมหายานไม่น่าศรัทธา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสจึงได้นิพนธ์นมการสิทธิคาถาขึ้นใหม่ โปรดให้ใช้สวดแทนบทสัมพุทเธ แต่บางแห่งพระยังคงสวด สัมพุทเธ อยู่ก็มี

กิจของเจ้าภาพ ระหว่างที่พระสวด บทสัมพุทเธ หรือนมการสิทธิคาถาบทใดบทหนึ่งนี้ เจ้าภาพไม่ต้องทำอะไร คงนั่งประนมมือฟังเรื่อยไป

นโมการอัฏฐกคาถา

นโม อรหโต สมฺมา	ขอนอบน้อม แด่พระอรหันตสัมมา
สมฺพุทฺธสฺส มเหสิโน	สัมพุทธเจ้าผู้ทรงแสวงหาซึ่งประ-โยชน์ใหญ่
นโม อุตฺตมธมฺมสฺส	ขอนอบน้อมแด่พระธรรมอันอุดมใน
สฺวากฺขาตสฺเสว เตนิธ	พระศาสนานี้ ที่พระองค์ตรัสดีแล้ว
นโม มหาสงฺฆสฺสาปิ	ขอนอบน้อม แด่พระสงฆ์หมู่ใหญ่
วิสุทฺธสีลทิฏฺฐิโน	ผู้มีศีลและความเห็นอันหมดจด
นโม โอมาตฺยารทฺธสฺส	การนอบน้อมแด่พระรัตนตรัยที่ขึ้น
รตนตฺตยสฺส สาธุกํ	ต้นด้วยคำว่า อ.อุ.ม. ดังนี้ เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ
นโม โอมกาตีตสฺส	ขอนอบน้อมแด่พระรัตนตรัยทั้ง ๓
ตสฺส วตฺถุตฺตยสฺสปิ	นั้น อันล่วงพ้นโทษต่ำช้า
นโมการปฺปภาเวน	ด้วยอำนาจแห่งการกระทำความ
วิคจฺฉนฺตุ อุปทฺทวา	นอบน้อม ขออุปัทวะทั้งหลายจงปราศจากไป
นโมการานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งการกระทำความ
สุวตฺถิ โหตุ สพฺพทา	นอบน้อม ขอความสวัสดีจงมีทุกเมื่อ
นโมการสฺส เตเชน	ด้วยเดชแห่งการกระทำความนอบ
วิธิมฺหิ โหมิ เตชวา	น้อมขอเราจงมีเดชในมงคลพิธี

หมายเหตุ *บทนี้เรียกเป็นสามัญว่า "นโม ๘ บท" ลองนับคำว่านโมดูได้ ๘ พอดี เป็นคาถาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเชี่ยวชาญอย่างเยี่ยมในภาษาบาลี ทรงสามารถในอันที่จะทรงพระราชนิพนธ์ คาถา หรือคำกลอนในภาษาบาลีได้อย่างถูกต้องและไพเราะ เท่าเทียมกับนักปราชญ์ในยุคก่อน ๆ ทีเดียว และอาจจะถือเป็นคติได้ประการหนึ่งในเรื่องความเชี่ยวชาญทางภาษา ไม่ว่าจะเป็นภาษาของชาติไหน ผู้เป็นชาติอื่นที่ควรยกย่องว่าเชี่ยวชาญในภาษานั้น ๆ อย่างแท้จริง ก็คือต้องสามารถแต่งกลอนในภาษานั้น ๆ ได้ถูกต้องตามกฎข้อบังคับได้รสได้เรื่องตามแนวของภาษาบาลี จึงแสดงว่าพระองค์ท่านทรงเชี่ยวชาญจริง ๆ*

นโม ๘ บทนี้ สวดต่อจากบทสัมพุทเธ หรือนมการสิทธิคาถา ใช้สวดเฉพาะงานมงคลและมีการตั้งน้ำวงด้ายเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ รับสั่งไว้ใจความว่า "สวดทำน้ำมนต์ มีสรรพคุณขลังนัก" แต่บางทีพระท่านก็ตัดออก เพราะมีเวลาน้อย หรือรีบด่วน

บทเริ่มขัดตำนาน

เย สนฺตา สนฺตจิตฺตา
ติสรณสรณา เอตฺถ โลกนฺตเร วา
ภุมฺมาภุมฺมา จ เทวา
คุณคณคหณพฺยาวฏา สพฺพกาลํ
เอเต อายนฺตุ เทวา
วรกนกมเย เมรุราเช วสนฺโต
สนฺโต สนฺโต สเหตุํ
มุนิวรวจนํ โสตุมคฺคํ สมคฺคํ

เทพเจ้าเหล่าใดเป็นผู้มีจิตสงบระงับ นับถือพระไตรรัตน์เป็นสรณะ ขวนขวายที่จะถือเอากองการกุศลอยู่ทุกเมื่อ ขอเชิญเทพเจ้าเหล่านั้น ทั้งที่เป็นภุมมเทวดาและมิใช่ภุมมเทวดาในโลกนี้ก็ดี ในโลกอื่นก็ดี อีกทั้งเทพผู้สถิต ณ ขุนเขาพระเมรุทอง แต่บรรดาที่เป็นสัตบุรุษมีสันดานสงบระงับ จงมาพร้อมเพรียงกัน เพื่อฟังคำของพระมุนีผู้ประเสริฐ ซึ่งเป็นคำอันล้ำเลิศประกอบด้วยเหตุผลเทอญ

สพฺเพสุ จกฺกวาเฬสุ
ยกฺขา เทวา จ พฺรหฺมุโน
ยํ อมฺเหหิ กตํ ปุญฺญํ
สพฺพสมฺปตฺติสาธกํ
สพฺเพ ตํ อนุโมทิตฺวา
สมคฺคา สาสเน รตา
ปมาทรหิตา โหนฺตุ
อารกฺขาสุ วิเสสโต

บุญใดเราทั้งหลายกระทำแล้วเป็นบุญอันสามารถยังสมบัติทั้งปวงให้สำเร็จได้ ขอยักษ์ทั้งหลาย เทวดาทั้งหลาย และพรหมทั้งหลาย ทั้งสิ้นทุกจักรวาล จงอนุโมทนา ซึ่งบุญนั้น แล้วสมัครสมานกัน ยินดีในพระศาสนา อย่าได้ประมาทในอันให้ความอารักขาโดยพิเศษเลย

สาสนสฺส จ โลกสฺส	ขอความเจริญจงมี แก่พระศาสนา
วุฑฺฒี ภวตุ สพฺพทา	และแก่ชาวโลกทุกเมื่อ
สาสนมฺปิ จ โลกญฺจ	เทพเจ้าเล่าก็จงรักษา ซึ่งพระศาสนา
เทวา รกฺขนฺตุ สพฺพทา	และชาวโลกในกาลทั้งปวงเถิด
สทฺธึ โหนฺตุ สุขี สพฺเพ	ขอทุกท่านพร้อมด้วยบริวารของตน ๆ
ปริวาเรหิ อตฺตโน	จงเป็นผู้มีความสุข จงเป็นผู้ไม่มี
อนีฆา สุมนา โหนฺตุ	ความทุกข์ มีแต่ความสบายใจ
สห สพฺเพหิ ญาติภิ	พร้อมด้วยญาติทั้งปวง เทอญ

หมายเหตุ *แต่เดิมมานั้น ก่อนที่จะสวดพระปริตบทใด พระที่เป็นหัวหน้าเป็นผู้ว่าบทขัดตำนานของพระปริตบทนั้นโดยสรภัญวิธี จบแล้ว รูปที่ ๒ เป็นผู้ขึ้นต้นบทพระปริตนั้น รูปที่ ๓ รับสวดต่อไป ภายหลังมาเปลี่ยนเป็นให้รูปที่ ๓ ขัดตำนาน หัวหน้าขึ้นต้นบท รูปที่ ๒ รับ เข้าใจว่าจะเป็นด้วยพระหัวหน้า ซึ่งมักเป็นพระผู้ใหญ่ มีอายุพรรษามากแล้วเสียงตก มิฉะนั้นก็เหนื่อย จึงให้พระผู้น้อย ซึ่งโดยมากก็ยังหนุ่มเป็นผู้ใช้เสียงแทน แต่ถ้ารูปที่ ๓ ไม่สามารถให้รูปอื่นว่าก็ได้ ดังที่ปรากฏอยู่ทั่ว ๆ ไปในบัดนี้*

ที่เรียกว่า "ขัดตำนาน" นี้ หมายความว่า "เอาตำนานเข้ามาขัดการสวดพระปริต" เพราะบทขัดซึ่งมีประจำอยู่ทุกพระปริตนั้นก็คือตำนานย่อของพระปริตนั้น ๆ นั่นเอง จะสวดปริตใดก็หยุดให้ว่าตำนานพระปริตก่อน แล้วจึงสวดพระปริตนั้น การสวดนี้ชื่อว่าสวดพระปริตก็จริง แต่ความสำคัญไปขึ้นหน้าอยู่ที่ตำนาน จึงแทนที่จะเรียก

"ขัดปริต" กลับเรียก "ขัดตำนาน" และโดยนัยเดียวกัน "๗ ปริต" เรียก "๗ ตำนาน" "๑๒ ปริต" เรียก "๑๒ ตำนาน"

บทขัดนั้นท่านแต่งเป็นคาถา (คือคำร้อยกรองเป็นฉันท์ภาษามคธ) แต่งแต่เก่าก็มี แต่งใหม่ก็มี สังเกตได้ ถ้าแต่งมาแต่เก่า ลงท้าย ภณามเห ถ้าแต่งใหม่ในยุครัตนโกสินทร ลงท้ายว่า ภณามเส

บท เย สนฺตา เข้าใจว่าแต่งมาแต่ก่อน ใช้เป็นบทเริ่มขัดตำนาน คือ จะขัดพระปริต หรือพระสูตรใด ๆ ก็ตาม ต้องว่า เย สนฺตา ก่อน แล้วไปต่อกับบทขัดของพระปริต หรือพระสูตรนั้น ๆ ใน ๗ ตำนาน และ ๑๒ ตำนาน คงว่า เย สนฺตา ไว้ต้นบทมงคลสูตรหนเดียว

ถ้าสวดเต็มที่ มีขัดตำนานทุกบท ต้องใช้เวลามาก เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมีนัก

พิเคราะห์ดูบท เย สนฺตา เห็นว่าเป็นบทชุมนุมเทวดาอีกบทหนึ่งนั่นเอง ที่พิเศษออกไป คือ มีคำให้ส่วนบุญแก่เทวดา แล้วขอให้เทวดาช่วยอารักขาพระศาสนาและชาวโลก จบลงด้วยคำอวยพร เมื่อเทียบกับบทชุมนุมเทวดา ๒ บทข้างต้น จะได้ข้อสังเกตดังนี้

ก. บท สคฺเค แต่งเป็นสัทธราฉันท์ เชิญเทวดาไม่เลือกดีร้าย รวมทั้งยักษ์คนธรรพ์และนาคด้วย ในจักรวาลนี้(ไม่ปรากฏคำที่แสดงถึงจักรวาลอื่น)

ข. บท สมนฺตา แต่งเป็นปัฐยาวัตรฉันท์ เชิญเทวดาทุกจักรวาลไม่เลือกเหมือนกัน แต่ไม่เชิญยักษ์คนธรรพ์และนาค

ค. บท เย สนฺตา ตอนเชิญเทวดาแต่งเป็นศรัทธาฉันท์อย่าง สคฺเค และดูเหมือนจะเลียน สคฺเค ด้วย ตอนให้ส่วนบุญ ฯลฯ เป็นปัฐยาวัตรฉันท์ เลือกเชิญแต่เทวดาที่เป็นสัตบุรุษผู้ใฝ่ในการบุญการกุศลทั่วทุกจักรวาล

ได้พบบทชุมนุมเทวดาอีกแบบหนึ่ง ในหนังสือสวดมนต์แปลฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๒ ขึ้นต้นด้วย สรชฺชํ แล้ว สมนฺตา แล้วลง ธมฺมสฺสวนกาโล

จึงเป็นอันได้ความว่า บทชุมนุมเทวดานั้นได้ดัดแปลงกันมาหลายขั้นแล้ว

บทขัดตำนานมงคลสูตร

ยญฺจ ทฺวาทส วสฺสานิ	ก็มนุษย์ทั้งหลายกับทั้งเทวดา คิดหา
จินฺตยึสุ สเทวกา	มงคลใดถึง ๑๒ ปี แม้คิดหาอยู่
จิรสฺสํ จินฺตยนฺตาปิ	ช้านาน ก็หาทราบมงคลไม่
เนว ชานึสุ มงฺคลํ	
จกฺกวาฬสหสฺเสสุ	ความโกลาหล (ด้วยปัญหาเรื่อง
ทสสุ เยน ตตฺตกํ	มงคล) เกิดไปทั่วหมื่นจักรวาล
กาลํ โกลาหลํ ชาตํ	กระทั่งถึงพรหมโลก ตลอดกาล
ยาว พฺรหฺมนิเวสนา	นานเท่านั้น เพราะมงคลใด
ยํ โลกนาโถ เทเสสิ	สมเด็จพระโลกนาถเจ้า ทรงแสดง
สพฺพปาปวินาสนํ	มงคลใด อันเป็นเหตุยังบาปทั้งปวง
ยํ สุตฺวา สพฺพทุกฺเขหิ	ให้เสื่อมหายไป นรชนมีจำนวนสุดที่
มุจฺจนฺตาสงฺขิยา นรา	จะนับ พ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะ ฟังมงคลใด
เอวมาทิคุณูเปตํ	เราทั้งหลายจงสวดมงคลซึ่งประกอบ
มงฺคลนฺตมฺภณามเห	ด้วยคุณดังกล่าวมาเป็นอาทินั้น เทอญ

มงคลสูตร

เอวมฺเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม	ข้าพเจ้า (พระอานนทเถระ) ได้สดับแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีใกล้พระนครสาวัตถี
อถโข อญฺญตรา เทวตา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ เชตวนํ โอภาเสตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ	ครั้งนั้นแล เมื่อปฐมยามแห่งราตรีล่วงไปแล้ว เทวดาองค์หนึ่ง มีรัศมีงามยิ่งนัก ยังพระเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ เอกมนฺตํ ฐิตา โข สา เทวตา ภควนฺตํ คาถาย อชฺฌภาสิ	ครั้นเข้าไปถึง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ครั้นแล้วเทวดาผู้นั้นได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า
พหู เทวา มนุสฺสา จ มงฺคลานิ อจินฺตยุํ อากงฺขมานา โสตฺถานํ พฺรูหิ มงฺคลมุตฺตมํ	เทวดาและมนุษย์เป็นอันมากผู้หวังความสวัสดี ได้พากันคิดเรื่องมงคลทั้งหลาย ขอพระองค์โปรดตรัสมงคลอันสูงสุดเถิด

	(พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า)
อเสวนา จ พาลานํ	ไม่คบคนพาล ๑
ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา	คบบัณฑิต ๑
ปูชา จ ปูชนียานํ	บูชาผู้ที่ควรบูชา ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลสูงสุด
ปฏิรูปเทสวาโส จ	อยู่ในปฏิรูปเทศ (ถิ่นอันสมควร) ๑
ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา	มีบุญได้ทำไว้ในกาลก่อน ๑
อตฺตสมฺมาปณิธิ จ	ตั้งตนไว้ชอบ ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลสูงสุด
พาหุสจฺจญฺจ สิปฺปญฺจ	ความเป็นพหูสูตร ๑ ศิลปะ ๑
วินโย จ สุสิกฺขิโต	วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ๑
สุภาสิตา จ ยา วาจา	วาจาเป็นสุภาษิต ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลสูงสุด
มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ	บำรุงมารดาบิดา ๑
ปุตฺตทารสฺส สงฺคโห	สงเคราะห์บุตร ๑ สงเคราะห์ภรรยา ๑
อนากุลา จ กมฺมนฺตา	การงานไม่คั่งค้าง ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ทานญฺจ ธมฺมจริยา จ	ทาน ๑ ธรรมจริยา ๑
ญาตกานญฺจ สงฺคโห	สงเคราะห์ญาติ ๑
อนวชฺชานิ กมฺมานิ	การงานที่ปราศจากโทษ ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลอันสูงสุด
อารตี วิรตี ปาปา	งดเว้นจากบาป ๑
มชฺชปานา จ สญฺญโม	ยังคับตนจากการดื่มน้ำเมา ๑

อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ	ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลอันสูงสุด
คารโว จ นิวาโต จ	เคารพ ๑ ไม่ผยอง ๑
สนฺตุฏฺฐี จ กตญฺญุตา	สันโดษ ๑ กตัญญู ๑
กาเลน ธมฺมสฺสวนํ	ฟังธรรมตามกาล ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลสูงสุด
ขนฺตี จ โสวจสฺสตา	ความอดทน ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑
สมณานญฺจ ทสฺสนํ	การพบเห็นสมณะ ๑
กาเลน ธมฺมสากจฺฉา	สนทนาธรรมตามกาล ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ตโป จ พฺรหฺมจริยญฺจ	การบำเพ็ญตบะ ๑ การประพฤติ
อริยสจฺจานทสฺสนํ	พรหมจรรย์ ๑ การเห็นอริยสัจ ๑
นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ	การทำนิพพานให้แจ้ง ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลอันสูงสุด
ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ	จิตของผู้ถูกโลกธรรมกระทบแล้ว
จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ	ไม่หวั่นไหว ๑ เป็นจิตไม่ยินร้าย ๑
อโสกํ วิรชํ เขมํ	เป็นจิตไม่ยินดี ๑ เป็นจิตเกษม ๑
เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ	แต่ละประการนี้เป็นมงคลสูงสุด
เอตาทิสานิ กตฺวาน	เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพากันปฏิบัติ
สพฺพตฺถมปราชิตา	มงคลเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ในที่
สพฺพตฺถ โสตฺถึ คจฺฉนฺติ	ทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดีในที่ทุก
ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมนฺติ	สถาน ข้อนั้นเป็นมงคลสูงสุดของเทวดา
	และมนุษย์เหล่านั้น ดังนี้แล

ตำนาน

มงคลสูตรมาในขุททกปาฐะ ขุททกนิกาย เป็นพระพุทธดำรัสตรัสแก่เทวดาผู้ทูลถามสิ่งที่เป็นมงคล จึงโปรดแสดงข้อธรรม ๓๘ ประการ เป็นมงคลภายใน

มูลเหตุที่เทวดาไปทูลถามพระพุทธเจ้านั้น พระอรรถกถาจารย์เล่าเรื่องไว้ว่า ดังได้สดับมา ประชาชนชาวชมพูทวีปมักประชุมฟังกถา คือ ถ้อยคำที่แสดงเรื่องราวต่าง ๆ เช่น เรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น ส่วนสถานที่ประชุม ก็ใช้ศาลาข้างประตูเมืองบ้าง สัณฐาคาร (ศาลากลางบ้าน) บ้าง สภา (หอประชุม) บ้าง ผู้แสดงมิได้แสดงเปล่าได้รับเงินทองเป็นรางวัลตามสมควร เรื่องที่แสดงนั้น บางเรื่องกินเวลานานถึง ๔ เดือนจบก็มี วันหนึ่งมงคลกถา (การพูดปรารภถึงมงคล) เกิดขึ้น คือเกิดปัญหาว่า อะไรเป็นมงคล

ปัญหานี้ไม่ใช่ปัญหายาก เพราะมีผู้ตอบได้ แต่เป็นปัญหายุ่งเพราะไม่สามารถตกลงกันได้ เป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี คิดค้นโต้เถียงกันอย่างกว้างขวาง ไม่เพียงแต่ในหมู่มนุษย์ แพร่ไปถึงเทวดาด้วย และไม่เพียงแต่ในจักรวาลนี้ แพร่ไปทั่วทุกจักรวาลทีเดียว แต่เมื่อสรุปแล้วแตกต่างกันเป็น ๓ พวก ซึ่งก็ล้วนแต่ถือมงคลภายนอกทั้งนั้น ดังนี้

พวกที่ ๑ เรียกว่า ทิฏฐมังคลิกะ ถือสิ่งที่ได้เห็นคือรูปซึ่งสมมติกันว่าดีงามเป็นมงคล เช่น ตื่นนอนลุกขึ้นแต่เช้า ได้เห็นนกนางแอ่น มะตูม หญิงมีครรภ์ เด็กแต่งตัวสวย หม้อน้ำเต็ม ปลาตะเพียนแดงสด

ม้าอาชาไนย รถเทียมด้วยม้าอาชาไนย พ่อโค แม่โค โคแดง ฯลฯ อย่างนี้เป็นมงคล เรียกว่า **ทิฏฐมงคล**

พวกที่ ๒ เรียกว่า สุตมังคลิกะ ถือสิ่งที่ได้ยินคือเสียง ซึ่งสมมติกันว่าดีงามเป็นมงคล เช่น ตื่นนอนลุกขึ้นแต่เช้า ได้ฟังเสียงที่สมมติว่าดีงามเป็นมงคลยิ่ง เป็นต้นว่าเสียงว่า เจริญแล้ว กำลังเจริญแล้ว เต็มขาว ใจดี สิริ เจริญศรี วันนี้ฤกษ์ดี ยามดี วันดี มงคลดี ฯลฯ อย่างนี้เป็นมงคล เรียกว่า **สุตมงคล**

พวกที่ ๓ เรียกว่า มุตมังคลิกะ ถือสิ่งที่ได้ทราบทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย คือ กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่สมมติว่าดีงามเป็นมงคล เช่น ตื่นนอนลุกขึ้นแต่เช้า ได้สูดดมกลิ่นดอกไม้หอม มีดอกปทุมเป็นต้น หรือได้เคี้ยวไม้สีฟันขาว ได้แตะต้องแผ่นดิน ข้าวกล้าเขียว มูลโคสด เต่า เกวียนบรรทุกงา ดอกไม้ ผลไม้ ได้ลูบไล้ดินขาว ได้นุ่งผ้าขาว ได้ใช้ผ้าโพกขาว ฯลฯ อย่างนี้เป็นมงคล เรียกว่า **มุตมงคล**

ในที่สุด เทวดาชั้นดาวดึงส์ได้สติขึ้นก่อนว่า เทวราชาของตนคือพระอินทร์เป็นผู้มีบุญมีปัญญา ควรจะไปทูลถามให้ทรงวินิจฉัยเรื่องนี้ จึงพร้อมกันไปเฝ้า ทูลความว่า มงคลปัญหาเกิดขึ้นนานแล้ว พวกหนึ่งว่าสิ่งที่ได้เห็นเป็นมงคล พวกหนึ่งว่าสิ่งที่ได้ยินเป็นมงคล พวกหนึ่งว่าสิ่งที่ได้ทราบทางจมูก ลิ้น กาย เป็นมงคล ไม่ตกลงกันได้ ขอให้ทรงวินิจฉัยปัญหาเรื่องนี้ด้วย พระอินทร์ตรัสถามว่า มงคลกถานี้ เกิดที่ไหนก่อน ก็ได้ความว่าเกิดในมนุษยโลกก่อน ตรัสต่อไปเป็นใจความว่า เมื่อมงคลกถาเกิดในมนุษยโลก ก็ชอบที่จะให้มนุษย์เป็นผู้วินิจฉัย เวลานี้ในมนุษยโลกนั้น ได้มีมนุษย์จอมปราชญ์เกิดขึ้นแล้ว คือพระสัมมา

สัมพุทธเจ้า การที่เทวดาทั้งหลายล่วงเลยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสียแล้วมาสำคัญท้าวเธอว่า เป็นผู้ที่ควรถามปัญหาเช่นนี้ ก็เปรียบเสมือนว่าบุคคลต้องการแสงสว่าง ทิ้งดวงไฟเสียแล้วมาหาแสงหิ่งห้อย ฉะนั้น ครั้นแล้วชวนเทวดาทั้งหลายไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหวังพระหฤทัยว่า จะต้องได้รับคำแก้ปัญหาอันสมที่จะเป็นสิริมงคลเป็นแน่แท้ ครั้นไปถึงที่ประทับแล้ว โปรดให้เทพบุตรผู้หนึ่งเป็นผู้แทนคณะ กราบทูลถามมงคลปัญหา พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสแก้ ซึ่งผู้ได้ยินได้ฟังทั้งหลายยอมรับนับถือว่าเป็นมงคลแท้ ดังความปรากฏในมงคลสูตรนั้น มงคลโกลาหล (ความโกลาหลด้วยปัญหาเรื่องมงคล) ซึ่งกินเวลานานถึง ๑๒ ปี ก็สิ้นสุดยุติลง ด้วยประการฉะนี้

หมายเหตุ *มงคลสูตรนี้ สวดเฉพาะงานมงคลอย่างเดียว และงานนั้นต้องตั้งน้ำมนต์วงด้ายสายสิญจน์ ซึ่งเรียกกันสั้น ๆ ว่าตั้งน้ำวงด้าย การสวดพระสูตรนี้ ถ้าสวดเต็มที่ เริ่มด้วยบทขัด เย สนฺตา ฯปฯ และ ยญฺจ ทฺวาทสวสฺสานิ ฯปฯ ภณาม เห แล้วขึ้น เอวมฺเม สุตํ ฯปฯ ไปจนจบ ถ้าสวดอย่างย่อ สวดแต่เฉพาะพระพุทธวจนะ ล้วน คือตั้งแต่ อเสวนา จ พาลานํ ฯปฯ ไปจนจบ*

กิจของเจ้าภาพ *พอพระขึ้น* **อเสวนา ฯ** *เจ้าภาพจุดเทียนน้ำมนต์ซึ่งปักอยู่ที่บาตร ขัน หรือครอบน้ำมนต์ (สุดแต่เจ้าพิธีจะจัดหาไว้) แล้วยกที่น้ำมนต์นั้นไปประเคนพระที่เป็นหัวหน้า*

บทขัดตำนานรัตนสูตร

ปณิธานโต ปฏฺฐาย
ตถาคตสฺส ทส ปารมิโย
ทส อุปปารมิโย
ทส ปรมตฺถปารมิโย
ปญฺจ มหาปริจฺจาเค
ติสฺโส จริยา
ปจฺฉิมภเว คพฺภาวกฺกนฺตึ
ชาตึ อภินิกฺขมนํ ปธานจริยํ
โพธิปลฺลงฺเก มารวิชยํ
สพฺพญฺญุตญาณปฺปฏิเวธํ
นวโลกุตฺตรธมฺเมติ
สพฺเพปิเม พุทฺธคุเณ
อาวชฺชิตฺวา เวสาลิยา
ตีสุ ปาการนฺตเรสุ
ติยามรตฺตึ ปริตฺตํ กโรนฺโต
อายสฺมา อานนฺทตฺเถโร วิย
การุญฺญจิตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา
โกฏิสตสหสฺเสสุ
จกฺกวาเฬสุ เทวตา

เทวดาในแสนโกฏิจักรวาล ยอมรับเอาซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ แห่งพระปริตใด อนึ่ง พระปริตใด ยังภัย ๓ ประการ คือ โรคภัย อมนุสภัย และทุพภิกขภัย ในเมืองเวสาลี ให้อันตรธานไปเร็วพลัน เราทั้งหลาย จงตั้งการุญจิตสวดปริตนั้น ดุจดังท่านพระอานนทเถรเจ้า นึกหน่วงพระพุทธคุณทั้งปวง ของพระตถาคตเจ้า จำเดิมแต่ปรารถนาพุทธภูมิมา คือ บารมี ๑๐ อุปมารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ มหาบริจาค ๕ จริยา ๓ เสด็จลงสู่คัพโภทร ในภพสุดท้าย ประสูติ เสด็จออกอภิเนษกรมณ์ ทรงบำเพ็ญความเพียร ชนะมาร ณ โพธิบัลลังก์ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ และโลกุตรธรรม ๙ เหล่านี้ แล้ว กระทำปริต ตลอดราตรีทั้ง ๓ ยาม ภายในกำแพง ๓ ชั้น ของเมือง

ยสฺสาณมฺปฏิคฺคณฺหนฺติ ยญฺจ เวสาลิยมฺปุเร โรคามนุสฺสทุพฺภิกฺข- สมฺภูตนฺติวิธมฺภยํ ขิปฺปมนฺตรธาเปสิ ปริตฺตนฺตมฺภณามเห	เวสาลีฉะนั้น เทอญ

รัตนสูตร

ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺตลิกฺเข สพฺเพว ภูตา สุมนา ภวนฺตุ อโถปิ สกฺกจฺจ สุณนฺตุ ภาสิตํ	ภูตทั้งหลาย ทั้งเหล่าที่อยู่ ณ ภาคพื้นก็ดี เหล่าที่อยู่ในอากาศก็ดี แต่บรรดาที่มาพร้อมกันในที่นี้ ขอภูตทั้งปวงนั้นจงเป็นผู้มีใจดี และเชิญฟังคำ (สดุดีพระรัตนตรัย) อันข้าพเจ้ากล่าวโดยเคารพเถิด
ตสฺมา หิ ภูตา นิสาเมถ สพฺเพ เมตฺตํ กโรถ มานุสิยา ปชาย ทิวา จ รตฺโต จ หรนฺติ เย พลึ ตสฺมา หิ เน รกฺขถ อปฺปมตฺตา	ดูกรภูตทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ท่านทั้งหลายทั้งปวงจงฟังข้าพเจ้า ขอท่านทั้งหลาย จงตั้งเมตตาในประชาชาวมนุษย์เถิด เพราะเขาทั้งหลายทำเทวดาพลี (บูชาเทวดาหรือทำบุญอุทิศให้เทวดา) อยู่ทั้งกลางวันกลางคืน เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทช่วยคุ้มเกรงรักษาเขาด้วยเถิด

ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา
สคฺเคสุ วา ยํ รตนํ ปณีตํ
น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตน
อิทมฺปิ พุทฺเธ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

ทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในโลกนี้ หรือโลกอื่น หรือรัตนะอันใด อันสูงค่าในสรวงสวรรค์ ทรัพย์หรือรัตนะนั้น ที่จะเสมอด้วยพระตถาคตเจ้าไม่มีเลย ข้อนี้เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระพุทธเจ้าประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

ขยํ วิราคํ อมตํ ปณีตํ
ยทชฺฌคา สกฺยมุนี สมาหิโต
น เตน ธมฺเมน สมตฺถิ กิญฺจิ
อิทมฺปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

พระศากยมุนีเจ้า มีพระหฤทัยดำรงมั่น ได้บรรลุธรรมอันใด เป็นที่สิ้นกิเลส เป็นที่สิ้นราคะ เป็นอมตะ ประณีต ธรรมชาติไรๆ ที่จะเสมอด้วยพระธรรมนั้นไม่มี ข้อนี้เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระธรรมประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

ยมฺพุทฺธเสฏฺโฐ ปริวณฺณยี สุจึ
สมาธิมานนฺตริกญฺญมาหุ
สมาธินา เตน สโม น วิชฺชติ
อิทมฺปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงสรรเสริญแล้วซึ่งสมาธิใด ว่าเป็นธรรมสะอาด บัณฑิตทั้งหลายกล่าวสมาธิใดว่า เป็นอนันตริกะ (ให้ผลไม่มีสิ่งใดคั่นได้) สมาธิอื่นที่จะเสนอด้วยสมาธินั้นไม่มี แม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูง ในพระธรรมประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

เย ปุคฺคลา อฏฺฐ สตํ ปสตฺถา
จตฺตาริ เอตานิ ยุคานิ โหนฺติ
เต ทกฺขิเณยฺยา สุคตสฺส สาวกา
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

บุคคลเหล่าใด นับเรียงเป็น ๘ นับเป็นคู่ได้ ๔ คู่ อันสัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญแล้ว บุคคลเหล่านั้นเป็นสาวกของพระสุคตเจ้า เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทานทั้งหลาย อันบุคคลถวายในท่านเหล่านั้นย่อมมีผลมาก ข้อนี้เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระสงฆ์ประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ขอความสวัสดีจงมี

เย สุปฺปยุตฺตา มนสา ทฬฺหเน
นิกฺกามิโน โคตมสาสนมฺหิ
เต ปตฺติปตฺตา อมตํ วิคยฺห
ลทฺธา มุธา นิพฺพุตึ ภุญฺชมานา
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

บุคคลทั้งหลายเหล่าใดประกอบความเพียรอย่างดี ก้าวไปในศาสนธรรมของพระโคดมเจ้า ด้วยใจอันมั่นคง บุคคลเหล่านั้นหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ ได้บรรลุคุณอันควรจะบรรลุ คือพระอรหัตผลแล้วก็ได้เสวยอมตรส คือนิพพุติ(ความดับความเย็น)เปล่าๆ (ไม่ต้องซื้อ) แม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระสงฆ์ประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ขอความสวัสดีจงมี

ยถินฺทขีโล ปฐวึ สิโต สิยา

เสาเขื่อนที่เขาฝังลงดินลึก ลมอัน

จตุพฺภิ วาเตภิ อสมฺปกมฺปิโย ตถูปมํ สปฺปุริสํ วทามิ โย อริยสจฺจานิ อเวจฺจ ปสฺสติ อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	พัดมาแต่ทิศทั้ง ๔ ไม่อาจทำให้หวั่นไหวได้ ฉันใด เรากล่าวว่าสัตบุรุษผู้หยั่งเห็นอริยสัจ (คือพระอริยบุคคลขั้นต้น) ก็มีอุปมาฉันนั้น (คือถึงจะกระทบกระเทือนอย่างไรก็ไม่คืนคลายกลายกลับเป็นอย่างอื่น) แม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระสงฆ์ประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ขอความสวัสดีจงมี
เย อริยสจฺจานิ วิภาวยนฺติ คมฺภีรปญฺเญน สุเทสิตานิ กิญฺจาปิ เต โหนฺติ ภุสปฺปมตฺตา น เต ภวํ อฏฺฐมมาทิยนฺติ อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	บุคคลจำพวกใดทำอริยสัจทั้งหลายที่พระศาสดาผู้ทรงพระปัญญาอันลึกทรงแสดงดีแล้ว ให้เป็นขึ้นแก่ตนบุคคลจำพวกนั้น(พระโสดาบัน) ถึงจะยังเป็นผู้มัวเมาอยู่มาก แต่ท่านก็ย่อมไม่ถือเอาภพที่ ๘ (คือเกิดอีกอย่างมาก ๗ ชาติ) แม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระสงฆ์ประการหนึ่ง ด้วยความสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี
สหาวสฺส ทสฺสนสมฺปทาย ตยสฺสุ ธมฺมา ชหิตา ภวนฺติ สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิจฺฉิตญฺจ	สังโยชนธรรม ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และการถือศีลพรตอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีอยู่

สีลพฺพตํ วาปิ ยทตฺถิ กิญฺจิ จตูหปาเยหิ จ วิปฺปมุตฺโต ฉ จาภิฐานานิ อภพฺโพ กาตุํ อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	เป็นกิเลสอันพระโสดาบันละได้แล้วพร้อมกับการได้ทัสนะ (คือโสดาปัตติมรรค) ทีเดียว อนึ่งพระโสดาบันเป็นผู้พ้นแล้วจากอบายทั้ง ๔ ทั้งเป็นผู้ไม่อาจที่จะทำอภิฐาน (การหนัก การหยาบ) ๖ ประการ (คืออนันตริยกรรม ๕ และการยกย่องศาสดาอื่น๑)แม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระสงฆ์ประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี
กิญฺจาปิ โส กมฺมํ กโรติ ปาปกํ กาเยน วาจายุท เจตสา วา อภพฺโพ โส ตสฺส ปฏิจฺฉทาย อภพฺพตา ทิฏฺฐปทสฺส วุตฺตา อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ	พระโสดาบันนั้น ยังทำความผิด (ไม่ร้ายแรง) ทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ อยู่บ้างก็จริง แต่เมื่อทำแล้ว ท่านไม่ยอมปกปิดความผิดอันนั้น (พึงเห็นเช่นพระเป็นอาบัติแล้วรีบแสดงอาบัติ) ความที่บุคคลผู้เห็นทางพระนิพพานแล้วเป็นผู้ปิดความผิดไม่เป็นนี้ เราได้กล่าวไว้แล้วแม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระสงฆ์ประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

วนปฺปคุมฺเพ ยถา ผุสฺสิตคฺเค
คิมฺหาน มาเส ปฐมสฺมึ คิมฺเห
ตถูปมํ ธมฺมวรํ อเทสยิ
นิพฺพานคามึ ปรมํหิตาย
อิทมฺปิ พุทฺเธ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

ถึงเดือนต้นแห่งคิมหฤดู (จิตรมาส เดือน ๕ ซึ่งฝนตกบ้างแล้ว) หมู่ไม้ในป่าผลิดอกออกใบบานงามฉันใด ตถาคตได้แสดงธรรมอันประเสริฐเป็นทางให้ถึงพระนิพพาน เพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง (แก่ประชุมชน) ก็มีอุปมาฉันนั้น (คือประชุมชนได้ฟังธรรมแล้ว หายเศร้าหมองเกิดความผ่องใสเบิกบาน เหมือนต้นไม้ในเดือนต้นฤดูคิมหันต์ฉะนั้น) แม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระพุทธเจ้าประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

วโร วรญฺญู วรโท วราหโร
อนุตฺตโร ธมฺมวรํ อเทสยิ
อิทมฺปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

ตถาคตเป็นผู้ประเสริฐเป็นผู้รู้สิ่งอันประเสริฐ เป็นผู้ให้สิ่งอันประเสริฐ เป็นผู้นำมาซึ่งสิ่งอันประเสริฐ ไม่มีผู้ยิ่งกว่า ได้แสดงแล้วซึ่งธรรมอันประเสริฐ แม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูงในพระพุทธเจ้าประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

ขีณํ ปุราณํ นวํ นตฺถิ สมฺภวํ
วิรตฺตจิตฺตายติเก ภวสฺมึ

กรรมเก่าของพระอริยบุคคลเหล่าใดสิ้นแล้ว กรรมอันเป็นเหตุสมภพ

เต ขีณพีชา อวิรุฬฺหิฉนฺทา
นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป
อิทมฺปิ สงฺเฆ รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

ใหม่ไม่มี พระอรยบุคคลเหล่าใด มีจิตเหนื่อยหน่าย ในอันที่จะเกิดในภพต่อไป พระอริยบุคคลเหล่านั้น สิ้นพืช (คือ วิญญาณ) แล้ว ปราศจากความพอใจในอันที่จะงอกขึ้น (คือเกิด) อีก เป็นผู้มีปัญญา ย่อมนิพพาน เหมือนประทีปดวงนี้ดับไปฉะนั้น แม้ข้อนี้ก็เป็นรัตนคุณอย่างสูง ในพระสงฆ์ประการหนึ่ง ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมี

(เมื่อจบพระปริตนี้แล้วท้าวสักเทวราชซึ่งเสด็จมาอยู่ ณ ที่นั้นด้วย ได้ทรงกล่าวชักชวนให้ภูตทั้งปวงอ่อนน้อมต่อพระรัตนตรัย และอวยสวัสดีแก่ชาวกรุงเวสาลีดังต่อไปนี้)

ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ
ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺตลิกฺเข
ตถาคตํ เทวมนุสฺสปูชิตํ
พุทฺธํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ

ดูกรภูตทั้งหลาย ทั้งเหล่าที่อยู่ ณ ภาคพื้น ทั้งเหล่าที่อยู่ในอากาศ แต่บรรดาที่มาร่วมกันอยู่ ณ ที่นี้ ขอเราทั้งหลายจงนมัสการพระตถาคตพุทธเจ้าผู้อันเหล่าเทวดาและมนุษย์บูชาแล้วเถิด ขอความสวัสดีจงมีเถิด

ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ	ดูกรภูตทั้งหลาย ฯลฯ ขอเราทั้งหลาย
ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺตลิกฺเข	จงนมัสการพระตถาคตธรรมเจ้า ฯลฯ
ตถาคตํ เทวมนุสฺสปูชิตํ	ขอความสวัสดีจงมีเถิด
ธมฺมํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ	

ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ	ดูกรภูตทั้งหลาย ฯลฯ ขอเราทั้งหลาย
ภุมฺมานิ วา ยานิว อนฺตลิกฺเข	จงนมัสการพระตถาคตสงฆเจ้า ฯลฯ
ตถาคตํ เทวมนุสฺสปูชิตํ	ขอความสวัสดีจงมีเถิด
สงฺฆํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ	

ตำนาน

ในอรรถกถารัตนสูตรกล่าวว่า แต่เดิมมากรุงเวสาลี นครหลวงแห่งแคว้นวัชชี เป็นเมืองมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาธัญญาหาร เนืองแน่นไปด้วยอาณาประชาราษฎรร่มเย็นเป็นสุข ไม่เคยประสบความยากแค้นใด ๆ อยู่มาคราวหนึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นเอง พระนครนั้นเกิดฝนแล้งขาดแคลนอาหารถึงขนาด คนยากจนอดตายก่อนเพื่อน ซากศพถูกทิ้งเกลื่อน พวกอมนุษย์ได้กลิ่นซากศพพากันเข้าไปในพระนคร ซ้ำเติมทำอันตรายแก่มนุษย์ ก็ยิ่งทำให้คนตายมากขึ้น ในที่สุดเมื่อปฏิกูลมากเข้า อหิวาตกโรคก็เกิดขึ้นระบาดไป ทำให้คนตายเหลือที่จะนับ นครเวสาลีได้ประสบภัย ๓ ประการพร้อม ๆ กัน ด้วยประการฉะนี้ คือทุพ-ภิกขภัย (ข้าวยากหมากแพง) ๑ อมนุสภัย (ผีรบกวน) ๑ โรคภัย (เกิดอหิวาตกโรค) ๑

ชาวเมืองชวนกันเข้าไปร้องทุกข์ต่อพระราชาว่า ภัยร้ายแรง ๓ ประการนี้ไม่เคยมีเลยในเมืองนี้นับได้ ๗ ชั่วคนแล้ว ชะรอยท่านผู้ครองรัฐจะประพฤติไม่ชอบด้วยทำนองคลองธรรมหรือไฉน จึงเกิดยุคเข็ญเช่นนี้ พระราชาพระทัยเด็ด โปรดให้ชาวเมืองประชุมกันที่ศาลากลางเมือง วิจัยความผิดของพระองค์ ก็ไม่เห็นความผิดของพระราชาสักน้อยหนึ่ง เป็นอันว่าภัยทั้งนี้มิใช่เกิดเพราะความอธรรมของผู้ครองรัฐแต่ประการใด จึงปรึกษากันต่อไปว่า ทำอย่างไรภัยร้ายแรงทั้ง ๓ นี้จึงจะสงบ ผลการปรึกษาขั้นสุดท้ายตกลงให้เชิญเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาโปรด ด้วยเชื่อว่าพระองค์เป็นผู้ทรงพระมหากรุณาและมีมหิทธานุภาพ เมื่อพระองค์

เสด็จมา ภัยจะระงับกลับเกิดความสวัสดิ์โดยฉับพลัน เวลานั้นพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์แคว้นมคธ ในรัชสมัยพระเจ้าพิม-พิสาร ชาววัชชีเกรงพระเดชานุภาพของพระองค์มาก และเกรงภัยการเมืองจะซ้ำเติมเอาเป็น ๔ ภัย จึงแต่งให้เจ้าลิจฉวี ๒ องค์ เป็นราชทูตคุมเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระองค์มาก ทูลความให้ทรงทราบแล้วขอพระราชทานวโรกาส กราบทูลเชิญเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปโปรดชาววัชชี ก็ได้รับราชานุเคราะห์เป็นอันดี ทูตชาววัชชีได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลเล่าความทุกข์ยาก แล้ววิงวอนเชิญเสด็จไปโปรดชาวกรุงเวสาลีให้พ้นภัย

พระบรมศาสดาทรงสดับดังนั้นแล้ว ทรงคำนึงเห็นว่า หากพระองค์เสด็จไปกรุงเวสาลีในครั้งนี้ จะได้ประโยชน์ถึง ๒ อย่าง คือ ภัยจะสงบไปอย่างหนึ่ง ชาววัชชีได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว จะได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุมรรคผลเป็นอันมากนั้นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งสรุปได้ว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการแผ่พระศาสนา จึงทรงรับนิมนต์ พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว ก็โปรดให้รีบแต่งทางเสด็จพระพุทธดำเนิน ระยะทางจากกรุงราชคฤห์ถึงแม่น้ำคงคาอันเป็นพรมแดนแห่งแคว้นทั้งสองนั้น๕โยชน์ รับสั่งให้ปราบพื้นถมดินทำทางให้เรียบให้ปลูกที่ประทับแรมทุกโยชน์ เตรียมให้เสด็จพระพุทธดำเนินแต่วันละโยชน์แล้วทูลเชิญเสด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จออกจากกรุงราช-คฤห์พร้อมด้วยภิกษุเป็นพุทธบริวาร ๕๐๐ รูป การส่งเสด็จคราวนั้น ทำอย่างเอิกเกริกมโหฬาร จัดคนกั้นร่มถวายภิกษุทุกรูป จัดอาหารเลี้ยงพระเลี้ยงคนทุกที่พักแรม เสด็จถึงแม่น้ำคงคาเป็นเวลา ๕ วันพอดี

เรือที่จะใช้เป็นเรือส่งเสด็จข้ามฟากนั้น พระเจ้าพิมพิสารโปรดให้แต่งเป็นเรือขนาน (คือเรือ ๒ ลำตรึงติดกัน) ทำมณฑปเป็นที่ลาดพุทธอาสน์ และจัดที่ให้พระภิกษุทั้งปวงนั่งเป็นระเบียบ ตัวเรือนั้นก็ตกแต่งงดงามยิ่งนัก

ข้างฝ่ายกรุงเวสาลีนั้นมีความยินดีหาที่เปรียบมิได้ เตรียมการรับเสด็จเป็นการใหญ่ แต่งทางตั้งแต่แม่น้ำคงคาจนถึงกรุงเวสาลี ซึ่งเป็นระยะทาง ๓ โยชน์ อย่างเดียวกับที่ฝ่ายกรุงราชคฤห์ทำ แต่เพิ่มความมโหฬารขึ้นเป็น ๒ เท่า คอยรับเสด็จอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาในแดนของตน

เมื่อเรือส่งเสด็จใกล้ฝั่งวัชชีเข้าไป บัดดลก็มีเมฆฝนตั้งขึ้นมืดมาทั้ง ๔ ทิศ ฟ้าแลบแปลบปลาบ พอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย่างพระบาทแรกเหยียบดินที่ฝั่งแม่คงคาแดนวัชชี ฝนโปกขรพรรษก็ตกพรูลงมา

ฝนชนิดนี้ท่านกล่าวว่า ใครอยากให้เปียกก็เปียก ใครไม่อยากให้เปียกก็ไม่เปียก และที่เรียกว่า "โปกขรพรรษ" นั้น ก็อธิบายว่าฝนเหมือนน้ำตกในใบบัว

ฝนตกมากและนาน น้ำไหลนองพัดพาสิ่งโสโครกต่าง ๆ ลงแม่น้ำลำคลองไปสิ้น พื้นดินซึ่งแห้งผากและโสโครก ก็ชุ่มเย็นและสะอาดทั่วไปในแดนวัชชี โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณกรุงเวสาลีอันเป็นแดนภัย การนำเสด็จจากฝั่งแม่คงคาถึงกรุงเวสาลี เป็นเวลา ๓ วันพอดี

ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จถึงเวสาลี พระอินทร์พร้อมด้วยเทพบริวารเป็นอันมากก็มา ณ ที่นั้น เมื่อเทวดาซึ่งเป็นใหญ่กว่ามากันมาก พวกอมนุษย์ก็ต้องถอยร่นหลบหลีกหนีไปเป็นอันมาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับยืนที่ประตูพระนครเวสาลี รับสั่งให้พระอานนท์เรียนรัตนสูตร แล้วให้เข้าไปทำปริตในภายในกำแพงสามชั้นแห่งกรุงเวสาลี พร้อมด้วยเจ้าชายลิจฉวีทั้งหลายติดตามห้อมล้อมไปด้วย พระอานนท์เรียนจำรัตนสูตร ซึ่งพระผู้มีพระภาคประทับยืนตรัสบอกที่ประตูเมืองนั้นเองได้แล้ว ก็ขอพระพุทธานุญาตใช้บาตรของพระองค์ใส่น้ำเดินสวดรัตนสูตร พลางซัดน้ำในบาตรไปจนทั่วพระนคร

พอพระเถรเจ้าสวดขึ้นบท **ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ** พวกอมนุษย์หัวดื้อที่ไม่ยอมหนีไปแต่แรก (เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึง และเทวดาพวกพระอินทร์มา) แอบอยู่ตามที่ต่าง ๆ ก็ทนอยู่ไม่ไหวอีกต่อไป ชิงกันหนีออกทางประตูเมืองทั้ง ๔ ประตู แน่นอัดยัดเยียด บางพวกทนรอออกทางประตูเมืองไม่ไหว ช่วยกันพังกำแพงหนีกระเจิงไปหมดสิ้น พอพวกอมนุษย์ออกไป โรคในตัวมนุษย์ก็หาย ผู้ที่หายโรคลุกได้ ก็ออกมาบูชาพระเถรเจ้าด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ

ในการรับเสด็จในเมือง เขาจัดแต่งศาลากลางเมือง(สัณฐาคาร) เป็นที่ประทับ เมื่อเชิญเสด็จพระพุทธองค์ไปประทับแล้ว ภิกษุสงฆ์ คณะเจ้าลิจฉวี ราษฎรก็เข้าไปเฝ้าที่นั่น แม้สักกเทวราชาก็ทรงพาเทวดาทั้งปวงมาเฝ้าที่นั่นด้วย ฝ่ายพระอานนท์เถรเจ้าเที่ยวทำการรักษาทั่วกรุงเวสาลีแล้ว ก็มาเฝ้าที่นั่น มีชาวพระนครเวสาลีติดตามมาเฝ้าด้วยเป็นอันมากรวมเข้าด้วยกัน ทุกพวกทุกเหล่าเป็นมหาสมาคม พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรัตนสูตรซ้ำอีกในมหาสมาคมนั้น เมื่อจบเทศนาลง

ทุกสิ่งทุกอย่างดีหมด สรรพอุปัทวันตรายภัยพิบัติสงบหาย ความสวัสดีสุขใจสุขกายเกิดปกแผ่ทั่วไป พุทธเวไนยได้ศรัทธาปสาทะและเกิดความรู้ธรรมเป็นอันมาก ฯลฯ แต่นั้นฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล พืชพรรณธัญญาหารกลับอุดมเหมือนดังเดิม

ภัยร้ายแรง ๓ ประการในกรุงเวสาลี ถึงซึ่งความรำงับดับหายไปโดยเร็ว ด้วยอำนาจแห่งพระพุทธปริตคือรัตนสูตร ดังพรรณนามาฉะนี้

หมายเหตุ *การสวดรัตนสูตรนี้ โดยทั่วไปมักสวดแบบย่อขึ้น ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ ไปถึงบท เย สุปฺปยุตฺตา แล้ว ก็ตัดข้ามไปสวดบท ขีณํ ปุราณํ เพียงนี้เท่านั้น ส่วนยานีอีก ๓ บทข้างท้ายนั้น เรียกว่า ยานีน้อย มักตัดออกไปเลยไม่สวด*

รัตนสูตรเป็นบททำน้ำมนต์ พระที่เป็นหัวหน้าจะเริ่มหยดเทียนลงในที่น้ำมนต์ ตั้งแต่ เย สุปฺปยุตฺตา หรือ ขีณํ ปุราณํ เป็นอย่างช้า พอถึง นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป ก็ดับเทียน โดยจุ่มลงไปในน้ำมนต์ เป็นอันเสร็จการทำน้ำมนต์เพียงเท่านี้ ที่ดับเทียนเมื่อสวดถึงตรงนี้ก็โดยเคล็ดแห่งคำบาลีนั้น ซึ่งมีความว่า กิเลสและความทุกข์ของพระอริยเจ้าดับ เหมือนประทีปดวงนี้ดับฉะนั้น ส่วนเหตุผลที่ว่าทำไมใช้บทนี้เป็นบททำน้ำมนต์ ตำนานบ่งชัดอยู่แล้ว

ในภาษาไทย มีคำกาพย์อย่างหนึ่ง เรียกว่า "กาพย์ยานี" กำหนด ๑๑ คำ วรรคหน้า ๕ วรรคหลัง ๖ เช่น คำเทียบแม่กกในมูลบทบรรพกิจว่า

๏ ขึ้นกกตกทุกข์ยาก แสนลำบากจากเวียงไชย
มันเผือกเลือกเผาไฟ กินผลไม้ได้เป็นแรง ฯลฯ

น่าเห็นว่า แต่งตามแบบฉันท์รัตนสูตร ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า ยานี เพราะคำยานีเป็นคำขึ้นต้นนั่นเอง แต่ไม่กำหนดครุลหุ จึงเรียกว่า กาพย์

คติที่ได้จากพระปริตบทนี้ว่า "พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นของดีวิเศษช่วยระงับทุกข์ กำจัดภัยและบำบัดโรคได้ จงถึงพระรัตนตรัยไว้เป็นที่พึ่งเถิด"

บทขัดกรณียเมตตสูตร

ยสฺสานุภาวโต ยกฺขา เนว ทสฺเสนฺติ ภีสนํ	เทวดาทั้งหลายย่อมไม่แสดงอาการอันน่าสะพึงกลัว เพราะอานุภาพแห่งพระปริตใด
ยมฺหิ เจวานุยุญฺชนฺโต รตฺตินฺทิวมตนฺทิโต	อนึ่งบุคคลผู้ไม่เกียจคร้าน เจริญเนือง ๆ ซึ่งพระปริตใด ในกลางวันและกลางคืนก็ดี
สุขํ สุปติ สุตฺโต จ ปาปํ กิญฺจิ น ปสฺสติ	ย่อมหลับเป็นสุข และหลับแล้วย่อมไม่ฝันร้ายเลย
เอวมาทิคุณูเปตํ ปริตฺตนฺตมฺภณามเห	เราทั้งหลายจงสวดพระปริต อันประกอบไปด้วยคุณดังกล่าวมาเป็นอาทินั้น เทอญ ฯ

กรณียเมตตสูตร

กรณียมตฺถกุสเลน ยนฺตํ สนฺตํ ปทํ อภิสเมจฺจ สกฺโก อุชู จ สุหุชู จ สุวโจ จสฺส มุทุ อนติมานี สนฺตุสฺสโก จ สุภโร จ อปฺปกิจฺโจ จ สลฺลหุกวุตฺติ	กิจซึ่งภิกษุผู้บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่า ผู้ฉลาดในประโยชน์ ใคร่จะบรรลุสันตบทอยู่เสมอ พึงกระทำก็คือ ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้อาจ เป็นคนตรง เป็นคนซื่อ เป็นคนว่าง่าย อ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง อีกทั้งเป็นผู้สันโดษ

สนฺตินฺทฺริโย จ นิปโก จ อปฺปคพฺโภ กุเลสุ อนนุคิทฺโธ	เลี้ยงง่าย และเป็นผู้มีภารกิจน้อย (คือไม่ขวนขวายหางานภายนอกมาเป็นภาระ ให้เกิดความกังวลมาก) ประพฤติเป็นคนเบา (คือไปข้างไหนไม่หอบหิ้วบริขารมาก ถือแต่บริขารจำเป็นไป เช่นบริขาร ๘ ไม่มีอะไรหนักรุงรัง) มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน ไม่คะนอง ไม่พัวพันในสกุลทั้งหลาย (คือไม่ทอดสนิทกับชาวบ้าน)

(เมื่อทรงแสดงกรณียะ ๑๔ ข้อดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงอกรณียะโดยสรุปว่า)

น จ ขุทฺทํ สมาจเร กิญฺจิ เยน วิญฺญู ปเร อุปวเทยฺยุํ	ไม่พึงประพฤติความลามก (ทางกาย วาจา และใจ) อะไร ๆ เลย ซึ่งจะเป็นเหตุให้ท่านผู้รู้ติเตียนได้

(แล้วจึงตรัสคาถาเจริญเมตตาอันเป็นวัตถุประสงค์ของสูตรนี้ต่อไปว่า)

สุขิโน วา เขมิโน โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา ภวนฺตุ สุขิตตฺตา เยเกจิ ปาณภูตตฺถิ ตสา วา ถาวรา วา อนวเสสา ทีฆา วา เย มหนฺตา วา	ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้มีความสุขกายสุขใจ จงมีความเกษม (ปลอดโปร่ง) เถิด ขอสัตว์มีชีวิตทั้งหลาย ทุกเหล่าหมดบรรดามี (โดยประเภท) เป็นผู้ยังดิ้นรนอยู่

มชฺฌิมา รสฺสกา อณุกถูลา ทิฏฺฐา วา เย จ อทิฏฺฐา เย จ ทูเร วสนฺติ อวิทูเร ภูตา วา สมฺภเวสี วา สพฺเพ สตฺตา ภวนฺตุ สุขิตตฺตา	(มีตัณหา) หรือเป็นผู้มั่นคง (สิ้นตัณหาแล้ว) ก็ดี (โดยขนาด) เป็นสัตว์มีตัวยาว หรือตัวปานกลาง หรือตัวสั้นก็ดี เป็นสัตว์มีตัวใหญ่ หรือตัวปานกลาง หรือตัวเล็กก็ดี (โดยชนิด) เป็นสัตว์มีตัวละเอียด (จนมองด้วยมังสจักษุไม่เห็น ต้องมองด้วยทิพจักษุ หรือบัดนี้ใช้กล้องจุลทัศน์จึงจะเห็น) หรือมีตัวหยาบ (มองเห็นได้ด้วยมังสจักษุ) ก็ดี (โดยจำพวก) เป็นผู้ที่ได้พบเห็นกัน หรือมิได้พบเห็นกันก็ดีเป็นผู้ที่อยู่ไกล หรืออยู่ใกล้ก็ดี เป็นผู้ที่เกิดแล้ว หรือกำลังแสวงหาที่เกิดอยู่ก็ดี ขอสัตว์ทั้งปวงนั้น จงเป็นผู้มีความสุขกายสุขใจเถิด
น ปโร ปรํ นิกุพฺเพถ นาติมญฺเญถ กตฺถจิ นํ กิญฺจิ พฺยาโรสนา ปฏิฆสญฺญา นาญฺญมญฺญสฺส ทุกฺขมิจฺเฉยฺย	บุคคลไม่พึงหลอกลวงกัน ไม่พึงกดขี่กัน ไม่ว่าใคร ไม่ว่าที่ไหน ไม่พึงคิดก่อความทุกข์ให้แก่กัน และกันด้วยแสดงความร้ายออกทางกายวาจา หรือมุ่งร้ายอยู่ในใจ
มาตา ยถา นิยํ ปุตฺตํ	มารดาถนอมบุตรคนเดียว ผู้เกิด

อายุสา เอกปุตฺตมนุรกฺเข	ในตนด้วยอายุ (คือยอมตายเพื่อลูก)
เอวมฺปิ สพฺพภูเตสุ	ฉันใด พึงเจริญเมตตาจิต (อันกว้าง
มานสมฺภาวเย อปริมาณํ	ขวาง) ไม่มีปริมาณไปในสัตว์ทั้งปวง แม้ฉันนั้นเถิด
เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสฺมึ	บุคคลพึงเจริญเมตตาจิต อันไม่มี
มานสมฺภาวเย อปริมาณํ	ปริมาณ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร
อุทฺธํ อโธ จ ติริยญฺจ	ไม่มีศัตรู ไปในสัตวโลกทั้งสิ้น ทั้ง
อสมฺพาธํ อเวรํ อสปตฺตํ	ในทิศเบื้องบน ทิศเบื้องต่ำ และทิศ
ติฏฺฐญฺจรํ นิสินฺโน วา	ขวาง ผู้เจริญเมตตาเห็นปานนี้ เป็น
สยาโน วา ยาวตสฺ วิคตมิทฺโธ	ผู้ปรารถนาจะตั้งไว้ซึ่งสติ ในเมตตา
เอตํ สตึ อธิฏฺฐยฺย	ฌานให้นานเพียงใด ผู้นั้นจะอยู่ในอิริยาบถใด ยืน เดิน นั่ง หรือนอนก็ตาม ก็พึงเป็นผู้ปราศจากความง่วงตั้งสติอันนั้นไว้ได้นานเพียงนั้น
พฺรหฺมเมตํ วิหารํ อิธมาหุ	บัณฑิตทั้งหลายกล่าวถึงเมตตาวิหารธรรมนี้ว่าเป็นพรหมวิหาร ในพระธรรมวินัยนี้

(ในที่สุดจะทรงแสดงว่า เมื่อเจริญเมตตาจนเกิดเป็นฌานแล้ว บุคคลทำเมตตาฌานนั้นให้เป็นบาทบำเพ็ญวิปัสสนาต่อไป จะบรรลุมรรคผลอย่างไร จึงตรัสบทสุดท้ายว่า)

ทิฏฺฐิญฺจ อนุปคมฺม สีลวา ทสฺสเนน สมฺปนฺโน กาเมสุ วินยฺย เคธํ น หิ ชาตุ คพฺภเสยฺยํ ปุนเรตีติ	บุคคลผู้นั้นละเลิกความเห็นผิด (สักกายทิฏฐิ) เสียได้ เป็นผู้มีศีลมั่นคง ยังเกิดความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิอันเป็นตัวโสดาปัตติมรรค) แล้ว (ต่อไป) กำจัดความยินดีในกามทั้งหลายได้ (ด้วยอนาคามิมรรค) แล้วย่อมไม่ถึงซึ่งการนอนในครรภ์ (คือไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์) อีกเป็นแน่แท้เทียวแล ท่านว่า (พระอนาคามีนั้น ถ้าไม่สำเร็จพระอรหัตในปัจจุบันชาติ มรณะแล้วย่อมไปเกิดเป็นเทพชั้นสุทธาวาส จะได้สำเร็จพระอรหัต แล้วปรินิพพานในภพนั้น ไม่กลับมาสู่มนุษยโลกอีก จึงเรียกว่า พระอนาคามี แปลว่าผู้ไม่กลับมา)

ตำนาน

มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถากรณียเมตตสูตร เมื่อใกล้เข้าพรรษาภิกษุหมู่หนึ่งชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเวลานั้นประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถี ขอเรียนพระกรรมฐาน เรียนได้แล้วก็ทูลลา พากันไปหาสถานที่อันสมควร จะเป็นที่บำเพ็ญพระกรรมฐาน ไปถึงราวป่าเชิงเขาแห่งหนึ่งดูเหมาะดี มีลำธารน้ำ มีหมู่บ้านเป็นที่อาศัยบิณฑบาต อยู่ไม่ไกลนักชาวบ้านเล่าก็มีศรัทธาเลื่อมใสนิมนต์ให้จำพรรษา ปลูกกุฎีให้อยู่รูปละหลัง ภิกษุหมู่นั้นจึงตกลงจำพรรษาอยู่ที่นั่น เริ่มทำความเพียรบำเพ็ญสมณธรรม ถ้าฝนไม่ตก ภิกษุทั้งหลายมักไปนั่งที่โคนไม้เป็นส่วนมากรุกขเทวดาซึ่งสถิตอยู่ที่ต้นไม้เหล่านั้น เห็นท่านผู้ทรงศีลมานั่งอยู่ใต้รุกขวิมานของตนเช่นนั้น ก็ไม่สามารถจะนิ่งเฉยเสียได้ ต้องหอบหิ้วกันลงจากวิมานมาอยู่ที่พื้นดิน ได้ความลำบากมาก แรกๆ ก็ทนได้ ด้วยเข้าใจว่า ภิกษุหมู่นั้นจะกลับไปไม่ช้า ครั้นปรากฏว่าภิกษุหมู่นั้นจำพรรษาที่นั่น เห็นว่าพวกตนจะต้องลำบากไปนานนัก ก็ไม่ยอมทน จึงคิดจะขับภิกษุหมู่นั้นไปเสีย แต่ไม่ใช้กำลังกายผลักไส ไม่ออกปากขับไล่ ใช้วิธีรบกวนทางประสาท คือทำเป็นผีหลอกรูปร่างน่ากลัวต่างๆ บ้าง ทำเสียงร้องโหยหวนน่าสยองบ้าง ทำให้เกิดกลิ่นเหม็นต่างๆ บ้าง ภิกษุทุกรูปได้เห็นได้ยินแล้ว หัวใจไหวหวาดไม่เป็นอันจะสงบใจบำเพ็ญกรรมฐานยิ่งได้กลิ่นเหม็นอะไรก็ไม่ทราบ ทั้งวันทั้งคืนก็ปวดเศียรเหียนคลื่นสุดจะทนได้ ปรึกษากันว่า "การเข้าพรรษานั้น มีพระพุทธบัญญัติไว้เป็น ๒ คือเข้าพรรษาต้น (แรมค่ำ ๑ เดือน ๘) เรียกว่าปุริมิกาวัสสูปนายิกา เข้าพรรษาหลัง(แรมค่ำ ๑ เดือน ๙) เรียกว่าปัจฉิมิกาวัสสูปนายิกา พวกเรา

อยู่ที่นี่ไม่ได้ จำต้องละพรรษาปุริมิกา รีบกลับไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลความให้ทรงทราบแล้วไปหาที่เข้าพรรษาปัจฉิมิกากันเถิด" ไม่บอกชาวบ้าน พากันรีบเดินทางไป ครั้นถึงกราบทูลความแล้ว มีพระพุทธดำรัสว่า สถานที่ที่ไหนก็ไม่เหมาะเท่าที่นั่น ซึ่งก็เป็นความจริง เพราะยกเว้นเทวดาภัยเสียอย่างเดียว ก็ไม่มีอะไรลำบากเลย ทรงแนะนำให้ภิกษุหมู่นั้นกลับไปที่นั่นอีก ตรัสว่าเทวดาภัยนั้นมีทางป้องกันได้ด้วยการเจริญเมตตา แล้วทรงสอนภิกษุหมู่นั้นให้ประพฤติตัวให้สมควรแก่การอยู่ป่า ให้เจริญเมตตาอัปปมัญญา คือ แผ่เมตตาไปทั่วหมดทั้งโลก มีความปรากฏในกรณียเมตตสูตรนั้นแล้ว ตรัสว่าไปถึงที่นั่น ก่อนจะเข้าสู่ราวป่า ให้หยุดยืนตั้งใจเจริญเมตตาพร้อมกับสาธยายพระสูตรนี้ เทวดาภัยจะไม่มีอีกต่อไป กลับจะได้เทวดาอนุเคราะห์โดยไมตรีจิตเสียอีก เป็นอันว่าพระบรมศาสดาทรงเปลี่ยนกรรมฐานให้ภิกษุหมู่นั้นใหม่ คือ เมตตากรรม-ฐาน อันสามารถจะเป็นบาทแห่งวิปัสสนาได้ด้วย เป็นปริตคือเป็นเครื่องป้องกันภัยได้ด้วย

ภิกษุหมู่นั้นกลับไปที่นั่น ปฏิบัติตามพระพุทธโองการ เป็นผลดีหมดทุกสิ่งทุกอย่าง เทวดาทั้งหลายได้รับกระแสเมตตาจากภิกษุหมู่นั้นให้จิตใจเยือกเย็นหายเกลียดหายชัง กลับเกิดเมตตาตอบ แทนที่จะทำตัวให้เป็นภัยเช่นแต่ก่อน กลับช่วยป้องกันภัยอื่นๆให้ด้วย ตั้งแต่นั้นไม่มีอะไรรบกวน ภิกษุหมู่นั้นตั้งหน้าบำเพ็ญสมณธรรม ก็ได้บรรลุอรหัตผลภายในพรรษานั้น ออกพรรษาแล้วจึงไปจากที่นั้นโดยสวัสดิภาพ

<u>หมายเหตุ</u> *กรณียเมตตสูตรนี้ มักสวดแบบสังเขป คือขึ้น เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสฺมึ ฯเปฯ เลย*

บทขัดวัฏฏกปริต

ปูเรนฺตมฺโพธิสมฺภาเร
นิพฺพตฺตํ วฏฺฏชาติยํ
ยสฺส เตเชน ทาวคฺคิ
มหาสตฺตํ วิวชฺชยิ

ด้วยเดชพระปริตบทใด เพลิงป่าเว้นห่าง คือ ไม่ลามเข้ามาใกล้ พระมหาสัตว์ผู้บำเพ็ญโพธิสมภาร(คุณธรรมอันเป็นองค์ประกอบ แห่งพระโพธิญาณ) คราวเกิดในกำเนิดนกคุ่ม

เถรสฺส สาริปุตฺตสฺส
โลกนาเถน ภาสิตํ
กปฺปฏฺฐายิ มหาเตชํ
ปริตฺตนฺตมฺภณามเห

ขอเราทั้งหลายจงสวดพระปริตบทนั้น ซึ่งมีเดชมาก ดำรงอยู่ชั่วกัลป์ อันพระโลกนาถเจ้าทรงภาษิตแก่พระสารีบุตรเถระ เทอญ

วัฏฏกปริต

อตฺถิ โลเก สีลคุโณ
สจฺจํ โสเจยฺยนุทฺทยา
เตน สจฺเจน กาหามิ
สจฺจกิริยมนุตฺตรํ

คุณคือศีล ความสัตย์ ความสะอาด และความเอ็นดู มีอยู่ในโลก ด้วยความสัตย์นั้น เราจักกระทำสัจจกิริยาอันยิ่งยวด

อาวชฺชิตฺวา ธมฺมพลํ
สริตฺวา ปุพฺพเก ชิเน
สจฺจพลมวสฺสาย
สจฺจกิริยมกาสหํ

ครั้นเราพิจารณากำลังของธรรม และหวนระลึกถึงพระชินเจ้าในปางก่อนแล้ว อาศัยสัจจพละได้ทำสัจจกิริยาว่า

“สนฺติ ปกฺขา อปตฺตกา
สนฺติ ปาทา อวญฺจนา
มาตาปิตา จ นิกฺขนฺตา
ชาตเวท ปฏิกฺกม”

“ปีกมีอยู่แต่บินไม่ได้ เท้ามีอยู่แต่เดินไม่ได้ และพ่อแม่เล่าก็บินออกไปแล้ว ดูก่อนเพลิง ท่านจงถอยกลับไปเถิด”

สห สจฺเจ กเต มยฺหํ
มหาปชฺชลิโต สิขี
วชฺเชสิ โสฬสกรีสานิ
อุทกํ ปตฺวา ยถา สิขี
สจฺเจน เม สโม นตฺถิ
เอสา เม สจฺจปารมีติ

พร้อมกับที่เราทำสัจจะแล้วเปลวเพลิงกองใหญ่ซึ่งช่วงโชติ ก็เว้นห่าง (ไม่ลามเข้ามาใกล้) ถึง ๑๖ กรีส เป็นเหมือนเปลวไฟถึง (ถูก) น้ำ ผู้ที่เสมอด้วยสัจจะของเราไม่มี นี่เป็นสัจจบารมีของเรา ดังนี้แล

ตำนาน

พระปริตบทนี้มีความพิสดารอยู่ในอรรถกถาชาดก เอกนิบาต มีชื่อเรื่องว่าวัฏฏกชาดก แปลว่าชาดกแสดงเรื่องนกคุ่มเกิดแล้วในอดีต หรือจะแปลว่านิทานนกคุ่มก็ได้ ขอเก็บความมาเล่าโดยย่อดังต่อไปนี้

สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ณมคธรัฐเช้าวันหนึ่งเสด็จบิณฑ-บาตพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ยังบ้านตำบลหนึ่ง และเสด็จกลับจากบิณฑบาตในเวลาหลังอาหาร ขณะเสด็จดำเนินอยู่ระหว่างทาง เกิดไฟไหม้ป่าขึ้นอย่างใหญ่หลวง และไฟลุกลามโอบล้อมเข้ามาทุกด้าน พระพุทธเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์ตกอยู่ในวงล้อมไฟป่ากำลังโหมเข้ามาทุกขณะ พระภิกษุบางรูปคิดอ่านแก้ไขด้วยวิธีจุดไฟรับ แต่ก็มีบางรูปตักเตือนว่าอย่ามองข้ามพระพุทธเจ้าไปเสียเลย พระองค์ทรงมีพระกำลังมาก มาเถิดพวกเราไปเฝ้าให้ใกล้ชิดพระพุทธองค์กันเถิด ภิกษุทั้งหลายพากันไปยืนอยู่ ในสำนักของพระพุทธเจ้า ผู้ประทับยืนอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง ขณะนั้นไฟป่าลุกลามโหมเข้ามา ราวกับจะท่วมทับพระพุทธองค์กับพระภิกษุสงฆ์ แต่ครั้นเข้ามาใกล้ประมาณ ๑๖ กรีสโดยรอบ ไฟป่าเหล่านั้นก็ดับไปเองเหมือนคบไฟถูกจุ่มน้ำ ภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นความมหัศจรรย์ดังนั้นในเวลาต่อมา เมื่อภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภา จึงยกความมหัศจรรย์ของเรื่องนี้ขึ้นเป็นหัวข้อสนทนา ความทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟป่าไม่ไหม้ภูมิประเทศแห่งหนึ่งหาใช่เป็นเพราะกำลังของเราในบัดนี้ไม่ หากเป็นเพราะแรงสัตยา-ธิษฐานของเราในปางก่อน ภูมิประเทศแห่งนี้มีชื่อเรียกว่า กัปปัฏฐิติ-

ปาฏิหาริย์ คือเป็นปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้น เพราะแรงสัตยาธิษฐานเพียงครั้งเดียว ดำรงอยู่ได้ถึงกัลป์หนึ่ง" พระภิกษุทั้งหลายจึงทูลอาราธนาขอให้เล่าเรื่องในหนหลัง ได้ทรงนำเรื่องในอดีตมาเล่าโปรดพระภิกษุทั้งหลาย มีใจความว่า

ในอดีตกาล สมัยหนึ่งพระองค์เสวยพระชาติเป็นนกคุ่ม อาศัยอยู่ ณ บริเวณป่านี้ ในเวลาที่เจาะฟองไข่ออกมาได้ไม่นาน ขนปีกยังไม่แข็ง เท้าก็ยังเดินไม่ได้ อาศัยพ่อแม่หาเหยื่อมาป้อน นอนอยู่ในรัง ไฟป่าเกิดขึ้นก็ไหม้ลุกลามเสียงดังสนั่นอยู่โดยทั่วไป บรรดาฝูงวิหคนกไพรที่แข็งแรง ก็พากันบินหนีอัคคีภัย ส่วนตัวใดบินหนีไม่ได้ ก็ตกเป็นเหยื่อไฟป่า นกคุ่มหน่อพระโพธิสัตว์ฟังเสียงไฟไหม้ป่าดังใกล้เข้ามา จึงรำพึงในใจว่า "ปีกของเราก็ยังไม่แข็งพอจะบินได้ เท้าของเราก็ยังอ่อนเดินไม่ได้ พ่อแม่ของเราก็บินหนีเอาตัวรอดไปแล้ว บัดนี้เราไม่มีที่พึ่งและที่ป้องกันต้านทาน ควรจะกระทำอะไรสักอย่างหนึ่ง" จึงตกลงใจทำสัจจ-กิริยาพร้อมกับสัจจกิริยานั้น ไฟป่าที่ลุกลามใกล้รังของนกคุ่มหน่อพระโพธิสัตว์ในระยะ ๑๖ กรีส ก็ดับไปเองคล้ายกับถูกน้ำ หมู่สัตว์ผู้อาศัยอยู่ในเนื้อที่มีปริมณฑลโดยรอบ ๑๖ กรีสนั้น ก็รอดพ้นจากอัคคีภัยครั้งนี้ด้วย เพราะแรงสัจจกิริยา ซึ่งนกคุ่มหน่อพระโพธิสัตว์ได้กระทำในครั้งนั้น เป็นเหตุให้พื้นที่บริเวณนั้นเกิดมีปาฏิหาริย์ คือ ไฟไม่ไหม้เป็นเวลาถึงกัลป์หนึ่ง เพราะฉะนั้นภูมิประเทศแห่งนี้ วันนั้นไฟป่าจึงไม่ไหม้

<u>หมายเหตุ</u> *เรื่องนี้ถ้าจะพิจารณาตามเรื่อง ก็จะเห็นว่า เล่าความกระเดียดไปข้างผสมผสาน โยงเรื่องปัจจุบันต่อกับเรื่องอดีต เป็นการยากลำบากในการวินิจฉัย แต่ถ้าจะพิจารณาอีกทางหนึ่ง ก็จะเห็น*

ว่ามีสาระควรสนใจ เพราะภยันตรายต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นได้ทุกโอกาส ไม่เลือกเวลาและสถานที่ ภยันตรายบางอย่างอยู่ในวิสัยพอจะแก้ไขได้ บางอย่างก็เหลือวิสัย เป็นภัยอันตรายนอกอำนาจ ท่านผู้อ่านโปรดพลิกไปอ่านบทปริตนี้อีกครั้งก็จะพบว่า ภัยที่เกิดแก่นกคุ่ม เป็นภัยชนิดเหลือวิสัยนอกอำนาจ ภัยอันตรายเช่นว่านี้ย่อมจะมีได้เสมอ เช่นชุมนุมชนที่ปลูกอาคารบ้านเรือนอยู่กันหนาแน่น เมื่ออัคคีภัยเกิดขึ้นก็ย่อมเกิดเพราะความประมาท หรือเพราะจงใจของบุคคลเพียงคนเดียวหรือพวกเดียว ส่วนคนอื่นหรือพวกอื่นก็พลอยได้รับอันตรายไปด้วย คนที่พลอยได้รับอันตรายเช่นนี้ เรียกว่าประสบภัยเหลือวิสัยนอกอำนาจ ถึงอย่างนั้นถ้าร่างกายแข็งแรงดี ก็ยังพอหนีเอาตัวรอด แม้ทรัพย์สมบัติจะวอดวายไป แต่ชีวิตยังเหลืออยู่ ถ้าประจวบกับเวลาเจ็บไข้ลุกเหินเดินไม่ได้ ก็ย่อมจะสิ้นชีพอยู่ในกองเพลิงนั้นเอง หากไม่คำถึงบัญหานี้ โดยตัดทิ้งไปเสีย ก็เป็นอันแล้วไป สำหรับผู้ที่วิตกกังวลต่ออันตรายประเภทนี้และคิดจะแก้ไข ก็อาศัยพระปริตนี้เป็นแนวปฏิบัติได้ เพราะปริตบทนี้แสดงยุทธวิธีของผู้ที่หมดกำลังทางกายแล้วเหลืออยู่แต่กำลังทางใจอย่างเดียวเท่านั้น

สรุปความในภาคปฏิบัติได้ว่า ทำความสงบใจด้วยวิธีเสี่ยงบารมีเป็นการต่อสู้ครั้งสุดท้าย ดีกว่าตายไปพร้อมกับความหวาดกลัวที่เรียกว่าหลงตาย เป็นการตายอย่างทุรนทุราย ส่วนผู้ที่รู้ตัวว่าไม่มีบารมีจะเสี่ยง ก็จะใช้ปริตบทนี้สวดเพื่อป้องกันไฟดังกล่าวแล้ว ภายหลังจึงเรียกพระปริตบทนี้ว่า "คาถากันไฟ" ดังนี้แล

บทขัดขันธปริต

สพฺพาสีวิสชาตีนํ	พระปริตใด ยังพิษอันร้ายแห่งอสรพิษ
ทิพฺพมนฺตาคทํ วิย	ทุกชนิดให้หายไป ดุจมนต์ทิพย์และ
ยนฺนาเสติ วิสํ โฆรํ	ยาทิพย์ อนึ่งพระปริตใดย่อมห้ามกัน
เสสญฺจาปิ ปริสฺสยํ	อันตรายนอกจากนั้น ของสัตว์ทั้งสิ้น
อาณกฺเขตฺตมฺหิ สพฺพตฺถ	ในเขตแห่งอำนาจพระปริต ทุกสถาน
สพฺพทา สพฺพปาณินํ	ในกาลทุกเมื่อ โดยประการทั้งปวง
สพฺพโสปิ นิวาเรติ	
ปริตฺตนฺตมฺภณามเห	เราทั้งหลายจงสวดพระปริตนั้น เทอญ

ขันธปริต

วิรูปกฺเขหิ เม เมตฺตํ	ข้า ฯ มีเมตตาจิตกับงูตระกูลวิรูปักขะทั้งหลาย
เมตฺตํ เอราปเถหิ เม	ข้า ฯ มีเมตตาจิตกับงูตระกูลเอราปถะทั้งหลาย
ฉพฺยาปุตฺเตหิ เม เมตฺตํ	ข้า ฯ มีเมตตาจิตกับงูตระกูล ฉัพยา-ปุตตะทั้งหลาย
เมตฺตํ กณฺหาโคตมเกหิ จ	และข้า ฯ มีเมตตาจิตกับงูตระกูลกัณหาโคตมกะทั้งหลาย

อปาทเกหิ เม เมตฺตํ	ข้า ฯ มีเมตตาจิตกับสัตว์ไม่มีเท้าทั้งหลาย
เมตฺตํ ทิปาทเกหิ เม	ข้า ฯ มีเมตตาจิตกับสัตว์ ๒ เท้าทั้งหลาย
จตุปฺปเทหิ เม เมตฺตํ	ข้า ฯ มีเมตตาจิตกับสัตว์ ๔ เท้าทั้งหลาย
เมตฺตํ พหุปฺปเทหิ เม	ข้า ฯ มีเมตตาจิตกับสัตว์มีเท้ามากทั้งหลาย
มา มํ อปาทโก หึสิ	ขอสัตว์ไม่มีเท้าอย่าเบียดเบียนข้า ฯ
มา มํ หึสิ ทิปาทโก	สัตว์ ๒ เท้าก็อย่าเบียดเบียนข้า ฯ
มา มํ จตุปฺปโท หึสิ	สัตว์ ๔ เท้าก็อย่าเบียดเบียนข้า ฯ
มา มํ หึสิ พหุปฺปโท	สัตว์มีเท้ามากก็อย่าเบียดเบียนข้า ฯ
สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา	ขอสัตว์ทั้งปวงผู้มีลมหายใจทั้งสิ้นและ
สพฺเพ ภูตา จ เกวลา	ผู้เกิดแล้วทั้งหมดโดยสิ้นเชิง จง
สพฺเพ ภทฺรานิ ปสฺสนฺตุ	ประสบแต่ความเจริญทุกผู้เถิด อย่า
มา กิญฺจิ ปาปมาคมา	ได้รับโทษลามกอะไร ๆ เลย
อปฺปมาโณ พุทฺโธ	พระพุทธเจ้าทรงพระคุณสุดจะประมาณ
อปฺปมาโณ ธมฺโม	พระธรรมเจ้าทรงพระคุณสุดจะประมาณ
อปฺปมาโณ สงฺโฆ	พระสงฆ์เจ้าทรงพระคุณสุดจะประมาณ

ปมาณวนฺตานิ สิรึสปานิ	สัต์วเสือกคลานทั้งหลายมีประมาณ
อหิ	คืองู
วิจฺฉิกา	แมลงป่อง
สตปที	ตะขาบ
อุณณานาภี	แมงมุม
สรพู	ตุ๊กแก
มูสิกา	หนู
กตา เม รกฺขา	การรักษา ข้า ฯ ได้ทำแล้ว
กตา เม ปริตฺตา	การป้องกัน ข้า ฯ ได้ทำแล้ว
ปฏิกฺกมนฺตุ ภูตานิ	ขอสัต์วทั้งหลายจงหลีกไป
โสหํ นโม ภควโต	ข้า ฯ นอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า

นโม สตฺตนฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ นอบน้อมแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๗ พระองค์

ตำนาน

ภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดตายในเมืองสาวัตถี ภิกษุทั้งหลายนำความไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า ที่เป็นเช่นนั้น เพราะภิกษุมิได้แผ่เมตตาจิตไปยังตระกูลพญางูทั้ง ๔ หากแผ่เมตตาจิตไปยังตระกูลพญางูทั้ง ๔ แล้ว ก็จะไม่ถูกงูกัดตาย ตระกูลพญางูทั้ง ๔ คืออะไรบ้าง? ตระกูลพญางูทั้ง ๔ คือ ตระกูลพญางูชื่อวิรูปักษ์ ๑ ตระกูลพญางูชื่อเอราบถ ๑ ตระกูลพญางูชื่อฉัพยาบุตร ๑ ตระกูลพญางูชื่อกัณหาโคตมกะ ๑ ต่อแต่นี้ไป เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายแผ่เมตตาจิตไปยังตระกูลพญางูทั้ง ๔ นี้ เพื่อคุ้มครองป้องกันตน

บทพระบาลีที่มีนามว่า ขันธปริต เป็นบทสำหรับสาธยายแผ่เมตตาจิตไปยังตระกูลพญางูทั้ง ๔

หมายเหตุ *บทนี้สวดยาก คอยจะเป็นทำนอง โยนยาว ไม่เป็นสังโยค ต้องซักซ้อมกันดีจริง ๆ จึงจะสวดสังโยคได้สะดวก บทนี้ก็มีแบบสังเขป คือขึ้น อปฺปมาโณ พุทโธ ฯ เป ฯ*

คติที่ได้จากปริตบทนี้ว่า "เมตตาเป็นคุณธรรมประเสริฐยิ่ง เมื่อแผ่ไปในสัตว์ร้าย เช่นงูพิษ เป็นต้น สัตว์ร้ายเหล่านั้นก็กล้ำกรายไม่ได้"

ฉัททันตปริต

วธิสฺสเมนนฺติ ปรามสนฺโต
กาสาวมทฺทกฺขิ ธชํ อิสินํ
ทุกฺเขน ผุฏฺฐสฺสุทปาทิ สญฺญา
อรหทฺธโช สพฺภิ อวชฺฌรูโป

พญาช้างฉัททันต์ เมื่อจับตัวพรานไพรได้มั่นก็หมายใจว่า "เราจักฆ่าเขาเสีย" ได้เห็นกาสาวพัสตร์อันเป็นธงของปวงพระฤาษี สัญญาเกิดขึ้นแก่พญาช้างฉัททันต์ ผู้อันความทุกข์ถูกต้องแล้วว่า "ผู้ทรงธงแห่งพระอรหันต์ เป็นรูปที่คนดีทั้งหลายไม่พึงฆ่าเสีย" ดังนี้

สลฺเลน วิทฺโธ พฺยถิโตปิ สนฺโต
กาสาววตฺถมฺหิ มนํ น ทุสฺสยิ

พญาช้างฉัททันต์ แม้ถูกลูกศรแทงแล้วเจ็บปวดอยู่ ก็มิได้คิดประทุษร้ายในผ้ากาสาวพัสตร์เลย

สเจ อิมํ นาควเรน สจฺจํ
มา มํ วเน พาลมิคา อคญฺฉุนฺติ

ถ้าถ้อยคำที่พญาช้างกล่าวแล้วนี้เป็นคำจริงไซร้ พวกพาลมฤคในป่าอย่าได้กล้ำกรายข้าเลย

ตำนาน

พระพุทธเจ้าเสด็จประทับ ณ พระเชตวันวิหาร เขตกรุงสาวัตถี สายัณห์วันหนึ่งเสด็จประทับเหนือธรรมาสน์ ตรัสประกาศพระสัทธรรมแก่พุทธบริษัท ด้วยพระลีลาอันงดงาม และด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะนุ่มนวลกลมกล่อม ปราศจากความแหบเครือ ชัดถ้อยชัดคำ พระภิกษุณีองค์หนึ่งออกบวชจากสกุลคหบดี กำลังฟังพระธรรมเทศนาร่วมกับเพื่อนภิกษุณีทั้งหลาย ได้เห็นพระรูปพระโฉมอันงดงามสง่าองอาจ ทรงบุญญลักษณ์สมบูรณ์ ประทับเหนือธรรมาสน์อันอลงกต งดงามสุดที่จะพรรณนา พระภิกษุณีนั้นก็เกิดความรู้สึกชื่นชมเป็นอย่างยิ่งคิดว่า “เมื่อเราท่องเที่ยวเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร ได้เคยเป็นบาทบริจาริกาขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบ้างหรือไม่ เราได้เคยเป็นคู่เคียงเรียงบาทของพระองค์มาบ้างหรือไม่ ในชาติใดชาติหนึ่งแต่หนหลัง คิดไปด้วยอำนาจแห่งปีติและปราโมทย์ ในพระรูปอันทรงบุญญลักษณ์ พลันก็ระลึกถึงชาติหนหลังได้ ครั้งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาช้างชื่อฉัททันต์ ในครั้งนั้นได้เคยเป็นบาทบริจาริกา เมื่อระลึกได้ก็สุดแสนที่จะปรีดาปราโมทย์ กำลังแห่งปีติท่วมท้นล้นหลั่งออกมา ถึงกับหัวเราะออกมาดัง ๆ ครั้นแล้วก็หวนคิดอีกว่า “ขึ้นชื่อว่าหญิงที่เป็นบาทบริจาริกานั้น น้อยนักที่จะมีอัธยาศัยเอื้ออารีแก่สามีตน เราล่ะในชาตินั้นมีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อต่อสามีเป็นอันดีหรือไฉน” ระลึกไป ก็ได้พบการกระทำของตนว่า “แท้จริงเราได้สร้างความผิดไว้ในดวงใจมิใช่น้อย เราใช้นาย

พรานให้ยิงพญาฉัททันต์ด้วยลูกศรอาบยาพิษจนถึงความตาย เพื่อจะเอางามาทำเครื่องประดับ พุทโธ่เอ๋ย กรรมของเราหนักนัก" คิดแล้วก็เกิดความเสียใจสุดที่จะทนทานไว้ได้ ร้องไห้สะอึกสะอื้นเสียงดัง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุณีมีอาการเช่นนั้นก็ทรงยิ้ม เมื่อพระภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามถึงเหตุที่ทรงยิ้ม จึงมีพระดำรัสว่า "ภิกษุณีสาวนี้ระลึกถึงความผิดที่เคยกระทำต่อเราได้ จึงร้องไห้เสียใจ" แล้วทรงนำเรื่องแต่ครั้งอดีตมาตรัสเล่าให้ฟังดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ที่ป่าหิมพานต์มีช้างประมาณ ๘,๐๐๐ เชือก พำนักอาศัยอยู่ใกล้ ๆ สระฉัททันต์ ตถาคตยังบำเพ็ญบารมีอยู่ ได้ถือกำเนิดเป็นลูกช้างจ่าโขลงมีกายเผือกผ่อง ปากและเท้าสีแดง เมื่อเจริญวัยสูงได้ ๘๘ ศอก ยาว ๑๒๐ ศอก งวงเป็นสีเงินยาว ๕๘ ศอก งาทั้งคู่วัดโดยรอบได้ ๑๕ ศอก และยาว ๓๐ ศอก มีสีเป็นฉัพพัณณรังสี ชื่อฉัททันต์ ต่อมาได้เป็นใหญ่ มีบริวารประมาณ ๘,๐๐๐ เชือก มีช้างพังเป็นเมีย ๒ นาง ชื่อมหาสุภัททา ๑ จุลลสุภัททา ๑ พำนักอาศัยอยู่ที่กาญจนคูหา ใกล้กับสระฉัททันต์ทางด้านตะวันตก อยู่มาวันหนึ่ง ช้างทั้งหลายมาบอกกับพญาฉัททันต์ว่า "ป่าสาละใหญ่มีดอกบานสะพรั่ง" พญาฉัททันต์คิดว่า "เราจักเล่นกีฬาดอกสาละ" จึงพร้อมด้วยบริวารไปที่ป่าสาละนั้น เอากระพองชนต้นสาละต้นหนึ่งซึ่งมีดอกบานเต็ม นางช้างจุลลสุภัททายืนอยู่ทางเหนือลม ใบสาละเก่า ๆ ที่ติดอยู่กับกิ่งแห้ง ๆ และมดดำมดแดงก็หล่นพรูกรูกัดร่างกายของนาง ส่วนมหาสุภัททายืนทางใต้ลม เกษรดอกสาละก็ร่วงหล่นลงพรั่งพรูต้องกายนาง

จุลลสุภัททาน้อยใจว่า "พญาช้างนี้โปรยปรายเกษรดอกไม้สดและใบไม้สด ๆ ให้ตกต้องร่างกายเมียรัก เมียที่ตนโปรดปราน แต่ที่เรือนร่างของเราสิกลับให้ใบไม้เก่า ๆ มีมดดำมดแดงตกต้องพรู ๆ คอยดูเถิด เราจะต้องหาทางตอบโต้ให้สาสมทีเดียว" ผูกอาฆาตพญาฉัททันต์มาตั้งแต่วันนั้น

อยู่มาอีกวันหนึ่ง พญาฉัททันต์พร้อมด้วยบริวารลงสู่สระฉัททันต์เพื่ออาบน้ำ ทันใดนั้นมีช้างหนุ่ม ๒ เชือกเอางวงกำหญ้าไทรมาให้พญาฉัททันต์ขัดสีร่างกาย คล้ายกับจะแผ้วกวาดยอดเขาไกรลาศ ฉะนั้นพญาฉัททันต์อาบน้ำชำระกายพอแก่อัธยาศัยก็ขึ้นจากสระ ให้นางช้างลงอาบกัน ครั้นนางช้างทั้งสองอาบน้ำแล้ว ก็ขึ้นมายืนกระหนาบข้างทั้งสองของพญาฉัททันต์ ต่อแต่นั้นช้างบริวารจึงพากันลงอาบ เล่นน้ำกันสนุกสนานสำราญรื่น แล้วก็เด็ดดอกบัวนานาชนิดบรรดามีในสระมาประดับกายพญาฉัททันต์ แล้วก็ประดับกายนางช้างทั้งสอง คราวนั้นช้างหนุ่มเชือกหนึ่งเที่ยวเพลินเดินอยู่ในสระ พบดอกประทุมขนาดใหญ่มีกลีบซ้อนกันถึง ๗ ชั้น ก็นำมามอบให้พญาฉัททันต์ พญาฉัททันต์รับแล้วก็ชูขึ้นเหนือกระพอง โปรยเกษรบัวลงที่กระพองแล้วยื่นให้มหาสุภัททา จุลล-สุภัททาเห็นเช่นนั้นก็คิดน้อยใจว่า "พญาช้างนี้ให้ดอกประทุมใหญ่กลีบซ้อนถึง ๗ ชั้น แก่เมียรักเมียโปรดแต่ผู้เดียว เราสิไม่ได้รับ เขาไม่ให้เรา" นางคิดจองเวรในพญาฉัททันต์อีกเป็นวาระที่สอง

อีกวันหนึ่ง พญาฉัททันต์จัดปรุงผลมะปรางและเผือกมันกับน้ำผึ้งถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ เพื่อเป็นภัตตาหารตามมีตามได้ นางจุลลสุภัททาได้ถวายผลาผลตามที่ตนหามาได้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วตั้งความปรารถนาว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ข้าน้อยนี้ตายไปจาก

อัตตภาพนี้แล้ว ขอให้ได้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นราชธิดาผู้ทรงศักดิ์แห่งกษัตริย์มัททราช มีรูปโฉมงดงาม และขอให้มีนามว่าสุภัททราชกัญญา เมื่อเติบโตเป็นสาวแล้ว ขอให้ได้เป็นพระอัครมเหสีของจอมกษัตริย์กรุงพาราณสี ขอให้เป็นที่โปรดปรานของพระราชสามี ประสงค์สิ่งใด ขอพระราชสามีประทานสิ่งนั้น ชอบใจจะทำอย่างใด ขอให้ได้ทำอย่างนั้น พระราชสามีจะไม่ขัดใจของข้าน้อยนี้เลย ข้าน้อยนี้จักกราบทูลพระราชสามี ให้ใช้นายพรานคนหนึ่งมาฆ่าพญาช้างนี้ ด้วยลูกศรอาบยาพิษจนถึงแก่ความตาย ตัดเอางาทั้งคู่อันมีฉัพพัณณรังสีนี้ไป ขอเดชะกุศลจงดลบันดาลให้ความปรารถนาของข้าน้อยนี้สำเร็จ ดังมโนรถทุกประการเถิด"

นับแต่วันนั้นมา นางช้างจุลลสุภัททาก็ไม่จับหญ้าจับน้ำ ร่างกายผ่ายผอมลงโดยลำดับ ไม่นานนักก็ล้ม ไปบังเกิดเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์มัททราช มีรูปร่างสวยงามยิ่งนัก พระญาติพระวงศ์ถวายพระนามว่าเจ้าหญิงสุภัททา เมื่อเจริญชันษาก็ได้รับอภิเษกเป็นเอกอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสี พระนางเป็นที่โปรดปรานของพระราชสามียิ่งนัก ทั้งยังมีพระญาณระลึกชาติหนหลัง ครั้งยังเป็นนางช้างจุลลสุภัททาได้ทุกประการ พระนางทรงดำริว่า "ความปรารถนาของเราสำเร็จมาเป็นชั้นๆ แล้ว วาระแห่งการแก้แค้นใกล้เข้ามาแล้ว คราวนี้แหละเราจักให้เอางาทั้งคู่ของพระยาฉัททันต์อันงดงามด้วยฉัพพัณณรังสีนั้นมา" ตั้งแต่นั้นพระนางก็ทรงแสดงพระอาการประชวร ทรงใช้น้ำมันทาพระกาย ทรงพระภูษาเก่าๆ ที่เศร้าหมอง เสด็จเข้าสู่ห้องบรรทม และบรรทมเหนือพระแท่นน้อย แสดงว่าประชวรหนัก

พระเจ้าพาราณสีมิได้ทรงเห็นพระนางมาเฝ้า ก็มีพระดำรัสถามบรรดาพระสนมว่า "สุภัททาไปไหน" ทรงทราบว่าประชวร ก็รีบเสด็จไปที่ห้องบรรทมของพระนางสุภัททาทันที เสด็จเข้าไปประทับเหนือพระแท่นที่พระนางบรรทม ทรงลูบพระปฤษฎางค์ พลางมีพระดำรัสถามว่า "พระน้องนางผู้มีพระสรีระโฉมงดงามอร่ามเลิศ ผิวพระกายประหนึ่งสีทองผุดผ่องเป็นยิ่งนัก พระเนตรทั้งคู่แจ่มใสประกายวาว ทั้งทรวดทรงสัณฐานก็สันทัด ไม่ต่ำไม่สูง พระน้องนางเศร้าโศกถึงอะไรเล่านะ จึงได้ซูบเซียวเหมือนดอกประทุมที่ถูกขยี้ด้วยมือฉะนั้น บอกฉันซิ พระน้องรัก"

พระนางสุภัททาทรงฟังพระดำรัสของพระราชสามีเช่นนั้น กราบทูลสนองว่า "พระทูลกระหม่อมเพคะ หม่อมฉันแพ้ครรภ์ ฝันเห็นเป็นนิมิตโอ้! พระทูลกระหม่อม นิมิตฝันที่หม่อมฉันเห็นนั้นมิใช่สิ่งที่เห็นได้ง่าย ๆ เลย แต่หม่อมฉันอยากเห็นเพคะ อยากเห็นเหลือเกิน ทรงพระกรุณาหม่อมฉันด้วยเถิด พระทูลกระหม่อม ถ้าเกล้ากระหม่อมฉันไม่ได้เห็นชีวิตของเกล้ากระหม่อมฉันคงไม่อยู่รอดไปได้ นะเพคะ"

พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงสดับเช่นนั้นแล้ว มีพระดำรัสว่า "สุภัททาผู้เป็นที่ชื่นชมของฉัน สิ่งที่น่าปรารถนาบรรดามี ที่เป็นสมบัติของมนุษย์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกนี้ สิ่งเหล่านั้นทุกอย่างเป็นของฉันทั้งนั้น ฉันจะให้สิ่งที่ทำให้เธอแพ้ครรภ์แก่เธอ บอกฉันเถิดเธอต้องการอะไร เว้นแต่ดาวและเดือนเท่านั้น นอกนั้นแล้วบอกฉันมาเถิด"

พระนางสุภัททาได้ฟังเช่นนั้น จึงกราบทูลว่า "พระทูลกระหม่อมแก้วเพคะ เป็นพระมหากรุณาอย่างล้นพ้นแล้ว ที่มีพระดำรัสด้วยสงสารเกล้ากระหม่อมฉัน แต่เป็นการยากเหลือล้นพ้นแล้วเพคะ ที่จะแก้อาการ

แพ้ครรภ์ของเกล้ากระหม่อมฉันได้ ถ้าทรงพระกรุณาแก่ชีวิตน้อยๆของเกล้ากระหม่อมฉัน ก็ขอได้โปรดเรียกประชุมพราน ในแว่นแคว้นของทูลกระหม่อมทั้งหมดก่อนเถิดเพคะ เกล้ากระหม่อมฉันจะกราบทูลอาการแพ้ครรภ์ในที่ประชุมพราน โปรดเกล้าสุภัททา ก็ขอได้ทรงพระกรุณาดังที่เกล้ากระหม่อมฉันกราบทูลนี้เถิด เพคะ"

พระเจ้าพาราณสีตรัสว่า "สุภัททา ฉันจะดำเนินการตามความต้องการของเธอ" ตรัสแล้วเสด็จออกจากห้องบรรทมของพระนาง รับสั่งกะมวลอำมาตย์ว่า "นายพรานในแคว้นกาสีอันมีอาณาเขต ๓๐๐ โยชน์มีทั้งหมดประมาณเท่าใด พวกท่านจงไปตีกลอง ร้องประกาศให้มาประชุมกันทั้งหมดที่วังของเราโดยเร็ว"

อำมาตย์เหล่านั้นกระทำตามพระราชโองการ ไม่นานนักพวกพรานชาวกาสีต่างก็ถือบรรณาการตามมีตามได้ เดินทางเข้ามาเฝ้าพระเจ้าพาราณสีทยอยกันมา ที่อยู่ใกล้ก็มาถึงก่อน ที่อยู่ไกลก็มาถึงภายหลัง ทั้งหมดมีประมาณ ๖๐,๐๐๐ นาย นับเป็นการประชุมพรานครั้งมโหฬาร ท้องพระลานแห่งพระราชวังพาราณสีแน่นขนัดด้วยนายพรานผู้ภักดี

พระเจ้าพาราณสีทรงทราบว่า บรรดานายพรานในแผ่นดินของพระองค์มาเฝ้าพร้อมกันแล้ว ก็เสด็จไปที่ตำหนักพระนางสุภัททา ตรัสชวนพระนางเสด็จออกสีหบัญชร ทรงชี้พระหัตถ์ตรัสกะพระนางว่า "เทวีของฉัน เธอเห็นไหมล่ะ พวกพรานทั้งนั้นนั้นล้วนแต่มีฝีมือเยี่ยมๆ กล้าหาญในแดนดงพงพี เจนจบในการพเนจร ทั้งรู้รักมฤคนานาชนิดบรรดาที่มีอยู่ในแดนดง ทุกคนเหล่านี้พร้อมที่จะสละชีวิตตามความประสงค์ของฉัน เธอมีความประสงค์อะไร ต้องการอะไร บอกฉันซิ จะให้พรานพวกนี้ปฏิบัติงานอะไร ก็เชิญบอกฉัน"

พระนางสุภัททาฟังพระดำรัสแล้ว ถวายบังคมพระราชสามี ทูลขอพระโอกาสที่จะตรัสกับพวกพรานเหล่านั้น ครั้นพระราชสามีประทานโอกาสแล้ว พระนางก็ตรัสกะนายพรานทั้งหลายว่า "ท่านทั้งหลายผู้สืบเชื้อสายนายพราน ทุกคนที่มาพร้อมกัน ณ ที่นี้จงฟัง จงตั้งใจฟัง ถ้อยคำที่ฉันจะกล่าว ณ บัดนี้ ฉันฝัน ฝันเห็นช้างพลายเผือก งาของพญาช้างนั้นมีรัศมี ๖ ประการ ฉันฝันเห็นพญาช้างอันประเสริฐแล้ว ฉันต้องการงาทั้งสองของพญาช้างนั้น ถ้าฉันไม่ได้งาช้างนั้น ชีวิตของฉันก็จะมีอยู่ต่อไปไม่ได้"

นายพรานได้ฟังพระเสาวนีย์ของพระนางสุภัททาแล้ว พากันกราบทูลว่า "ข้าแต่พระเทวี พญาช้างเผือกเช่นที่มีพระเสาวนีย์นั้น บิดาหรือปู่ของข้าพระองค์ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน ถ้าปู่หรือบิดาเคยทราบเคยเห็นบ้าง ก็คงจะเล่าให้ข้าพระองค์ได้รู้ได้ทราบไว้ พระนางเจ้าทรงนิมิตเห็นพญาเศวตกุญชรมีลักษณะประการใด ขอได้ทรงพระกรุณาตรัสถึงลักษณะอันถี่ถ้วนแด่พวกข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า"

"อนึ่งเล่าพระเจ้าข้า พระนางเจ้าทรงพระสุบินนั้น จะทรงพระกรุณาชี้ทิศทางที่พญาเศวตกุญชรพำนักอาศัยอยู่ พอจะได้เป็นเค้าให้พวกข้าพระองค์ได้สืบเสาะแสวงหา เมื่อพบแล้วก็จะทำให้พระประสงค์ของพระนางเจ้าสมบูรณ์ พระเจ้าข้า"

พระนางสุภัททาได้ทรงฟังถ้อยคำของพวกพรานแล้ว มิได้ตรัสตอบแต่ทรงพิจารณาตรวจตราพวกพรานที่มาประชุมกัน ทรงเห็นนายพรานผู้หนึ่งมีลักษณะแห่งพรานสมบูรณ์กว่าเพื่อน รูปทรงสัณฐานเข้าลักษณะคนมีความทรหด เท้าใหญ่ แข้งเป็นปมเหมือนก้อนข้าว เข่าโต สีข้างใหญ่หนวดดก เคราแดง ตาเหลือง พรานผู้นั้นมีชื่อว่าโสณุดร ทรงตรวจดูแล้ว

ทรงเห็นว่า "พรานผู้นี้จักสามารถทำตามคำของเราได้" พระนางทรงพระดำริแล้ว จึงทูลขอพระบรมราชานุญาตเพื่อที่จะพบกับพรานโสณุดร เมื่อพระราชสามีทรงอนุญาตแล้ว พระนางก็ให้คนเรียกตัวพรานโสณุดรเข้าเฝ้า ทรงพาเขาขึ้นไปบนปราสาทชั้นที่ ๗ ทรงเปิดช่องพระแกลทางทิศอุดร ทรงเหยียดพระหัตถ์ชี้ตรงไปทางป่าหิมพานต์อันอยู่ทิศเหนือของกรุงพาราณสี พลางมีพระดำรัสว่า "โสณุดร คอยฟังนะ ฟังแล้วจำให้แม่นยำ ทางนี้ตรงไปทิศอุดร ข้ามเขาใหญ่ ๗ ลูก ก็จะถึงภูเขาอันสูงเยี่ยมชื่อสุวรรณปัสสคีรี ที่เขาใหญ่นี้มีพรรณไม้ผลิดอกบานสะพรั่งมีฝูงกินนรเที่ยวไปมาอยู่เสมอ เจ้าจงขึ้นสู่ภูเขาสุวรรณปัสสคีรี อันเป็นที่อยู่ของฝูงกินนร และมองลงไปทางเชิงเขา ณ ที่นั้นเจ้าจักเห็นต้นไทรพุ่มมหึมามีสีเขียวชอุ่มเหมือนสีเมฆ มีรากประมาณ ๘,๐๐๐ รากห้อยย้อยอยู่ ใต้ต้นไทรนั้นมีพญาเศวตกุญชร ผู้มีงารุ่งโรจน์ด้วยรัศมี ๖ ประการ ยากที่ปรปักษ์จะข่มขี่ได้ อาศัยอยู่ ช้าง ๘,๐๐๐ เชือกมีงางามประดุจงอนไถ วิ่งว่องไวประหนึ่งลมพัด พากันให้อารักขาพญาช้างนั้นฝูงช้างทั้ง ๘,๐๐๐ เชือกนั้นยืนหายใจฟูดฟาดอย่างน่ากลัว จะโกรธเกรี้ยวแม้ต่อลมที่พัดกระโชกมา แต่ถ้าพวกมันเห็นคนที่นั่นแล้ว ก็จะพากันขยี้แหลกเป็นผงไป แม้แต่ธุลีของมนุษย์ผู้นั้นก็จะไม่มีอยู่ ณ ที่นั้น พวกช้างเหล่านั้นจะไม่ยอมให้แม้แต่ละอองผงตกต้องพญาช้างนั้นได้"

พรานโสณุดรฟังพระเสาวนีย์แล้ว มีความหวาดกลัวเป็นอย่างยิ่ง มองเห็นภาพพญาเศวตกุญชรมีโขลงช้าง ๘,๐๐๐ เชือกแวดล้อมอย่างแน่นหนา แล้วเขาจะได้งามาอย่างไร ทางเดียวเท่านั้นที่จะเป็นไปได้คือต้องเอาชีวิตไปทิ้งเสียแน่ ๆ มฤตยูเป็นภาพที่แจ่มแจ้งอยู่ในความนึกของเขา จึงกราบทูลว่า "ความจริงในพระราชวังเครื่องประดับที่ทำด้วย

เงินทอง และทำด้วยรัตนะอันล้ำค่า คือ มุกดา แก้วมณี และแก้วไพฑูรย์ ก็มีอยู่เป็นอันมาก พระแม่เจ้าจะต้องประสงค์เครื่องประดับอันทำด้วยงาไปทำอะไร พระเจ้าข้า หรือพระแม่เจ้ามีพระประสงค์จะฆ่าพญากุญชรผู้มีงารุ่งโรจน์ด้วยรัศมี ๖ ประการ จึงมีพระเสาวนีย์ใช้ให้เชื้อสายของพรานไปฆ่าเสีย พระเจ้าข้า"

พระนางสุภัททามีพระดำรัสว่า "พรานเอ๋ย ฉันน่ะเจ็บใจพญาช้างนั้นไม่รู้หาย ทั้งมีความทุกข์ระทมหนัก ฉันตรอมใจตลอดมา เพราะฉันระลึกถึงความหลังในชาติปางก่อนได้ โสณุตรเอ๋ย เจ้าไม่รู้ดอกนะว่าในชาติก่อนนั้นพญาช้างได้กระทำแก่ฉันเจ็บแสบเพียงไร โสณุตร เจ้าช่วยจัดการให้ความประสงค์ข้อนี้ของฉันสำเร็จเถิด ฉันจะให้บ้านส่วยแก่เจ้า ๕ ตำบลเป็นบำเหน็จ ช่วยฉันหน่อยเถิดนะ" ครั้นแล้วพระนางได้เล่าถึงเรื่องที่พระนางเกิดมาเป็นนางช้าง เป็นบาทบริจาริกาของพญาช้างฉัททันต์ และได้ถวายทานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า ทั้งได้ตั้งความปรารถนาไว้อย่างไร พระนางตรัสแก่โสณุตรว่า "โสณุตร เจ้าเป็นคนเดียวเท่านั้นที่ฉันเห็นว่า จะช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ของฉันได้ เจ้าไม่ต้องกลัวว่าการปฏิบัติงานของเจ้าจะไม่สำเร็จ เจ้าไม่ต้องกลัวว่าชีวิตของเจ้าจะต้องสิ้นไปเพราะการปฏิบัติงานครั้งนี้ ในชาติที่ฉันเป็นช้างนั้นฉันได้ถวายทานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วตั้งความปรารถนาไว้ว่า "ขอให้ฉันได้เกิดเป็นคน และสามารถที่จะฆ่าพญาช้างฉัททันต์นี้เอางาทั้งคู่มาให้ได้" แรงความปรารถนาอยู่ในใจของฉัน ความปรารถนาของฉันต้องสำเร็จแน่นอนเชื่อฉันเถิดโสณุตร เจ้าจะต้องได้งาของพญาฉัททันต์มาให้ฉันแน่ทีเดียว เจ้าจะต้องมีชีวิตอยู่ เพื่อได้รับบำเหน็จรางวัล

และได้กินบ้านกินเมืองที่ฉันจะมอบให้แน่นอน เจ้าจงรับคำฉัน ทำความปรารถนาของฉันให้สำเร็จเถิด"

พรานโสณุดรฟังพระเสาวนีย์แล้ว ตกลงใจยอมรับปฏิบัติตาม เขาทูลพระนางว่า "ข้าแต่พระแม่เหนือหัว ข้าพระองค์จะปฏิบัติตามพระเสาวนีย์ เพื่อให้พระประสงค์ของพระเจ้าแม่สำเร็จลุล่วงไป แต่ข้าพระองค์ขอประทานพระกรุณา ขอพระแม่เจ้าโปรดทรงชี้แจงให้ข้าพระองค์ทราบแน่นอนว่า พญาฉัททันต์อยู่ประจำที่ไหน ชอบไปยืนอยู่ที่ไหน ทางที่พญาฉัททันต์จะไปลงน้ำไปทางไหน ช้างอาบน้ำด้วยอาการอย่างไร ข้าพระองค์จะทราบละเอียดถึงความเป็นไปของพญาช้างได้อย่างไร พระเจ้าข้า"

พระนางสุภัททาทรงดีพระทัย ที่พรานโสณุดรรับตกลงปฏิบัติตามที่มีพระประสงค์ พระนางทรงระลึกพระชาติได้ พร้อมทั้งทรงเห็นสถานที่ในพระชาติที่ทรงเกิดเป็นช้างนั้นด้วย ดังนั้น จึงทรงชี้แจงแก่พรานโสณุดรได้ถี่ถ้วน พระนางตรัสว่า "โสณุดรเอ๋ย ในที่ที่พญาฉัททันต์อยู่นั้น มีสระโบกขรณีอยู่ไม่ไกล เป็นสถานอันน่ารื่นรมย์ มีท่าขึ้นลงสะดวกสบาย มีน้ำมากมิได้แห้งตลอดปี มีบัวก้านและบัวสาย ออกดอกสะพรั่งอยู่รอบสระ มีหมู่ภมรบินว่อนอายเอาเกษรเสาวคนธ์มิได้ว่างเว้นในสระโบกขรณีนี้แหละ พญาฉัททันต์ลงสนานกายเป็นประจำ พญาฉัททันต์อาบน้ำดำเศียรแล้ว ก็จะทัดทรงมาลัยดอกอุบล พญาฉัททันต์มีสีกายขาวปลอดตลอดร่างราวกะดอกบุณฑริก ร่าเริงบันเทิงใจเดินไปสู่ที่อยู่ของตนให้นางช้างซ้อมหาสุภัททาอันเป็นมเหสีนำหน้าไป โสณุดรเจ้าจงจำให้แม่นยำ เจ้าจงเดินทางไปและกระทำงานของฉันให้สำเร็จเถิด"

พรานโสณุดรฟังพระเสาวนีย์ชี้แจงถี่ถ้วนเช่นนั้น ก็มองเห็นทางที่ตนจะฆ่าพญาฉัททันต์ได้ จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่พระแม่เหนือเกล้า ข้าพระองค์จักกระทำให้สำเร็จดังพระแม่เจ้าประสงค์ จักฆ่าพญาฉัททันต์นำเอางามาถวายได้แน่นอน พระเจ้าข้า"

พระนางสุภัททาทรงยินดีปรีดาตรัสว่า "ดีมาก โสณุดรนี่ทรัพย์ ๑,๐๐๐ กระษาปณ์เอาไปจับจ่ายใช้สอยก่อน และกลับไปบ้านก่อนเถิด ยังไม่ต้องเดินทางโดยทันที รออีก ๗ วันจึงค่อยเดินทาง"

นายพรานโสณุดรกราบถวายบังคม รับพระราชทานทรัพย์ ๑,๐๐๐ กระษาปณ์ แล้วทูลลา ลงจากพระมหาปราสาทของพระนางไปด้วยจิตใจอันเบิกบาน

พระนางสุภัททาเมื่อส่งพรานโสณุดรกลับไปแล้ว ก็มีรับสั่งให้คนไปตามช่างเหล็กมาเฝ้า มีพระเสาวนีย์สั่งช่างเหล็กว่า "นายช่างเหล็กฉันต้องการมีดพับ ขวาน จอบ สิ่ว ค้อน มีดตัดไม้ เคียวเกี่ยวหญ้า ดาบท่อนโลหะแหลม เลื่อย หลักเหล็กและสามง่าม เจ้าช่วยจัดการทำมาให้ฉันโดยเร็ว" เมื่อช่างเหล็กรับพระเสาวนีย์บังคมลากลับไปแล้ว ก็รับสั่งให้ช่างหนังมาเฝ้า มีพระเสาวนีย์กะช่างหนังว่า "นายช่างหนังเจ้าช่วยทำกระสอบหนังสำหรับใส่สัมภาระประมาณกุมภะหนึ่งให้ฉัน และฉันต้องการสิ่งเหล่านี้ เชือกหนัง สายรัด ถุงมือ รองเท้า และร่มหนัง เจ้าช่วยนำของทั้งหมดนี้มาให้ฉันโดยด่วนด้วย"

นายช่างเหล็กและนายช่างหนังรีบทำสิ่งของตามพระประสงค์ของพระนางไม่กี่วันก็เสร็จทุกสิ่งนำมาถวายได้ เป็นที่สบพระทัยพระนางมาก เมื่อทรงได้รับสิ่งที่ต้องพระประสงค์ครบครันแล้วพระนางก็ทรงตระเตรียมเสบียงเดินทาง พร้อมทั้งเครื่องใช้เครื่องอุปกรณ์ทุกอย่างใส่กระสอบหนัง

เสบียงเครื่องใช้และอุปกรณ์ทั้งหมดมีน้ำหนักประมาณกุมภะหนึ่ง ถึงวันที่ ๗ พรานโสณุตรก็มาเฝ้า เตรียมตัวมาพร้อมเพื่อจะเดินทางได้ทันที พระนางสุภัททาเห็นพรานโสณุตรมาเฝ้าตามกำหนดนัดก็ดีพระทัย ตรัสกะเขาว่า "โสณุตร เสบียงเครื่องใช้ เครื่องอุปกรณ์ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่จำเป็นในการบุกป่าฝ่าดง ฉันจัดไว้เสร็จแล้ว บรรจุอยู่ในกระสอบหนังนั่นอย่างไรล่ะ เจ้าลองยกมันดูซิ จะหนักเกินกำลังเจ้าหรือไม่"

พรานโสณุตรเป็นคนมีกำลังแข็งแรงมาก มีกำลังราวช้างสารสัก ๕ เชือกรวมกัน เพราะฉะนั้นจึงยกกระสอบบรรจุสิ่งของหนักกุมภะหนึ่งเบาหวิว เหมือนยกกระสอบใบพลูขึ้นสพายแล่งยืนเฉย เหมือนไม่มีภาระอะไรที่ตนบรรทุกไว้เลย พระนางสบพระอัธยาศัยมาก ทรงเห็นพระสุบินของพระนางเป็นความจริงแน่นอน ประทานสิ่งของแก่ลูก ๆ ของพรานโสณุตร และกราบทูลพระราชสามีให้ทรงทราบ จัดส่งพรานโสณุตรเดินทางไปทันที พรานโสณุตรถวายบังคมลาพระราชาและพระนางสุภัททา ลงจากพระราชวังขึ้นรถที่จัดให้ มีผู้คนส่งมากมาย ออกจากพระนครเดินทางไปจนสุดราชอาณาเขต ก็ส่งรถกลับ เพราะสุดหนทางที่จะไปได้ บรรดาผู้คนที่ติดตามไปส่ง ก็กลับไปพร้อมกับรถ โสณุตรพรานไพรเดินทางต่อไป พร้อมกับชาวบ้านป่าอันอยู่ที่ชายแดนนั้น จนเข้าแดนดงทึบพ้นถิ่นที่คนจะอยู่อาศัย จึงให้ชาวบ้านชายแดนนั้นกลับทั้งหมด เดินทางไปแต่ผู้เดียว ผ่านละเมาะไม้และป่าทึบ ออกจากป่าทึบถึงทุ่งหญ้าป่าเลา ป่าไม้แดง ป่าแขม ป่าไม้แก่น ผ่านไพรรัฏ ถึงดงหนามอันยากที่จะผ่านไปได้ เพราะล้วนแต่ต้นไม้มีหนาม เป็นซุ้มเป็นเชิงคือป่าหวาย แต่โสณุตรผู้แสนทรหดคงผ่านไปได้ พ้นป่าหวายป่าหนาม ก็ถึงป่าไม้เบญจพรรณ เป็นที่ลุ่มเป็นหนองโคลน มีไม้อ้อขึ้นทึบ ถัดป่าอ้อ ก็เป็น

ป่าพงแขมขึ้นกันแน่นทึบ ความทึบของป่าตอนนี้ แม้แต่งูก็ไม่สามารถจะเลื้อยผ่านไปได้ พ้นจากนั้นก็ถึงป่าไม้สามัญ โสณุดรเดินทางด้วยความลำบากยิ่ง พ้นจากป่าสามัญ ก็ถึงดงไผ่ขึ้นหนาทึบ ผ่านดงไผ่ ก็ถึงหนองซึ่งมีโคลนตมและหนองน้ำ เขาพยายามช่วยตัวเองทุกประการ เพื่อผ่านทางอันแสนทุรกันดารไปให้จงได้ เครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เตรียมมาเขาได้ใช้ให้เป็นประโยชน์เต็มที่ ทุ่งหญ้าหนาทึบก็แพ้เคียวของเขา ต้นไม้ใหญ่ก็ใช้เลื่อยใช้ขวานตัด บางแห่งก็เจาะเป็นทางเดินผ่านไป ที่เป็นป่าไผ่เกินกำลังถาง ก็ทำพะองพาดปีนขึ้นไป แล้วลงอีกทางหนึ่ง หรือไม่ก็ไต่ไปตามไผ่ ถึงตอนที่เป็นหนองหล่ม ก็ตัดไม้ทำเป็นขอนทอดผ่านไปเป็นทอด ๆ ที่เป็นหนองน้ำก็ทำเรือโกลนข้ามไป เป็นการเดินทางอันแสนทุรกันดารของเขา ที่ต้องผ่านภูเขาอันสูงชัน ก็เอาเชือกผูกสามง่ามขว้างขึ้นไปติดยอดเขาแล้วโหนขึ้นไปตามเชือกจนถึงยอดเขาสำเร็จ ถ้าสูงชันมาก ก็ใช้ทอยเหล็กเจาะลงในหิน แล้วก็เหนี่ยวปีนขึ้นไป บางตอนทางหนึ่งเป็นชะง่อนผาไม่สามารถจะใช้เชือกผูกหลักไต่ลงไปได้ ต้องใช้ร่มหนังกางพยุงตัวโดดลงไป เทือกเขาที่โสณุดรต้องข้ามไปนั้นมีถึง ๗ ลูก จึงมองเห็นสุวรรณปัสสคีรีอันสูงเยี่ยมเทียมเมฆ

เมื่อเขาได้เห็นขุนเขาใหญ่เยี่ยมแล้วก็คิดว่า "คงเป็นภูเขานี้แน่นอนตามที่พระนางสุภัททามีพระเสาวนีย์ชี้แจง" เขาพยายามปีนป่ายขึ้นไปจนถึงยอดเขาอันเป็นที่อยู่ของฝูงกินนร แล้วทอดสายตาลงไปเบื้องล่างเชิงเขา ก็ได้เห็นต้นไทรใหญ่มหึมา ใบเขียวชอุ่มเหมือนกลุ่มเมฆ มีย่านไทรหย่งย้อยห้อยลงตั้งแปดพัน ภายใต้ร่มไทรนั้น เขาได้เห็นพญาฉัททันต์ยืนตระหง่าน สีกายขาวผ่อง งามีรัศมี๖ประการ ยากที่หมอควาญจะจับคล้องได้ โขลงช้างมากมายประมาณ๘,๐๐๐เชือกมีงางดงาม วิ่งเร็วปาน

ลมพัดแวดล้อมรักษา มองผ่านต้นไทรไปก็เห็นสระใหญ่คือสระฉัททันต์ อันเป็นที่อาบเล่นของพญาฉัททันต์และช้างบริวาร มีท่าขึ้นลงสะดวกสบาย ทั้งน้ำก็มีมากตลอดปี ไม่แห้งขอด มีพรรณดอกไม้นานาชนิด ทั้งประทุมและอุบลกำลังมีดอกบานสะพรั่ง แมลงภู่แมลงผึ้งบินว่อนเป็นกลุ่ม ๆ

พรานโสณุดรยืนดูอยู่บนภูเขาด้วยความดีใจ ในผลของการเดินทางมาถึงได้อย่างถูกต้องแม้จะต้องลำบากยากเย็นแสนเข็ญเพียงไร ในที่สุดก็มาถึงจุดหมายปลายทางจนได้ เขายืนดูพลางกะแผนการที่จะประหารพญาฉัททันต์ เขากะการอย่างรอบคอบที่สุด มิฉะนั้นแล้ว เขาจะไม่มีทางรอดไปได้เลย ร่างกายของเขาจักต้องแหลกละเอียดเป็นแป้งทีเดียว ภายหลังจากที่ได้พักผ่อนและกินอาหารเรียบร้อยแล้ว ก็หาที่พักอันพ้นภัยบนภูเขานั้นก่อน สังเกตการเคลื่อนไหวของพญาฉัททันต์และบริวาร เป็นต้นว่าที่อยู่ประจำ การไปมาและระยะเวลา เขาพยายามสังเกต จนกระทั่งได้ทราบแน่นอนในพฤติการณ์ต่างๆ ดังนั้น ในเวลาที่พญาฉัททันต์และบริวารพากันออกไปจากที่อยู่ไปหากินและไปอาบน้ำ โสณุดรก็แอบเข้าไปในที่อยู่ของพญาฉัททันต์ กำหนดดูที่นอนและที่ซึ่งตนจะขุดหลุม ซุ่มรอเวลาที่พญาฉัททันต์จะมานอน เมื่อตรวจดูเรียบร้อยแล้วก็เข้าป่าตัดไม้เพื่อทำสัมภาระต่างๆ ในการสร้างที่ซ่อนซึ่งคิดว่าปลอดภัยที่สุด จัดเตรียมทัพพสัมภาระต่าง ๆ อย่างเรียบร้อย รอเวลาที่พญาฉัททันต์พร้อมกับบริวารออกไปจากที่อยู่ ก็เข้าไปดำเนินการอย่างเร่งรีบ และทำเสร็จเรียบร้อยทันเวลา ขุดหลุมใกล้ๆที่พญาฉัททันต์นอน ปักเสาใส่ขื่อปูกระดานเลียบข้างบน เจาะช่องพอคนรอดไปได้ช่องหนึ่ง เสร็จแล้วโรยฝุ่นและผงต่างๆพรางไว้ ด้านหนึ่งทำเป็นทางเข้าออก เตรียมเสร็จก็ใกล้เวลาที่พญาฉัททันต์จะกลับมาแหล่ง โสณุดรก็กลับที่พัก รุ่งขึ้นได้เวลาที่พญาฉัททันต์ออกไปหากิน จึง

คลุมศีรษะนุ่งห่มผ้าย้อมน้ำฝาด (กาสาวพัสตร์) ถือธนูพร้อมด้วยลูกศรอาบยาพิษลงไปยืนอยู่ในหลุม รอเวลาที่พญาฉัททันต์จะกลับมา

กล่าวถึงพญาฉัททันต์ได้เวลาพักผ่อน ก็กลับมาแหล่งของตนตามปกติ มิได้ทราบว่า ภายในที่อยู่นั้นมฤตยูกำลังอ้ามือรออยู่แล้ว แรงริษยาแรงพยาบาทของนางผู้เป็นเมียน้อยได้นำมฤตยูมาอยู่ใกล้ๆ พญาฉัททันต์คงยืนอยู่ที่แหล่งของตน ทันใดนั้น พรานโสณุดรผู้มีปกติกระทำกรรมอันชั่วมิรอเวลาให้เสียไป สอดลูกศรใหญ่ในแล่งธนูยิงออกถูกพญาฉัททันต์ทันที ลูกศรนั้นกำซาบยาพิษ ชำแรกหนังทะลุเนื้อจนถึงหลัง ก่อให้เกิดทุกขเวทนาแสนสาหัส พญาฉัททันต์บันลือร้องก้องโกญจนาทด้วยความเจ็บปวดรวดร้าว ช้างบริวารทั้ง ๘,๐๐๐ เชือก ต่างก็บันลือโกญจนาทตาม เสียงสนั่นก้องทั้งราวไพร ต่างวิ่งแยกกันไปทั้ง ๘ ทิศเพื่อค้นหาศัตรูผู้ประทุษร้ายเจ้านายของตน พวกช้างที่เป็นบริวารวิ่งกันไปหมดแล้ว นางช้างมหาสุภัททาก็เข้าไปยืนเคียงข้างคอยปลอบใจ พญาฉัททันต์อดกลั้นทุกขเวทนา กำหนดทิศทางที่ลูกศรแล่นมา ไตร่ตรองดูว่า "ลูกศรที่ยิงเรานี้มาจากทางไหน" เมื่อตรองดูแล้วก็เห็นว่า "ลูกศรนี้ยิงถูกที่ท้องเราทะลุหลัง เพราะฉะนั้น คนที่ยิงต้องซ่อนตัวอยู่ในแผ่นดิน" แล้วคิดต่อไปว่า "เราต้องค้นหาคนที่ยิงเราให้ได้ แต่นางมหาสุภัททามายืนเคียงข้างเราอยู่ด้วยความจงรักภักดี หากค้นพบผู้ที่ฆ่าเราแล้ว ใครจะไปรู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นอีก ต้องให้นางออกไปก่อน" จึงบอกกับนางว่า "น้องรัก ช้างทั้งหมดพากันวิ่งวุ่นไปในทิศานุทิศ เพื่อค้นหาศัตรูทำร้ายพี่ น้องมายืนอยู่ที่นี่ทำไมเล่า"

นางมหาสุภัททาตอบว่า "ท่านเจ้าขา ดิฉันยืนคอยพยาบาลท่านคอยปลอบใจท่าน ขอได้กรุณายกโทษให้ดิฉันด้วยเถิด" กล่าวแล้วก็

ประทักษิณพญาช้าง ๓ รอบ ชูงวงแสดงความเคารพแล้วออกวิ่งประหนึ่งปลิวไปในอากาศ

พญาฉัททันต์เห็นนางมหาสุภัททาไปแล้ว ก็เอาเท้ากระทืบพื้นดิน กระดานที่ปูไว้ก็กระดกขึ้นมา พญาช้างก้มมองทางช่องกระดาน ได้เห็นร่างพรานโสณุตร ก็เกิดโทสะคิดว่า "ฆ่ามันเสียเถิด" สอดงวงเข้าไปรวบร่างของโสณุตร ทันใดนั้น สายตาของพญาช้างก็ประสบพบผืนผ้ากาสาวพัสตร์คลุมกายของโสณุตร กาสาวพัสตร์นั้นเป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์ พญาช้างมีความเคารพผ้ากาสาวพัสตร์เป็นอย่างยิ่ง โทสจิตจึงระงับไป พญาช้างเอางวงโอบร่างของโสณุตร ประคองขึ้นมาจากหลุมที่ซ่อน วางลงตรงหน้าของตน ทั้ง ๆ ที่ได้รับเวทนาแสนสาหัสเช่นนั้นก็เกิดความคิดขึ้นว่า "เขาขึ้นชื่อว่าธงชัยแห่งพระอรหันต์แล้ว ไม่ควรที่บัณฑิตจะทำลายเสีย ควรจะสักการะเคารพอย่างเดียวโดยแท้" เมื่อพญาฉัททันต์จะสนทนากับพรานโสณุตรได้กล่าวตำหนิว่า

"ผู้ใดยังไม่หมดกิเลสอันย้อมใจ ไร้ธรรมคือทมะและสัจจะ
ผู้นั้นไม่ควรนุ่งห่มกาสาวพัสตร์ ส่วนผู้ใดหมดกิเลสแล้ว
มั่นคงดีแล้วในศีล ประกอบด้วยธรรม คือทมะและสัจจะ
ผู้นั้นแลควรนุ่งห่มกาสาวพัสตร์"

ครั้นพูดแล้วก็ระงับความคิดที่จะฆ่าโสณุตรเสีย ถามเขาว่า "เพื่อนเอ๋ยท่านยิงข้าพเจ้าเพื่อต้องการอะไร เพื่อประโยชน์ของตนเอง หรือใครใช้มาข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า ได้เคยประทุษร้ายมนุษย์ผู้ใดมาก่อน ในชีวิตของข้าพเจ้า ท่านจองเวรอะไรในข้าพเจ้าเล่า หรือว่าที่ท่านมาฆ่าเราครั้งนี้มีผู้ใช้ท่านมา บอกข้าพเจ้าหน่อยซิ"

พรานโสณุดรแสนจะพรั่นพรึง กลัวมรณภัยเป็นอย่างยิ่ง เมื่อได้ฟังถ้อยคำของพญาฉัททันต์แล้ว ก็ค่อยคลายใจจึงกล่าวว่า "พญาช้างผู้เจริญ พระนางสุภัททาอัครมเหษีของพระเจ้าพาราณสี เป็นมิ่งนารีที่ประชาชนเคารพบูชาในราชกุศล พระนางทรงพระสุบินนิมิตเห็นท่าน พระนางโปรดพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่ข้าพเจ้า แล้วมีพระเสาวนีย์ว่า "ที่ป่าหิมพานต์ มีพญาช้างรูปงามอย่างนี้อยู่ที่โน้น งาทั้งคู่ของพญาช้างนั้นมีรัศมี ๖ ประการรุ่งเรืองยิ่งนัก เราต้องการงาคู่นั้นเอามาทำเป็นเครื่องประดับ เจ้าจงไปนำงาของพญาช้างนั้นมาให้เรา" ข้าพเจ้าฟังพระเสาวนีย์ของพระนางแล้ว จึงได้เดินทางมาฆ่าท่าน เพื่อปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระนาง"

พญาฉัททันต์ได้ฟังดังนั้น ก็ทราบทันทีว่า "นี่เป็นเวรกรรมของนางจุลลสุภัททาเป็นแน่แล้ว" สู้อดกลั้นทุกขเวทนาไว้ พูดกะโสณุดรว่า "พระนางสุภัททาเจ้านายของท่านนั้น ใช่ว่าจะทรงพระประสงค์งาทั้งคู่ของเราก็หามิได้ แต่ที่ทรงส่งท่านมาก็เพื่อจะให้ฆ่าเราเสีย ที่พูดนี้มีหลักฐานยืนยัน เรารู้ดีว่าพระนางสุภัททาทรงทราบแน่นอน ถึงที่เก็บงาทั้งคู่อันงดงามครั้งบิดาและปู่ของเรา งาแต่ครั้งบิดาและปู่ของเรามีงามๆทั้งนั้น และมีจำนวนมากมายถูกเก็บซ่อนไว้ ในที่เร้นลับ พระนางทรงทราบดีเท่ากับที่ทรงทราบถึงที่อยู่ของเรา แต่พระนางเป็นพาลมักโกรธ ต้องการจะฆ่าเรา จองเวรเรา ทรงเก็บความพยาบาทในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไว้ในใจ โอ้ ! พระนางจะให้เราถึงวาระสุดท้าย ด้วยการกระทำอันร้ายกาจขนาดนี้เทียวหรือ" พญาฉัททันต์พูดกะโสณุดรด้วยความอดทน ครั้นเห็นว่าวาระสุดท้ายใกล้จะมาถึงแล้วก็เร่งโสณุดรทันทีว่า "พรานเอ๋ยลุกขึ้นเถิด เร็วๆ เถิด จงหยิบเลื่อยมาตัดงาคู่นี้ของเราเสียก่อน เรากำลังจะตาย ขอสั่งท่าน

สั่งท่าน ท่านจงกราบทูลพระราชบุตรีผู้มักโกรธพระองค์นั้นด้วย จงทูลว่า "พญาช้างถูกฆ่าแล้ว นี่คือคู่งาของพญาช้างนั้น เชิญพระนางทรงรับไว้เถิด"

พรานโสณุดรได้ฟังคำของพญาฉัททันต์แล้ว คว้าเลื่อยซึ่งเตรียมมาพร้อม เดินเข้าไปใกล้พญาฉัททันต์ด้วยความประสงค์จะตัดงา พญาฉัททันต์นั้นยืนตระหง่านเหมือนภูเขาเงินยวง พรานโสณุดรจึงเอื้อมเลื่อยงาไม่ถึง พญาฉัททันต์จึงคุกลงพร้อมกับก้มศีรษะยอมให้ตัดงา พรานโสณุดรจึงขึ้นเหยียบงวงอันงดงามเหมือนพวงเงิน ยืนขึ้นไปบนกระพองใช้เข่ากระตุ้นให้เนื้อที่ปากยัดเข้าไปข้างใน แล้วสอดเลื่อยเข้าไปในปาก เลื่อยอย่างทะมัดทะแมง พญาฉัททันต์แสนจะเจ็บปวด มีทุกขเวทนาสาหัสยิ่ง ภายในปากเต็มไปด้วยโลหิต เพราะคมเลื่อยบาดเนื้อที่อยู่ภายใน พรานโสณุดรเลื่อยอยู่พักหนึ่ง งาของพญาฉัททันต์ก็ยังไม่ขาด เรี่ยวแรงก็อ่อนลง ทั้งจิตใจก็หวาดระแวงว่า พวกช้างที่เป็นบริวารจะกลับมาพบ เกิดความไม่มั่นใจในผลสำเร็จขึ้นมา

พญาฉัททันต์อ่อนกำลังเต็มที่ทุกขเวทนาบีบคั้นอย่างหนักสู้สะกดกลั้นกล้ำกลืน บ้วนโลหิตออกจากปาก พลางถามพรานโสณุดรว่า "พรานเอ๋ย ท่านไม่สามารถจะเลื่อยงาของเราให้ขาดได้หรือ" พรานโสณุดรตอบว่า "ถูกแล้ว พญาช้าง ข้าพเจ้าไม่สามารถจะเลื่อยงาของท่านให้ขาดได้" พญาฉัททันต์กล่าวด้วยเสียงอันบอกถึงความสะกดกลั้นเวทนาอย่างหนักว่า "ข้าพเจ้าไม่มีกำลังเหลืออยู่พอ แม้แต่จะยกงวงของตนเอง ท่านช่วยหน่อยซิ ช่วยยกงวงของข้าพเจ้าขึ้นจับเลื่อยทีเถิด"

พรานโสณุดรกระทำตามที่พญาฉัททันต์แนะนำโดยเร็ว พญาฉัททันต์ออกกำลังชักเลื่อยไปมาไม่นาน งาทั้งคู่ก็ขาด เหมือนตัดตอไม้

พญาฉัททันต์บอกโสณุตรให้หยิบงาคู่นั้นมาให้ เพราะตนเองหมดเรี่ยวแรงเสียแล้ว เมื่อโสณุตรยกงาทั้งคู่มาให้ พญาฉัททันต์ก็ค่อย ๆ เอางวงรวบรัดไว้ พลางพูดกะโสณุตรว่า "พรานเอ๋ย ข้าพเจ้าขอมอบงาคู่นี้ให้แก่ท่าน ใช่ว่าเราจะไม่รักก็หามิได้ เรารักยิ่งนัก ทั้งการให้นี้เล่า เราก็มิได้ให้เพราะปรารถนาจะเป็นพระอินทร์ เป็นมาร เป็นพรหมเลย แต่เรารักพระสัพพัญญุตญาณยิ่งกว่างาคู่นี้ร้อยเท่าพันทวี ขอกุศลผลทานนี้จงเป็นปัจจัยให้เราได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณในอนาคตกาลโน้นเถิด" กล่าวแล้วมอบงาให้โสณุตร พร้อมกับถามต่อไปว่า "พรานเอ๋ย กว่าท่านจะมาถึงที่นี่ นานเท่าไร" โสณุตรตอบว่า ๗ ปี ๗ เดือน และ ๗ วัน ก็กล่าวว่า "เชิญท่านเดินไปเถิด ด้วยอานุภาพแห่งงาคู่นี้ ท่านจะเดินทางถึงพระนครพาราณสีภายใน ๗ วันเท่านั้น" ครั้นแล้ว ก็กระทำการป้องกันโสณุตร ส่งเขากลับด้วยกระทำสัจจกิริยาว่า "แม้เราจะถูกลูกศรอาบยาพิษแทงตนแล้ว แม้จะถูกเวทนาสาหัสบีบคั้นแล้ว เราก็มิได้มีความคิดประทุษร้ายในท่านผู้ทรงกาสาวพัสตร์เลย ถ้าข้อนี้เป็นความจริง อันเราผู้เป็นช้างประเสริฐตั้งไว้แล้ว ขอพาลมฤคทั้งหลายในป่า อย่ากล้ำกรายนายพรานนี้" กล่าวสัจจกิริยาจบแล้ว ก็สิ้นลมปราณล้มลงตรงนั้น เมื่อพวกช้างบริวารและนางมหาสุภัททายังมาไม่ถึง พรานโสณุตรรีบยกงางามคู่นั้นของพญาฉัททันต์ ซึ่งจะหางาคู่ใดในโลกเปรียบปานได้ หลบหลีกเดินทางไป ก่อนที่ช้างทั้งหลายจะพากันมาถึงที่อยู่

เมื่อฝูงช้างทั้งหลายกลับมาพร้อมทั้งนางมหาสุภัททา ก็ได้เห็นพญาฉัททันต์ล้มเสียแล้ว ทั้งหมดพากันเศร้าโศกร่ำไห้คร่ำครวญเสียงสนั่นอึงมี่ไป ครั้นแล้วก็พากันไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่เคารพสูงสุดของฝูงช้างนั้น บอกว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พญาช้างผู้เป็นปัจจัย

ทายกของพระคุณเจ้า ถูกยิงด้วยศรอาบยาพิษล้มเสียแล้ว นิมนต์พระคุณเจ้าไปดูซากของพญาช้างนั้นเถิด"

พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายพากันเหาะมายังที่พญาช้างล้มนั้น ลงจากอากาศตรงลานใหญ่ ขณะนั้นช้างหนุ่ม ๒ เชือกช่วยกันเอางาเสยสรีระของพญาฉัททันต์ให้จบพระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วทำจิตกาธารปลงซากพญาช้าง พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายทำการสาธยายธรรม ณ ที่นั้นตลอดรุ่ง ครั้นสรีระของพญาฉัททันต์ไหม้หมดแล้ว ช้างทั้ง ๘,๐๐๐ เชือกก็ดับธาตุ แห่ธาตุของพญาฉัททันต์ เชิญนางมหาสุภัททาเป็นหัวหน้านำมาที่อยู่ของตน แล้วยกนางมหาสุภัททาให้เป็นหัวหน้าของพวกตนต่อไป

พรานโสณุดรเดินทางรอนแรมมายังไม่ถึง ๗ วัน ก็ถึงพระนครพาราณสี นำงาทั้งคู่อันงดงามเข้าไปถวายพระนางสุภัททาทันที พร้อมกับกราบทูลว่า "พญาช้างถูกยิงตายแล้ว เชิญทอดพระเนตรงาทั้งคู่ของพญาช้างนั้น" พระนางสุภัททาจึงทรงนำวลัยแก้วมณีรับคู่งาของพญาฉัททันต์ วางประทับแทบพระอุระ ทอดพระเนตรดูคู่งาอันงดงามของสามีในภพก่อน พลางทรงอนุสรณ์ว่า "พรานโสณุดรฆ่าพญาช้างผู้มีส่วนแห่งความงามเห็นปานนั้นแล้ว นำงาทั้งคู่มาให้เรา" ทรงพระอนุสรณ์ต่อไปถึงพญาฉัททันต์ผู้เคยเป็นสามีพระนางในภพนั้น ก็ทรงมีความโศกเศร้า ไม่สามารถที่จะอดกลั้นได้ ทันใดนั้น พระหทัยของพระนางก็แตกสลายสิ้นพระชนม์ในวันนั้นเอง

พระพุทธองค์ทรงนำเรื่องปางอดีต ของพระภิกษุณีซึ่งมานั่งฟังพระธรรมเทศนาอยู่ในพระวิหาร แล้วมีพระดำรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย

พวกเธอพบเห็นภิกษุณีสาวประพฤติพรหมจรรย์ ในศาสนาของตถาคต ภิกษุณีนั้น คือพระนางสุภัททาในครั้งนั้น เธอเป็นผู้ใช้พรานโสณุดรไปฆ่าพญาฉัททันต์ เรื่องราวปรากฏเช่นนี้แล" พระภิกษุณีนั้นภายหลังได้เจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตตผล เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในพระศาสนา

<u>หมายเหตุ</u> *ฉัททันตปริตนี้ไม่มีบทขัดตำนาน ท่านรวมไว้กับบทขัดขันธปริต เข้าใจว่าพระโบราณาจารย์เห็นว่า เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสิงห์สาราสัตว์ และเป็นประเภทสัตว์ร้ายด้วยกันกระมัง ประกอบกับพระปริตบทนี้มีข้อความสั้น จะสวดแต่ลำพังบทเดียวจะห้วนเกินไป ดังนั้นถึงคราวสวดท่านจึงนิยมสวดต่อขันธปริตทีเดียว ไม่ต้องขัดตำนานใหม่*

คาถาในฉัททันตปริตที่ว่า "วธิสฺสเมนฺติ ปรามสนฺโต ฯลฯ นั้น เป็นถ้อยคำของพรานโสณุดรใช้บริกรรมภาวนาคุ้มกันตน ในตอนที่ได้งาพญาฉัททันต์แล้วเดินทางกลับบ้านเมือง ทำให้เขาปลอดภัยจากสัตว์ร้ายนานาในแดนไพร ต่อมาถือกันว่าเป็นพระปริตสำคัญคุ้มกันสัตว์ร้ายในป่าได้ ผู้ที่เดินทางเข้าป่าดงจึงนิยมใช้บริกรรมกันทำให้ปลอดภัยจากสัตว์ร้ายทั้งหลายนานาชนิดแล

ข้อที่เป็นคติในทางปริตบทนี้ก็คือ "ไม่พึงประทุษร้ายผู้ครองผ้ากาสาวพัสตร์"

บทขัดโมรปริต

ปูเรนฺตมฺโพธิสมฺภาเร	พวกพรานไพร แม้พยายามอยู่ช้านาน
นิพฺพตฺตํ โมรโยนิยํ	ก็ไม่อาจที่จะจับพระมหาสัตว์ผู้กำลัง
เยน สํวิหิตารกฺขํ	บำเพ็ญโพธิสมภาร (คุณธรรมอันเป็น
มหาสตฺตํ วเนจรา	องค์ประกอบแห่งพระโพธิญาณ) เกิด
จิรสฺสํ วายมนฺตาปิ	ในกำเนิดแห่งนกยูง จัดการรักษาตัว
เนว สกฺขึสุ คณฺหิตุํ	อย่างดีด้วย (สาธยาย) พระปริตใด
พฺรหฺมมนฺตนฺติ อกฺขาตํ	เราทั้งหลายจงสวดพระปริตอันเรียกว่า
ปริตฺตนฺตมฺภณามเห	พรหมมนต์ นั้นเทอญ

โมรปริต

(เมื่อพระอาทิตย์อุทัย นกยูงโพธิสัตว์กล่าวคำนมัสการว่า)

อุเทตยญฺจกฺขุมา เอกราชา	"พระอาทิตย์นี้ อุทัยขึ้นมา เป็นผู้ให้
หริสฺสวณฺโณ ปฐวิปฺปภาโส	ดวงตาแก่โลก เป็นเจ้าใหญ่ (ในการ
	ให้แสงสว่าง) สาดแสงสีทองส่องปฐพี
ตํ ตํ นมสฺสามิ	เพราะเหตุนั้น ข้า ฯ ขอนอบน้อมพระ
หริสฺสวณฺณํ ปฐวิปฺปภาสํ	อาทิตย์ ผู้สาดแสงสีทองส่องปฐพีนั้น

ตยชฺช คุตฺตา วิหเรมุ ทิวสํ ข้า ฯ อันท่านคุ้มครองแล้ว พึงอยู่เป็นสุขตลอดเวลากลางวันวันนี้

(นกยูงโพธิสัตว์กล่าวคาถาแรกไหว้พระอาทิตย์อุทัยแล้ว จึงกล่าวคาถาที่ ๒ นมัสการอดีตพุทธะและพุทธคุณดังต่อไปนี้)

เย พฺราหฺมณา เวทคุ สพฺพธมฺเม ท่านผู้ไม่มีบาป (คือพระอดีตพุทธะ) เหล่าใด เป็นผู้รู้จบในธรรมทั้งปวง

เต เม นโม ขอท่านผู้ไม่มีบาปเหล่านั้น จงได้รับความนอบน้อมของข้า ฯ

เต จ มํ ปาลยนฺตุ ท่านผู้ไม่มีบาปเหล่านั้น โปรดรักษาข้า ฯ ด้วยเถิด

นมตฺถุ พุทฺธานํ ความนอบน้อมของข้า ฯ จงมีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

นมตฺถุ โพธิยา ความนอบน้อมของข้า ฯ จงมีแด่พระโพธิญาณ

นโม วิมุตฺตานํ ความนอบน้อมของข้า ฯ จงมีแด่ท่านผู้วิมุตแล้วทั้งหลาย

นโม วิมุตฺติยา ความนอบน้อมของข้า ฯ จงมีแด่วิมุติธรรม"

อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา นกยูงนั้นสวดปริตนี้แล้ว จึงเที่ยวไป

โมโร จรติ เอสนา แสวงหาอาหาร

(เมื่อพระอาทิตย์อัสดง นกยูงกล่าวคำนมัสการว่า)

อเปตยญฺจกฺขุมา เอกราชา	"พระอาทิตย์เป็นผู้ให้ดวงตาแก่โลก
หริสฺสวณฺโณ ปฐวิปฺปภาโส	เป็นเจ้าใหญ่ (ในการให้แสงสว่าง) สาดแสงสีทองส่องปฐพีกำลังอัสดง
ตํ ตํ นมสฺสามิ	เพราะเหตุนั้น ข้า ฯ ขอนอบน้อมพระ
หริสฺสวณฺณํ ปฐวิปฺปภาสํ	อาทิตย์ผู้สาดแสงสีทองส่องปฐพีนั้น
ตยชฺช คุตฺตา วิหเรมุ รตฺตึ	ข้า ฯ อันท่านคุ้มครองแล้ว พึงอยู่เป็นสุขตลอดเวลากลางคืนวันนี้

(นกยูงกล่าวคาถาแรกไหว้พระอาทิตย์อัสดง จึงกล่าวคาถาที่ ๒นมัสการอดีตพุทธะและพุทธคุณ เช่นเดียวกับตอนเช้า ดังต่อไปนี้)

เย พฺราหฺมณา เวทคุ สพฺพธมฺเม	ท่านผู้ไม่มีบาปเหล่าใด เป็นผู้รู้จบในธรรมทั้งปวง
เต เม นโม	ขอท่านผู้ไม่มีบาปเหล่านั้น จงได้รับความนอบน้อมของข้า ฯ
เต จ มํ ปาลยนฺตุ	ท่านผู้ไม่มีบาปเหล่านั้น โปรดรักษาข้า ฯ ด้วยเถิด
นมตฺถุ พุทฺธานํ	ความนอบน้อมของข้า ฯ จงมีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
นมตฺถุ โพธิยา	ความนอบน้อมของข้า ฯ จงมีแด่พระโพธิญาณ

นโม วิมุตฺตานํ	ความนอบน้อมของข้า ฯ จงมีแด่ท่านผู้วิมุตแล้วทั้งหลาย
นโม วิมุตฺติยา	ความนอบน้อมของข้า ฯ จงมีแด่วิมุติธรรม"
อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา โมโร วาสมกปฺปยีติ	นกยูงนั้นสวดปริตนี้แล้ว จึงพักผ่อนหลับนอน

ตำนาน

ในโมรชาดก ทุกนิบาต เล่าไว้ว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกยูงทองงามน่าชมยิ่งนัก นกนั้นรู้จักระวังรักษาตัวดีเป็นที่สุด ที่อยู่ก็หาที่ลี้ลับและไกลตาไกลมือมนุษย์ คือ ขึ้นไปอยู่บนยอดเขาสูงชื่อทัณฑกหิรัญบรรพต ยิ่งกว่านั้น ยังมีพรหมมนต์สำหรับร่ายป้องกันตัวให้ปลอดภัยวันละ ๒ คาบ คือ เมื่อพระอาทิตย์อุทัยคาบ ๑ เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคาบ ๑ เป็นกิจวัตร พิธีร่ายนั้น ต้องไปจับที่ตรงยอดสูงแห่งภูเขาลูกนั้น ตาเพ่งดูพระอาทิตย์ ซึ่งกำลังโผล่ขึ้นหรือลับลงไป พลางก็ร่ายพรหมมนต์ ตอนพระอาทิตย์อุทัยใช้มนต์บทที่หนึ่ง คือ **อุเทตยญฺจกฺขุมา ฯปฯ** เพื่อเป็นเครื่องคุ้มเกรงรักษาให้ปลอดภัยในถิ่นที่ไปหาเหยื่อ ตอนพระอาทิตย์อัสดงใช้มนต์บทที่สอง คือ **อเปตยญฺจกฺขุมา ฯลฯ** เพื่อเป็นเครื่องคุ้มเกรงรักษาให้ปลอดภัยในถิ่นที่อยู่อาศัย ทำเช่นนี้เป็นนิตย์มิได้ขาด ก็แคล้วคลาดปราศจากภัยอยู่ตลอดมา

แต่ถึงแม้ยูงทองจะระมัดระวังอย่างไร ก็ไม่พ้นจากสายตามนุษย์ได้ด้วยว่าวันหนึ่งพรานป่าคนหนึ่งเที่ยวด้อมไปถึงถิ่นนั้น ก็ได้เห็นนกยูงทองบนยอดเขาทัณฑกหิรัญบรรพตนั้น ไม่ได้ทำอะไร เป็นแต่กลับมาบอกให้ลูกชายของตนทราบไว้ ต่อมาพระราชเทวีของพระเจ้าพาราณสีพระนามว่า เขมา ทรงพระสุบินว่าได้เห็นนกยูงทองกำลังแสดงธรรมอยู่ ครั้นตื่นบรรทมแล้ว จึงทูลแด่พระราชสามีว่า พระนางมีพระประสงค์จะฟังธรรมของนกยูงทอง พระราชาจึงตรัสถามอำมาตย์ว่า นกยูงทองมีหรือ อำมาตย์ทูลว่า พวกพราหมณ์คงจะทราบ พวกพราหมณ์รับรองว่า

นกยูงสีทองมีอยู่จริง แต่ไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหน ทูลว่าพวกพรานคงจะรู้ พระองค์จึงมีรับสั่งให้เรียกบรรดาพรานป่าเข้ามาประชุมพร้อมกัน แล้วตรัสถามถึงเรื่องนกยูงทอง บุตรของตาพรานป่าคนนั้นก็กราบทูลให้ทรงทราบว่า มีนกยูงทองตัวหนึ่งอาศัยอยู่ที่ทัณฑกหิรัญบรรพต พระองค์จึงรับสั่งให้ไปจับมาถวาย พรานนั้นเสาะทราบถิ่นที่ยูงทองไปลงหาเหยื่อแล้วจึงไปวางบ่วงในที่นั้น พยายามดักอยู่ถึง ๗ ปี ไม่สามารถจับยูงทองได้ เพราะยูงทองแคล้วคลาดบ้าง บ่วงไม่แล่นบ้าง ในที่สุดตนเองก็ถึงแก่ความตายอยู่ในป่านั้น

ฝ่ายพระนางเขมาราชเทวี เมื่อไม่สมพระประสงค์ก็เสียพระทัยสิ้นพระชนม์ไป พระเจ้าพาราณสีทรงพิโรธว่า พระราชเทวีของพระองค์ต้องสิ้นพระชนม์ เพราะนกยูงทองตัวนั้นเป็นเหตุ จึงมีรับสั่งให้จารึกอักษรลงในแผ่นทองมีใจความว่า "มีนกยูงทองตัวหนึ่งอาศัยอยู่บนยอดเขาทัณฑกหิรัญบรรพต หากผู้ใดได้กินเนื้อของมัน ผู้นั้นจะมีอายุยืนไม่แก่ ไม่ตาย" ดังนี้ แล้วให้บรรจุใส่หีบทองเก็บไว้ เมื่อพระราชาองค์นั้นสิ้นพระชนม์แล้ว พระราชาองค์อื่นขึ้นครองราชย์แทน ได้ทราบความในแผ่นทองนั้น มีพระประสงค์ที่จะมีพระชนมายุยืน จึงรับสั่งให้พรานคนหนึ่งไปจับนกยูงทองตัวนั้น ฝ่ายพรานคนนั้นแม้จะได้พยายามสักเท่าใดก็ไม่สามารถที่จะจับนกยูงตัวนั้นได้ จนกระทั่งตนเองต้องตายอยู่ในป่าเช่นเดียวกับพรานคนก่อน และโดยทำนองเดียวกันนี้พระราชาเปลี่ยนไปถึง ๖ พระองค์

ครั้นตกมาถึงสมัยพระราชาองค์ที่ ๗ แห่งพรหมทัตวงศ์ พระราชาองค์นั้นก็มีรับสั่งให้พรานป่าไปจับนกยูงทองตัวนั้น โดยมีพระประสงค์

เช่นเดียวกับพระราชาในรัชกาลก่อนๆ นายพรานคนนี้มีปัญญาหลักแหลม ไปสังเกตการณ์อยู่หลายวัน จึงรู้เค้าว่า นกยูงตัวนี้ไม่ติดบ่วง เพราะมีมนต์ขลัง ก่อนออกหากินทำพิธีร่ายมนต์ป้องกันตัวแล้วจึงไป จึงไม่มีใครสามารถจับได้ เขาก็คิดตกลงว่าต้องจับก่อนร่ายมนต์จึงจะจับได้ เมื่อตรองเห็นอุบายแล้ว ก็กลับลงไปชายป่า จับนางนกยูงได้ตัวหนึ่งนำมาเลี้ยงไว้จนเชื่อง หัดให้รำและร้องจนชำนาญดีแล้ว ครั้นได้โอกาสเหมาะก็อุ้มนางนกยูงไปแต่เช้าตรู่ ก่อนเวลาที่นกยูงทองจะร่ายมนต์ จัดการวางบ่วงเรียบร้อยแล้ว ปล่อยนางนกยูงลงใกล้ ๆ บ่วงนั้น และทำสัญญาณให้นางนกยูงรำแพนส่งเสียงร้องอยู่ก้องป่า

ครั้นเมื่อความวิบัติจะมาถึง พอนกยูงทองได้ยินเสียงของนางยูงก็เกิดความกระสัน ให้กระสับกระส่ายเร่าร้อนใจด้วยอำนาจกิเลส ไม่สามารถจะสาธยายมนต์ ตามที่เคยปฏิบัติมา เผลอตัวบินไปหานางยูงโดยเร็ว เลยติดบ่วงที่พรานดักไว้ พรานจับได้นำไปถวายพระเจ้าพาราณสี พระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรเห็นรูปสมบัติของนกยูงทองนั้นแล้ว พอพระทัยและทรงพระกรุณาโปรดปรานมาก ทรงลืมการที่จะเสวยเนื้อนกยูงนั้นเสียสิ้น

(ตรงนี้ พระอรรถกถาจารย์แต่งคำสนทนาโต้ตอบ ระหว่างพระราชากับนกยูงทองโพธิสัตว์ ไว้น่าฟังดังนี้)

นก ข้าแต่มหาราช พระองค์รับสั่งให้จับข้าพระองค์ เพราะเหตุไร

ราชา ได้ทราบว่า ผู้ใดได้กินเนื้อของเจ้า ผู้นั้นไม่แก่ไม่ตาย เพราะเหตุนั้น ข้าปรารถนาจะได้กินเนื้อของเจ้า แล้วเป็นคนไม่แก่ไม่ตาย ข้าจึงให้จับเจ้ามา

นก ข้าแต่มหาราช ท่านผู้ใดได้กินเนื้อข้าพระองค์ ท่านเป็นคนไม่แก่ไม่ตายสบายไป แต่ตัวข้าพระองค์สิต้องตาย

ราชา ถูกละ เจ้าต้องตาย

นก เมื่อข้าพระองค์ยังไม่ตาย ก็แล้วท่านคิดเห็นกันอย่างไร จึงว่าได้กินเนื้อของข้าพระองค์แล้ว จักไม่ตาย

ราชา เขาว่า เพราะเจ้ามีขนเป็นสีทอง หายากนัก เพราะฉะนั้น ผู้ได้กินเนื้อของเจ้าแล้วจักไม่แก่ไม่ตาย

นก ข้าแต่มหาราช ที่ข้าพระองค์เกิดมีขนเป็นสีทองนี้ จะเป็นขึ้นเองโดยไม่มีเหตุหามิได้ ข้าพระองค์จะกราบทูลเหตุให้ทรงทราบแต่ปางก่อน ข้าพระองค์ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิอยู่ในพระนครนี้แหละ ข้าพระองค์รักษาเบญจศีลเป็นนิตย์ และชวนชาวประชากรในพระราชอาณาเขตให้รักษาด้วย ข้าพระองค์ตายไปเกิดในภพดาวดึงส์อยู่จนสิ้นอายุในภพนั้น แล้วจึงมาเกิดในกำเนิดนกยูงนี้ เพราะผลแห่งอกุศลกรรมอย่างหนึ่งตามมาให้ผล เหตุที่ขนข้าพระองค์เป็นสีทอง ก็ด้วยอานุภาพแห่งเบญจศีลที่ได้รักษาแต่ปางบรรพ์นั่นเอง

ราชา เจ้ากล่าวว่า เจ้าเคยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอยู่ในพระนครนี้ ฯลฯ คำที่เจ้ากล่าวนี้ พวกเราจะเชื่อได้อย่างไร มีอะไรเป็นสักขีพยานบ้างหรือไม่

นก มีพระเจ้าข้า

ราชา อะไรเล่า

นก ในเวลาที่เป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น ข้าพระองค์นั่งรถประดับด้วยแก้ว ๗ ประการแล้วเหาะไปได้ รถคันนั้นข้าพระองค์ให้ฝังจมไว้

ใต้พื้นสระมงคลโบกขรณี ขอพระองค์จงรับสั่งให้กู้รถคันนั้นขึ้นมาเถิด รถนั้นจักเป็นสักขีของข้าพระองค์

พระราชารับสั่งให้ไขน้ำออกจากสระ แล้วให้จัดการกู้รถขึ้นมาได้ จึงทรงเชื่อคำพระโพธิสัตว์

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้โอกาสก็แสดงธรรมแด่พระราชา ขอให้พระราชาทรงตั้งอยู่ในเบญจศีล พระราชาทรงเลื่อมใสมาก ทรงบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยราชสมบัติ (คือยกราชสมบัติให้ครอบครอง) พระโพธิสัตว์รับแล้วก็ถวายคืนแด่พระราชา อยู่อีก ๒-๓ วัน ถวายโอวาทพระราชาให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท แล้วก็บินกลับไปสู่ภูเขาทัณฑกหิรัญบรรพต อันเป็นนิวาสสถานนั้นแล

หมายเหตุ *บทโมรปริตนี้ ตามที่เคยสังเกตที่พระท่านสวดตามงานมงคล ถ้าเป็นเวลากลางวัน เช่นสวดมนต์เช้าหรือสวดมนต์ฉันเพล สวดเฉพาะบทแรก คืออุเทตยญฺจกฺขุมา ฯปฯ โมโร จรติ เอสนา ถ้าเป็นสวดมนต์เย็น สวดเฉพาะบทหลัง คือ อเปตยญฺจกฺขุมา ฯปฯ โมโร วาสมกปฺปยีติ คงจะดำเนินตามเค้าเดิมที่ปรากฏในตำนานนั่นเอง*

มติของท่านแต่ก่อน เคยสอนกุลบุตรให้สวดตามแบบที่ปรากฏในตำนาน คือ ตื่นนอนสวดอุเทตยญฺจกฺขุมา ฯลฯ จะนอนสวดอเปตยญฺจกฺขุมา ฯลฯ ว่าเป็นการขออำนาจพระปริตคุ้มครองตนให้แคล้วคลาดปราศจากภัยอยู่เป็นสุข

ข้อที่เป็นคติในพระปริตบทนี้ ก็คือ "การเอาชีวิตหนึ่ง มาต่ออีกชีวิตหนึ่งนั้นไม่ควรกระทำ"

บทขัดธชัคคสูตร

ยสฺสานุสฺสรเณนาปิ อนฺตลิกฺเขปิ ปาณิโน ปติฏฺฐมธิคจฺฉนฺติ ภูมิยํ วิย สพฺพทา	เออก็สัตว์ทั้งหลาย แม้ที่อยู่ในอากาศ (คือเทวดา) ย่อมได้ที่พึ่ง (ทำให้หายหวาดกลัว) ดุจเดียวกันกับสัตว์ในแผ่นดิน (คือมนุษย์) ทุกเมื่อ
สพฺพูปทฺทวชาลมฺหา ยกฺขโจราทิสมฺภวา คณนา น จ มุตฺตานํ ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห	อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายผู้รอดพ้นจากข่ายคือสรรพอุปัทวะ อันเกิดแต่ยักษ์และโจรเป็นต้น มีจำนวนสุดที่จะคณนา ด้วยการระลึกถึงพระปริตใด เราทั้งหลายจงสวดพระปริตนั้น เทอญ

ธชัคคสูตร

เอวมฺเม สุตํ	ข้าพเจ้า (คือพระอานนทเถระ) ได้สดับแล้วอย่างนี้
เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม	สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ เชตวันวิหาร อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี
ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู	ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายในที่นั้น ด้วย

อามนฺเตสิ ภิกฺขโวติ	พระพุทธพจน์ว่า "ภิกฺขโว" (แน่ะภิกษุทั้งหลาย)
ภทนฺเตติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ	ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลขานรับ ด้วยคำว่า "ภทนฺเต" (พระพุทธเจ้าข้า) แล้ว
ภควา เอตทโวจ ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว	พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเรื่องนี้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว
เทวาสุรสงฺคาโม สมุปพฺยุโฬฺห อโหสิ	สงครามระหว่างเทวดากับอสูรได้ประชิดกันแล้ว
อถโข ภิกฺขเว สกฺโก เทวานมินฺโท เทเว ตาวตึเส อามนฺเตสิ	ภิกษุทั้งหลายครั้งนั้นแล ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทวดา เรียกเทวดาเหล่าดาวดึงส์มาสั่งว่า
สเจ มาริสา เทวานํ สงฺคามคตานํ อุปฺปชฺเชยฺย ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา	"ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ถ้าความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี พึงบังเกิดขึ้นแก่หมู่เทวดาผู้ไปสงคราม
มเมว ตสฺมึ สมเย ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ	ในสมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงมองดูยอดธงของเรานั้นเถิด
มมํ หิ โว ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ	เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายมองดูยอดธงของเราอยู่

ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา โส ปหิยฺยิสฺสติ	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นจักหายไป
โน เจ เม ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ	ถ้าท่านทั้งหลายจะมองดูยอดธงของเรามิได้ไซร้
อถ ปชาปติสฺส เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ	ทีนั้น ท่านทั้งหลายพึงมองดูยอดธงของเทวราชชื่อปชาบดีเถิด
ปชาปติสฺส หิ โว เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ	เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายมองดูยอดธงของเทวราชชื่อปชาบดีอยู่
ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา โส ปหิยฺยิสฺสติ	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นจักหายไป
โน เจ ปชาปติสฺส เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ	ถ้าท่านทั้งหลาย มองดูยอดธงของเทวราชชื่อปชาบดีมิได้ไซร้
อถ วรุณสฺส เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ	ทีนั้น ท่านทั้งหลายพึงมองดูยอดธงของเทวราชชื่อวรุณเถิด
วรุณสฺส หิ โว เทวราชสฺส	เพราะว่า เมื่อท่านทั้งหลายมองดู

ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ	ยอดธงของเทวราชชื่อวรุณอยู่
ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี
วา โลมหํโส วา	ความขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี
โส ปหิยฺยิสฺสติ	อันนั้นจักหายไป
โน เจ วรุณสฺส เทวราชสฺส	ถ้าท่านทั้งหลาย มองดูยอดธงของ
ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ	เทวราชชื่อวรุณมิได้ไซร้
อถ อีสานสฺส เทวราชสฺส	ทีนั้น ท่านทั้งหลายพึงมองดูยอดธงของ
ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ	เทวราชชื่ออีสานเถิด
อีสานสฺส หิ โว เทวราชสฺส	เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายมองดูยอดธง
ธชคํ อุลฺโลกยตํ	ของเทวราชชื่ออีสานอยู่
ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี
วา โลมหํโส วา	ความขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี
โส ปหิยฺยิสฺสตีติ	อันนั้นจักหายไป ดังนี้
ตํ โข ปน ภิกฺขเว	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ความจริงนั้น
สกฺกสฺส วา เทวานมินฺทสฺส	เมื่อเทวดาทั้งหลายมองดูยอดธงของ
ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ	ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทวดา
ปชาปติสฺส วา เทวราชสฺส	หรือเมื่อมองดูยอดธงของเทวราช ชื่อ
ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ	ปชาบดี

วรุณสฺส วา เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ	หรือมองดูยอดธงของเทวราชชื่อวรุณ
อีสานสฺส วา เทวราชสฺส ธชคฺคํ อุลฺโลกยตํ	หรือมองดูยอดธงของเทวราชชื่ออีสาน ก็ตาม
ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา โส ปหิยฺเยถาปิ โนปิ ปหิยฺเยถ	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี อันนั้นพึงหายบ้าง ไม่หายบ้าง
ตํ กิสฺส เหตุ	ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร
สกฺโก หิ ภิกฺขเว เทวานมินฺโท อวีตราโค อวีตโทโส อวีตโมโห ภีรุ ฉมฺภี อุตฺราสี ปลายีติ	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุว่าท้าวสักกะจอมเทวดา เป็นผู้ยังไม่ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ยังเป็นผู้กลัว ยังเป็นผู้หวาด ยังเป็นผู้สะดุ้ง ยังเป็นผู้หนี ดังนี้
อหญฺจ โข ภิกฺขเว เอวํ วทามิ	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนเราขอกล่าวอย่างนี้ว่า
สเจ ตุมฺหากํ ภิกฺขเว อรญฺญคตานํ วา รุกฺขมูลคตานํ วา สุญฺญาคารคตานํ วา	"เมื่อท่านทั้งหลาย ไปป่าก็ตาม ไปโคนไม้ก็ตาม ไปเรือนว่างเปล่าก็ตาม
อุปฺปชฺเชยฺย ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา	ถ้าว่าความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี พึงเกิดขึ้น

มเมว ตสฺมึ สมเย	ในสมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงระลึกถึง
อนุสฺสเรยฺยาถ	เราเถิดว่า
อิติปิ โส ภควา	แม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
อรหํ	เป็นพระอรหันต์
สมฺมาสมฺพุทฺโธ	ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน	ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชาและจรณะ
สุคโต	เสด็จไปดีแล้ว
โลกวิทู	ทรงรู้จักโลก
อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ	เป็นผู้ฝึกคนที่ควรฝึกไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า
สตฺถา เทวมนุสฺสานํ	เป็นศาสดา ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
พุทฺโธ	เป็นผู้เบิกบานแล้ว
ภควาติ	เป็นผู้จำแนกพระธรรม ดังนี้
มมํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายระลึกถึงเราอยู่
ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี
วา โลมหํโส วา	ความขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี
โส ปหิยฺยิสฺสติ	อันนั้นจักหายไป
โน เจ มํ อนุสฺสเรยฺยาถ	ถ้าระลึกถึงเรามิได้ไซร้
อถ ธมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ	ก็ให้พึงระลึกถึงพระธรรมว่า

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม	พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว
สนฺทิฏฺฐิโก	เป็นคุณอันบุคคลพึงเห็นเอง
อกาลิโก	ให้ผลไม่มีกาลเวลา
เอหิปสฺสิโก	เป็นความจริงที่จะร้องเรียกผู้อื่นให้มาดูได้
โอปนยิโก	เป็นความดีอันบุคคลพึงน้อมเข้ามาในตนได้
ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ	เป็นสภาพอันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้แจ้งเฉพาะตน ดังนี้
ธมฺมํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลายระลึกถึงพระธรรมอยู่
ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี
วา โลมหํโส วา	ความขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี
โส ปหิยฺยิสฺสติ	อันนั้นจักหายไป
โน เจ ธมฺมํ อนุสฺสเรยฺยาถ	ถ้าระลึกถึงพระธรรมมิได้ไซร้
อถ สงฺฆํ อนุสฺสเรยฺยาถ	ก็ให้พึงระลึกถึงพระสงฆ์ว่า
สุปฏิปนฺโน ภควโต	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
สาวกสงฺโฆ	เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว
อุชุปฏิปนฺโน ภควโต	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
สาวกสงฺโฆ	เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว

ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติควรแล้ว
สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว
ยทิทํ	นี้คือ
จตฺตาริ ปุริสยุคานิ	คู่แห่งบุรุษ ๔
อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา	บุรุษบุคคล ๘
เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ	นี่คือ พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
อาหุเนยฺโย	เป็นผู้ควรรับสักการะที่เขานำมาบูชา
ปาหุเนยฺโย	เป็นผู้ควรต้อนรับ
ทกฺขิเณยฺโย	เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน
อญฺชลีกรณีโย	เป็นผู้ควรอัญชลีกรรม
อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ	เป็นเขตบุญของโลกไม่มีเขตอื่นยิ่งกว่าดังนี้
สงฺฆํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยว่าเมื่อเธอทั้งหลายระลึกถึงพระสงฆ์อยู่
ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี
โส ปหิยฺยิสฺสติ	อันนั้นจักหายไป
ตํ กิสฺส เหตุ	ข้อนั้นเป็นเหตุอะไร

ตถาคโต หิ ภิกฺขเว	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุว่าตถาคต
อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ	เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
วีตราโค วีตโทโส วีตโมโห	เป็นผู้ปราศจากราคะโทสะโมหะแล้ว
อภีรุ อจฺฉมฺภี	เป็นผู้ไม่กลัว เป็นผู้ไม่หวาด
อนุตฺราสี อปลายีติ	เป็นผู้ไม่สะดุ้ง เป็นผู้ไม่หนี ดังนี้แล
อิทมโวจ ภควา	พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระสุคตศาสดา
อิทํ วตฺวาน สุคโต	ได้ตรัสไวยากรณภาษิตนี้ ครั้นแล้ว
อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา	จึงตรัสนิคมคาถาประพันธ์นี้ อีกว่า
อรญฺเญ รุกฺขมูเล วา	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลาย
สุญฺญาคาเร ว ภิกฺขโว	อยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่างเปล่าก็ตาม
อนุสฺสเรถ สมฺพุทฺธํ	พึงระลึกถึงพระสัมพุทธเจ้าเถิด
ภยํ ตุมฺหาก โน สิยา	ความกลัวจะไม่พึงมีแก่ท่านทั้งหลาย
โน เจ พุทฺธํ สเรยฺยาถ	ถ้าท่านทั้งหลายระลึกถึงพระพุทธเจ้า
โลกเชฏฺฐํ นราสภํ	ผู้เป็นใหญ่แห่งโลก เป็นโจกแห่งนรชนมิได้ไซร้
อถ ธมฺมํ สเรยฺยาถ	ทีนั้นพึงระลึกถึงพระธรรม อันเป็น
นิยฺยานิกํ สุเทสิตํ	คุณเครื่องนำออกจากทุกข์ ที่เราแสดงไว้ดีแล้วเถิด
โน เจ ธมฺมํ สเรยฺยาถ	ถ้าท่านทั้งหลายระลึกถึงพระธรรมอัน
นิยฺยานิกํ สุเทสิตํ	เป็นคุณเครื่องนำออกจากทุกข์ ที่เราแสดงไว้ดีแล้ว มิได้ไซร้

อถ สงฺฆํ สเรยฺยาถ	ที่นั้นพึงระลึกถึงพระสงฆ์ ซึ่งเป็นเขต
ปุญฺญกฺเขตฺตํ อนุตฺตรํ	บุญของโลก ไม่มีเขตอื่นยิ่งกว่าเถิด
เอวํ พุทฺธํ สรนฺตานํ	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลาย
ธมฺมํ สงฺฆญฺจ ภิกฺขโว	มาระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์อยู่อย่างนี้
ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา	ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี
โลมหํโส น เหสฺสติ	ความขนพองสยองเกล้าก็ดี จักไม่มีแล

ตำนาน

ในอรรถกถาธรรมบทพรรณนาไว้ว่า ดังได้สดับมาในครั้งดึกดำบรรพ์ มาณพผู้หนึ่งชื่อ "มฆะ" บำเพ็ญความดี ๗ ประการ เป็นกิจวัตรมิได้ขาดความดี ๗ ประการ นั้นจึงเรียกกันว่า "วัตรบท" คือ เป็นผู้กตัญญูกตเวทีเลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ๑ ไม่แข็งกระด้าง อ่อนน้อมคารวะต่อผู้ใหญ่ในสกุลตลอดชีวิต ๑ ไม่พูดคำหยาบ เจรจาไพเราะอ่อนหวานตลอดชีวิต ๑ ไม่พูดส่อเสียด พูดแต่คำสมานไมตรีตลอดชีวิต ๑ ไม่พูดคำเท็จ พูดแต่คำจริงตลอดชีวิต ๑ ไม่ตระหนี่ยินดีในการบริจาคตลอดชีวิต ๑ บำเพ็ญความไม่โกรธ ถ้าเกิดโกรธขึ้นก็รีบระงับเสียตลอดชีวิต ๑ มาณพผู้นี้ได้สหายร่วมใจอีก ๓๓ คน ช่วยกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เป็นอันมาก ครั้นสิ้นชีพแล้วบุคคลคณะนี้ได้ไปเกิดในสวรรค์ อันเป็นถิ่นที่อยู่เดิมของพวกอสูร ๆ มีพระราชาเรียกว่าอสุรินทร์ (จอมอสูร) นามว่า เวปจิตติ พวกอสูรนั้นถึงแม้มีวัฒนธรรมต่ำกว่าเทวดา ก็ยังรู้จักแสดงความเป็นมิตรต่อแขกผู้เข้ามาอยู่ร่วมถิ่น อสุรินทร์เวปจิตติสั่งให้จัดการฉลองต้อนรับคณะเทวดาที่อุบัติใหม่ ในการเลี้ยงฉลองนั้น ความปรากฏว่า พวกอสูรเป็นนักดื่มทั้งนั้น จัดน้ำทิพย์ (ทิพปานะ) มาเลี้ยงฉลองกันเป็นการใหญ่ พวกอสูรดื่มน้ำทิพย์เข้าไปมาก ก็เมาหมดสติไปตามกัน คณะเทวดาไว้ตัวว่ามีวัฒนธรรมสูงกว่า รู้สึกรังเกียจพวกอสูรตั้งแต่แรกพบกันแล้ว ยิ่งมาเห็นความไม่สุภาพในการเลี้ยงเข้าเช่นนี้ ก็ยิ่งรู้สึกว่าอยู่ร่วมกันไม่ได้ทีเดียว จึงเมื่อเห็นได้ทีเช่นนั้น มฆเทพหัวหน้าคณะเทวดาจึงให้สัญญาณแก่สหาย

บริวารช่วยกันจับอสูรโยนลงทะเลสิ้น แต่นั้นคณะเทวดาจึงได้ครองสวรรค์ชั้นนั้นโดยสิทธิขาด มฆเทพผู้เป็นหัวหน้าก็ได้เป็นเทวราชา ซึ่งในบาลีมักเรียก สกฺโก เทวานมินฺโท (ท้าวสักกะจอมเทวา) ไทยเราเรียกกันทั่วไปว่า พระอินทร์ สวรรค์ชั้นนี้ต่อมาเรียกดาวดึงส์เทพนคร

พวกอสูรนั้นเมื่อตกไปจากสวรรค์ ก็หาได้ถึงอับจนทีเดียวไม่ เพราะปรากฏว่า เกิดมีเมืองขึ้นใหม่อีกเมืองหนึ่งแถบเชิงเขาพระเมรุ เป็นอสุรนครสวยงามน่าอยู่ ไม่แพ้เทพนครเท่าใดนัก ทำให้พวกอสูรคลายความคิดถึงสวรรค์ถิ่นเดิมไปได้บ้าง แต่บังเอิญที่อสุรนครนั้นมีต้นไม้ชนิดหนึ่งชื่อจิตตปาตลิ ลักษณะทั่วไปคล้ายต้นปาริชาต ซึ่งเป็นต้นไม้ประจำสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ดอกไม่เหมือนกัน เวลาดอกบานจึงจะเห็นต่างกันชัด เพราะฉะนั้นพอถึงฤดูดอกจิตตปาตลิบาน พวกอสูรคิดถึงความหลัง ก็เกิดความคั่งแค้นขึ้นทุกคราวไป แล้วก็ยกทัพอสูรขึ้นไปบุกแดนสวรรค์ เพื่อแก้แค้นและชิงแดนคืน เทวาสุรสงคราม การสงครามระหว่างเทวดากับอสูร เกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

ในการรบกันนั้น บางคราวเทวดาเสียทีก็มีบ้าง เมื่อการรบเสียทีนักรบก็มักจะเสียขวัญ เกิดความหวาดกลัวขึ้น ซึ่งถ้าผู้นำทัพไม่มีทางแก้ก็อาจถึงแพ้ไปเลยทีเดียว เพราะฉะนั้น พระอินทร์จอมทัพเทวดาจึงเตือนนักรบของพระองค์ก่อนจะเข้ารบว่า ถ้าเกิดกลัวขึ้น ให้มองดูยอดธงของพระองค์ หรือของเทวดานายทัพใหญ่ ๓ พระองค์ เมื่อมองดูยอดธงนั้น ๆ แล้ว จะเกิดความมั่นใจหายหวาดกลัว สู้รบต่อไปไม่ถอยหนี

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำเรื่องดึกดำบรรพ์นี้มาเป็นเครื่องประ-เทียบเตือนใจภิกษุผู้บำเพ็ญเพียรว่า ภิกษุผู้ไปในที่เงียบสงัดเช่นในป่า

เพื่อจะทำความเพียรนั้น เปรียบได้กับนักรบผู้เข้าสงคราม ถ้าเกิดความหวาดกลัวขึ้นก็ให้มองดูธง คือ ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ หรือพระสังฆคุณอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วจะสามารถข่มใจให้รำงับหายหวาดกลัวบำเพ็ญเพียรต่อไป ไม่ลุกหนี ดังความปรากฏในพระสูตรนั้นแล้ว

<u>หมายเหตุ</u> *ธชัคคสูตรนี้ถ้าสวดเต็มสูตร มีจังหวะขึ้นและลงอยู่หลายตอน ดังนี้*

๑. ขึ้น เอวมฺเม สุตํ ลง ภควา เอตทโวจ

๒. ขึ้น ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว ลง มเมว ตสฺมึ สมเย อนุสฺสเรยฺยาถ

๓. ขึ้น อิติปิ โส ภควา ลง ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ

๔. ขึ้น สงฺฆํ หิ โว ภิกฺขเว ลงจบสูตร

การสวดย่อมีหลายแบบ คือ

๑. ขึ้นตั้งแต่ อิติปิ โส ภควา เรื่อยไปตลอดสูตร

๒. สวดเฉพาะพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ แล้วต่อท้ายด้วยนิคมคาถา อรญฺเญ รุกฺขมูเล วา ฯปฯ

๓. สวดแต่เฉพาะพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ

๔. สวดแต่เฉพาะนิคมคาถา อรญฺเญ รุกฺขมูเล วา ฯปฯ

ในพิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณตนต่อธงชัยเฉลิมพล นิยมสวดพระสูตรนี้เว้นไม่ได้ การสวดในพิธีนี้มีบทประกอบ ดังนี้

๑. บทชุมนุมเทวดา สคฺเค กาเม จ รูเป ฯเปฯ
๒. บทนมัสการ
๓. สรณคมน์
๔. สัมพุทเธ ฯเปฯ หรือนมการสิทฺธิคาถา
๕. ขัดตำนาน เย สนฺตา ฯเปฯ ยสฺสานุสฺสรเณนาปิ ฯเปฯ
๖. ธชัคคสูตร
๗. มงคลสูตรย่อ
๘. รัตนสูตรย่อ

นอกจากนี้มีบทประกอบข้างท้ายอีกตามสมควร

ข้อที่เป็นคติในพระปริตบทนี้ ก็คือ "พวกเทวดายังมีราคะ โทสะ โมหะ จะยึดเป็นที่พึ่งไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงปราศจากราคะ โทสะ และโมหะแล้ว ควรยึดเป็นที่พึ่ง"

บทขัดอาฏานาฏิยปริต

อปฺปสนฺเนหิ นาถสฺส	พระพุทธเจ้าผู้เป็นมหาวีรบุรุษ ทรง
สาสเน สาธุสมฺมเต	แสดงพระปริตใดเพื่อคุ้มกันพุทธบริษัท
อมนุสฺเสหิ จณฺเฑหิ	ทั้ง ๔ มิให้ถูกเบียดเบียนแต่อมนุษย์
สทา กิพฺพิสการิภิ	ทั้งหลาย ที่ดุร้ายสันดานหยาบช้า ไม่
ปริสานญฺจตสฺสนฺน	เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ซึ่งบัณฑิต
มหึสาย จ คุตฺติยา	รับรองแล้วว่าเป็นศาสนาดีทุกเมื่อ
ยนฺเทเสสิ มหาวีโร	
ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห	เราทั้งหลายจงสวดพระปริตนั้น เทอญ

อาฏานาฏิยปริต

(ท้าวกุเวรประพันธ์คำนมัสการบทนี้มากล่าวถวายพระพุทธองค์ ให้ทรงรับไว้เป็นพระปริต ท่านย่อมาเป็นบทสวดในเจ็ดตำนาน ดังนี้)

วิปสฺสิสฺส นมตฺถุ	ขอความนอบน้อมจงมี แด่พระวิปัสสี
จกฺขุมนฺตสฺส สิรีมโต	พุทธเจ้า ผู้มีพระจักษุ ผู้ทรงพระสิริ
สิขิสฺสปิ นมตฺถุ	ขอความนอบน้อมจงมี แม้แด่พระสิขี
สพฺพภูตานุกมฺปิโน	พุทธเจ้า ผู้ทรงพระกรุณาสัตว์ทั้งปวง
เวสฺสภุสฺส นมตฺถุ	ขอความนอบน้อมจงมี แด่พระเวสสภู
นฺหาตกสฺส ตปสฺสิโน	พุทธเจ้าผู้มีกิเลสล้างได้แล้วผู้เรืองตบะ
นมตฺถุ กกุสนฺธสฺส	ขอความนอบน้อมจงมี แด่พระกกุสันธะ
มารเสนปฺปมทฺทิโน	พุทธเจ้า ผู้ย่ำยีเสียได้ซึ่งมารและเสนามาร

โกนาคมนสฺส นมตฺถุ พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต	ขอความนอบน้อมจงมี แด่พระโกนาคมนะพุทธเจ้า ผู้ลอยบาปเสียแล้ว ผู้ทรงอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว
กสฺสปสฺส นมตฺถุ วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ	ขอความนอบน้อมจงมี แด่พระกัสสปะพุทธเจ้า ผู้พ้นแล้วจากกิเลสทุกสถาน
องฺคีรสสฺส นมตฺถุ สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต	ขอความนอบน้อมจงมี แด่พระอังคีรสพุทธเจ้า โอรสแห่งศากยราชผู้ทรงพระสิริ
โย อิมํ ธมฺมมเทเสสิ สพฺพทุกฺขาปนูทนํ	ซึ่งพระองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมนี้ไว้เป็นเครื่องบรรเทาเสียซึ่งทุกข์ทั้งปวง
เย จาปิ นิพฺพุตา โลเก ยถาภูตํ วิปสฺสิสุํ	อนึ่งแม้ชนเหล่าใดในโลก เห็นแจ้งพระธรรมตามเป็นจริง ดับกิเลสได้แล้ว
เต ชนา อปิสุณา มหนฺตา วีตสารทา	ชนเหล่านั้นไม่มีความส่อเสียด เป็นผู้เป็นใหญ่ปราศจากความครั่นคร้ามแล้ว
หิตํ เทวมนุสฺสานํ ยํ นมสฺสนฺติ โคตมํ วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ มหนฺตํ วีตสารทํ	พากันนอบน้อมอยู่ ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้เป็นโคตมโคตร ผู้เกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชาและจรณะ ผู้เป็นใหญ่ปราศจากความครั่นคร้ามแล้ว
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมนฺติ	ข้าพเจ้าทั้งหลายขอนมัสการ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้โคตมโคตรผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชาและจรณะ

(ต่อไปนี้เป็นคำประพันธ์เพิ่มเติมในภายหลังในสวดมนต์สิบสองตำนาน)

นโม เม สพฺพพุทฺธานํ อุปฺปนฺนานํ มเหสินํ	ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แด่พระพุทธเจ้าทั้งปวง ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ซึ่งได้อุบัติแล้ว
ตณฺหงฺกโร มหาวีโร เมธงฺกโร มหายโส สรณงฺกโร โลกหิโต ทีปงฺกโร ชุตินฺธโร	คือ พระตัณหังกร ผู้ทรงเป็นมหาวีระ พระเมธังกรผู้ทรงยศอันยิ่งใหญ่ พระสรณังกรผู้เกื้อกูลแก่โลก พระทีปังกรผู้ทรงไว้ซึ่งพระปัญญาอันรุ่งเรือง
โกณฺฑญฺโญ ชนปาโมกฺโข มงฺคโล ปุริสาสโภ สุมโน สุมโน ธีโร เรวโต รติวฑฺฒโน	พระโกณฑัญญะ ผู้ทรงเป็นประมุขแห่งหมู่ชน พระมังคละผู้ทรงเป็นบุรุษผู้ประเสริฐ พระสุมนะผู้ทรงเป็นธีรบุรุษมีพระทัยงาม พระเรวตะผู้ทรงทำความยินดีให้เพิ่มพูน
โสภิโต คุณสมฺปนฺโน อโนมทสฺสิ ชนุตฺตโม ปทุโม โลกปชฺโชโต นารโท วรสารถี	พระโสภิตะ ผู้ทรงสมบูรณ์ด้วยพระคุณ พระอโนมทัสสี ผู้ทรงอุดมอยู่ในหมู่ชน พระปทุมะ ผู้ทรงเป็นความสว่างของโลก พระนารทะ ผู้ทรงเป็นสารถีผู้ประเสริฐ
ปทุมุตฺตโร สตฺตสาโร สุเมโธ อปฺปฏิปุคฺคโล สุชาโต สพฺพโลกคฺโค ปิยทสฺสี นราสโภ	พระปทุมุตตระ ผู้ทรงเป็นหลักของหมู่สัตว์ พระสุเมธะผู้ทรงหาบุคคลเปรียบมิได้ พระสุชาตะผู้เลิศกว่าสัตวโลกทั้งปวง พระปิยทัสสี ผู้ประเสริฐกว่าหมู่นรชน

อตฺถทสฺสี การุณิโก	พระอัตถทัสสี ผู้ทรงมีพระกรุณาคุณ
ธมฺมทสฺสี ตโมนุโท	พระธัมมทัสสีผู้ทรงขับเทามืด พระ
สิทฺธตฺโถ อสโม โลเก	สิทธัตถะผู้หาบุคคลเสมอมิได้ในโลก
ติสฺโส จ วทตํ วโร	พระติสสะผู้ประเสริฐกว่านักปราชญ์ทั้งหลาย
ปุสฺโส จ วรโท พุทฺโธ	พระพุทธปุสสะผู้โปรดประทานธรรมอันประเสริฐ
วิปสฺสี จ อนูปโม	พระวิปัสสีผู้หาที่เปรียบมิได้
สิขี สพฺพหิโต สตฺถา	พระสิขีผู้เป็นพระศาสดาเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์
เวสฺสภู สุขทายโก	พระเวสภูผู้ประทานความสุข
กกุสนฺโธ สตฺถวาโห	พระกุสันธะผู้นำสัตว์ออกจากกันดารคือกิเลส
โกนาคมโน รณญฺชโห	พระโกนาคมนะผู้หักเสียซึ่งข้าศึกคือกิเลส
กสฺสโป สิริสมฺปนฺโน	พระกัสสปะผู้ทรงสมบูรณ์ด้วยสิริ
โคตโม สกฺยปุงฺคโว	พระโคตมะผู้ประเสริฐกว่าหมู่ศายราช
เอเตจญฺเญ จ สมฺพุทฺธา	พระสัมพุทธเจ้าเหล่านี้ก็ดี เหล่าอื่นก็ดี
อเนกสตโกฏิโย	หลายร้อยโกฏิ
สพฺเพ พุทฺธา อสมสมา	พระพุทธเจ้าเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้เสมอกันกับพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีใครเสมอ
สพฺเพ พุทฺธา มหิทฺธิกา	พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงมีฤทธิ์มาก
สพฺเพ ทสพลูเปตา	ทุกพระองค์ทรงประกอบด้วยพระทศพลญาณ

เวสารชฺเชหุปาคตา	ทรงประกอบด้วยพระเวสารัชชญาณ
สพฺเพ เต ปฏิชานนฺติ	ทุกพระองค์นั้นทรงปฏิญาณพระองค์
อาสภณฺ จานมุตฺตมํ	ฐานผู้ยิ่งใหญ่
สีหนาทํ นทนฺเต เต	ทรงปราศจากความครั่นคร้าม บันลือ
ปริสาสุ วิสารทา	สีหนาทในประชุมชนทุกหมู่เหล่า ทรง
พรฺหมจกฺกํ ปวตฺเตนฺติ	ยังพรหมจักรให้เป็นไป ไม่มีผู้ใดจะคัด
โลเก อปฺปฏิวตฺติยํ	ค้านได้ในโลก
อุเปตา พุทฺธธมฺเมหิ	ทรงเป็นผู้นำ ประกอบด้วยธรรมของ
อฏฺฐารสหิ นายกา	พระพุทธเจ้า ๑๘ ประการ
ทวตฺตึสลกฺขณูเปตา	ประกอบด้วยพระลักษณะ ๓๒ ประการ
สีตฺยานุพฺยญฺชนาธรา	ทรงไว้ซึ่งพระอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ
พฺยามปฺปภาย สุปฺปภา	มีพระรัศมีงาม แผ่ออกจากพระวรกาย โดยรอบข้างละ ๑ วา
สพฺเพ เต มุนิกุญฺชรา	ทุกพระองค์ทรงเป็นพระมุนีผู้ประเสริฐ
พุทฺธา สพฺพญฺญุโน เอเต	ทั้งนั้น พระพุทธเจ้าเหล่านี้ ทรงเป็น
สพฺเพ ขีณาสวา ชินา	พระสัพพัญญูทุกพระองค์ เป็นพระขีณาสพ ทรงชำนะมารแล้ว
มหปฺปภา มหาเตชา	มีพระรัศมีมาก มีพระเดชมาก
มหาปญฺญา มหพฺพลา	มีพระปัญญามาก มีพระกำลังมาก
มหาการุณิกา ธีรา	มีพระกรุณาใหญ่ เป็นปราชญ์
สพฺเพสานํ สุขาวหา	ทรงนำความสุขมาให้แก่ชนทั้งปวง

ทีปา นาถา ปติฏฺฐา จ	ทรงเป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง เป็นที่พำนัก
ตาณา เลณา จ ปาณินํ	เป็นที่ต้านทาน (ภัย) และเป็นที่เร้น (ภัย) ของสัตว์ทั้งหลาย
คตี พนฺธู มหสฺสาสา	เป็นที่ (ส่งใจ) ถึง เป็นพวกพ้อง เป็นที่อุ่นใจมาก
สรณา จ หิเตสิโน	เป็นสรณะของสัตว์ทั้งหลาย และเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลสัตว์โลก
สเทวกสฺส โลกสฺส สพฺเพ เอเต ปรายนา	พระพุทธเจ้าเหล่านั้นทุกพระองค์เป็นที่จอดใจของสัตว์โลกกับเทวดา
เตสาหํ สิรสา ปาเท วนฺทามิ ปุริสุตฺตเม วจสา มนสา เจว วนฺทาเมเต ตถาคเต	ข้าพเจ้าขอน้อมเศียรนมัสการพระบาทยุคล ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ขอนมัสการพระตถาคตเจ้าเหล่านั้น ผู้เป็นยอดคน ทั้งทางวาจาและทางใจ
สยเน อาสเน ฐาเน คมเน จาปิ สพฺพทา สทา สุเขน รกฺขนฺตุ พุทฺธา สนฺติกรา ตุวํ เตหิ ตฺวํ รกฺขิโต สนฺโต	ขอพระพุทธเจ้าผู้ทรงกระทำความสงบโปรดรักษาท่านในกาลทั้งปวง คือทั้งในเวลานอน เวลานั่ง เวลายืน และเวลาเดิน มีความสุขทุกเมื่อเถิด ท่านอันพระพุทธเจ้าเหล่านั้นทรงรักษาแล้ว จงเป็นผู้สงบ
มุตฺโต สพฺพภเยน จ	รอดจากภัยทั้งปวง
สพฺพโรควินิมุตฺโต	พ้นจากโรคทั้งปวง

สพฺพสนฺตาปวชฺชิโต	หายจากความร้อนทั้งปวง
สพฺพเวรมติกฺกนฺโต	ล่วงเสียซึ่งเวรทั้งปวง
นิพฺพุโต จ ตุวํ ภว	และดับทุกข์ทั้งปวง
เตสํ สจฺเจน สีเลน	ด้วยสัจจะ ด้วยศีล ด้วยกำลังขันติและ
ขนฺติเมตฺตาพเลน จ	เมตตาของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ขอให้
เตปิ ตุมฺเห อนุรกฺขนฺตุ	คุณธรรมแม้เหล่านั้น จงตามรักษา
อาโรคฺเยน สุขเน จ	ท่านทั้งหลาย ด้วยความเป็นผู้ไม่มีโรค
	และด้วยความเป็นสุขเถิด
ปุรตฺถิมสฺมึ ทิสาภาเค	คนธรรพ์ทั้งหลายมีฤทธิ์มาก มีอยู่ใน
สนฺติ ภูตา มหิทฺธิกา	ด้านทิศบูรพา แม้คนธรรพ์เหล่านั้นจง
เตปิ ตุมฺเห อนุรกฺขนฺตุ	ตามรักษาท่านทั้งหลาย ด้วยความเป็น
อาโรคฺเยน สุเขน จ	ผู้ไม่มีโรคและด้วยความเป็นสุขเถิด
ทกฺขิณสฺมึ ทิสาภาเค	เทวดาทั้งหลายเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอยู่
สนฺติ เทวา มหิทฺธิกา	ในด้านทิศทักษิณ แม้เทวดาเหล่านั้น
เตปิ ตุมฺเห อนุรกฺขนฺตุ	จงตามรักษาท่านทั้งหลาย ด้วยความ
อาโรคฺเยน สุเขน จ	เป็นผู้ไม่มีโรคและด้วยความเป็นสุขเถิด
ปจฺฉิมสฺมึ ทิสาภาเค	นาคทั้งหลายเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอยู่ใน
สนฺติ นาคา มหิทฺธิกา	ด้านทิศปัจฉิม แม้นาคเหล่านั้นจงตาม
เตปิ ตุมฺเห อนุรกฺขนฺตุ	รักษาท่านทั้งหลาย ด้วยความเป็น
อาโรคฺเยน สุเขน จ	ผู้ไม่มีโรคและด้วยความเป็นสุขเถิด

อุตฺตรสฺมึ ทิสาภาเค	ยักษ์ทั้งหลายเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอยู่ใน
สนฺติ ยกฺขา มหิทฺธิกา	ด้านทิศอุดร แม้ยักษ์เหล่านั้นจงตาม
เตปิ ตุมฺเห อนุรกฺขนฺตุ	รักษาท่านทั้งหลาย ด้วยความเป็นผู้
อาโรคฺเยน สุเขน จ	ไม่มีโรคและด้วยความเป็นสุขเถิด
ปุริมทิสํ ธตรฏฺโฐ	ท้าวธตรฐอยู่ประจำทิศบูรพา ท้าว
ทกฺขิเณน วิรุฬฺหโก	วิรุฬหกอยู่ประจำทิศทักษิณ ท้าว
ปจฺฉิเมน วิรูปกฺโข	วิรูปักษ์อยู่ประจำทิศปัจฉิม ท้าวกุเวร
กุเวโร อุตฺตรํ ทิสํ	อยู่ประจำทิศอุดร
จตฺตาโร เต มหาราชา	มหาราชทั้งสี่เหล่านั้นเป็นผู้มียศรักษา
โลกปาลา ยสสฺสิโน	โลกแม้มหาราชเหล่านั้นจงตามรักษา
เตปิ ตุมฺเห อนุรกฺขนฺตุ	ท่านทั้งหลายด้วยความเป็นผู้ไม่มีโรค
อาโรคฺเยน สุเขน จ	และด้วยความเป็นสุขเถิด
อากาสฏฺฐา จ ภุมฺมฏฺฐา	เทวดาผู้มีฤทธิ์มากซึ่งสถิตอยู่ในอากาศ
เทวา นาคา มหิทฺธิกา	ก็ดี อยู่ในภาคพื้นก็ดี และหมู่นาคทั้ง
เตปิ ตุมฺเห อนุรกฺขนฺตุ	หลาย แม้เทวดาและนาคเหล่านั้น จง
อาโรคฺเยน สุเขน จ	ตามรักษาท่านทั้งหลาย ด้วยความเป็น
	ผู้ไม่มีโรคและด้วยความเป็นสุขเถิด
สพฺพีติโย วิวชฺชนฺตุ	ขอความจัญไรทั้งปวงจงเว้นไป
สพฺพโรโค วินสฺสตุ	ขอโรคทั้งปวงจงหายไป
มา เต ภวตฺวนฺตราโย	ขออันตรายอย่าได้มีแก่ท่าน
สุขี ทีฆายุโก ภว	ขอท่านจงเป็นผู้มีสุข มีอายุยืน

อภิวาทนสีลิสฺส นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ	ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้มีการนบไหว้เป็นปกติ อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่เป็นนิตย์

ตำนาน

ในอาฏานาฏิยสูตรกล่าวว่า สมัยหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ เขาคิชฌกูฏ แขวงกรุงราชคฤห์ ท้าวจาตุมหาราช คือท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวกุเวร พร้อมด้วยบริวารอันเป็นคนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาค และยักษ์ มาเฝ้าพระพุทธองค์

ท้าวมหาราชเหล่านี้ บางแห่งเรียกจตุโลกบาล (ผู้รักษาโลกทั้ง ๔) ท้าวธตรฐมีคนธรรพ์เป็นบริวาร ครองทิศบูรพา ท้าววิรุฬหกมีกุมภัณฑ์เป็นบริวาร ครองทิศทักษิณ ท้าววิรูปักษ์มีนาคเป็นบริวาร ครองทิศปัศจิม ท้าวกุเวรหรือท้าวเวสวัณมียักษ์เป็นบริวาร ครองทิศอุดร แต่ละท่านเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา

เมื่อได้เข้าเฝ้าเรียบร้อยแล้ว ท้าวกุเวรกราบทูลว่า อมนุษย์ที่เป็นบริวารของจตุโลกบาล บางพวกก็เลื่อมใสพระพุทธเจ้า บางพวกก็ไม่เลื่อมใส แต่โดยทั่วๆไปแล้วไม่เลื่อมใส เพราะพระองค์ทรงแสดงธรรม ให้ถือศีล ๕ คือ ให้ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ และการดื่มสุราเมรัย แต่พวกอมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกยักษ์ ชอบทำบาปเหล่านี้อยู่ จึงขัดใจไม่ค่อยจะเลื่อมใส สาวกของพระองค์ที่ประกอบวิปัสสนาธุระ ไปบำเพ็ญสมณธรรมในเสนาสนะป่าเปลี่ยว เมื่อไม่มีอะไรป้องกัน อมนุษย์เหล่าที่ไม่เลื่อมใสก็จะรบกวนเบียดเบียนให้ลำบาก ขอให้พระองค์ทรงรับเอาเครื่องป้องกันรักษา คือ อาฏานาฏิยปริตไว้ จะได้ประทานให้พุทธสาวกสวดทำให้อมนุษย์เลื่อมใส ไม่เบียดเบียนภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กลับช่วย

คุ้มเกรงรักษาให้อยู่ผาสุก แล้วจึงกล่าวอาฏานาฏิยปริตขึ้นในเวลานั้น ขึ้นต้นว่า วิปสฺสิสฺส นมตฺถุ เป็นต้น

เมื่อทราบว่าพระพุทธองค์ทรงรับโดยดุษณีภาพ ท้าวกุเวร จึงกราบทูลต่อไปอีกว่า ผู้ที่เจริญอาฏานาฏิยปริตนี้ดีแล้ว อมนุษย์จะทำอะไรไม่ได้เลย ถ้าอมนุษย์ผู้ใดขืนมากล้ำกรายท่านผู้เจริญพระปริตนี้เข้า อมนุษย์ผู้นั้นก็จะมีอันเป็นแพ้ภัยตัวไป เมื่อได้เวลาพอสมควร ท้าวจาตุมหาราชพร้อมทั้งบริวารต่างก็ทูลลาแยกย้ายกันกลับ

พระสูตรนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงนำมาตรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายในภายหลัง

หมายเหตุ *การสวดพระปริตบทนี้โดยทั่วไป มักสวดตั้งแต่ วิปสฺสิสฺส นมตฺถุ ถึง พุทฺธํ วนฺทามิ โคตมนฺติ เท่านั้น บางครั้งเวลาน้อยก็สวดขึ้น สพฺพโรควินิมุตฺโต ถึงอายุ วณฺโณ สุขํ พลํ*

ข้อที่เป็นคติในพระปริตบทนี้ ก็คือ "พวก ภูต ผี ปีศาจ แพ้พระพุทธเจ้าทั้งนั้น"

บทขัดองคุลิมาลปริต

ปริตฺตํ ยมฺภณนฺตสฺส นิสินฺนฏฺฐานโธวนํ อุทกมฺปิ วินาเสติ สพฺพเมว ปริสฺสยํ	แม้แต่น้ำล้างตั่งรองนั่ง ของพระองคุลิ- มาลเถระ ผู้กล่าวพระปริตบทใด ยัง ยันตาลให้อันตรายทั้งปวงหายไปได้
โสตฺถินา คพฺภวุฏฺฐานํ ยญฺจ สาเธติ ตํขเณ เถรสฺสงฺคุลิมาลสฺส โลกนาเถน ภาสิตํ	อนึ่งพระปริตบทใด ที่พระโลกนาถเจ้า ทรงภาษิต แก่พระองคุลิมาลเถระ ย่อม ยังการคลอดบุตรให้สำเร็จโดยสวัสดิ์ ทันทีทันใด
กปฺปฏฺฐายิมหาเตชํ ปริตฺตนฺตมฺภณามเห	เราทั้งหลายจงสวดพระปริตบทนั้น ซึ่ง มีเดชมากตั้งอยู่ตลอดกัลป์ เทอญ

องคุลิมาลปริต

ยโตหํ ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา เตน สจฺเจน	ดูก่อนน้องหญิง จำเดิมแต่อาตมาเกิด ในชาติอริยะแล้ว มิได้รู้สึกว่าจงใจ ทำลายชีวิตสัตว์เลย ด้วยความจริงนั้น ขอความสวัสดิ์จงมีแก่ตัวเจ้า ขอความ

โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺส สวัสดิ์จงมีแก่ครรภ์ของเจ้าเถิด

ตำนาน

พระปริตนี้คัดมาจากองคุลิมาลสูตร ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาเฉพาะความตอนนี้ว่า จำเดิมแต่พระองคุลิมาลบวชแล้ว ท่านลำบากด้วยการบิณฑบาต เพราะประชาชนยังหวาดกลัวท่านอยู่มาก พอทราบว่าท่านมา ต่างคนต่างหนี บางพวกขึ้นเรือนปิดประตู บางพวกหนีออกหลังบ้านไป พวกที่หนีไม่ได้เพราะความชราหรือทุพพลภาพ ก็นั่งหันหลังให้ พระเถระจึงไม่ได้อาหาร เมื่อไม่ได้ภายนอกพระนคร จึงเข้าไปภายในพระนคร ด้วยคิดว่าในเมืองมีประชาชนหนาแน่น ทั้งสับสนปนคละ คงมีคนที่ไม่รู้จักอยู่บ้าง ถึงอย่างนั้น พอข่าวแพร่ไปว่าพระองคุลิมาลมาแล้ว ประชาชนก็แตกตื่นกันอีก ท่านได้พบหญิงมีครรภ์แก่คนหนึ่งเจ็บครรภ์แต่คลอดไม่ได้ เนื่องด้วยครรภ์หลง คือ (ครรภ์ขัด) เจ็บปวดครวญครางอยู่ ซะรอยจะเป็นทำนองว่า หญิงผู้นี้มีครรภ์แก่จวนจะคลอด ออกมาใส่บาตรหรือออกมาด้วยธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ตกใจกลัวพระเถระ เพราะฤทธิ์แห่งความตกใจ เป็นเหตุให้เกิดกัมมัชวาตขึ้น แต่ทารกยังขัดคลอดไม่ได้ พระเถระเห็นแล้ว ให้รู้สึกสงสารเป็นกำลัง ใคร่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์อันนั้น แต่มิรู้ที่จะช่วยอย่างไร ครั้นท่านกลับมาเวฬุวนาราม ได้เล่าเรื่องนี้ถวายพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งกราบทูลความในใจของท่านด้วย พระพุทธองค์จึงรับสั่งว่า "ถ้าเช่นนั้น เธอจงกลับไปที่หญิงคนนั้น แล้วจงทำสัจจกิริยากล่าวกะนางอย่างนี้ว่า "ยโตหํ ภคินิ ชาโต นาภิชานามิ

สจฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺส" แปลว่า "ดูก่อนน้องหญิง จำเดิมแต่อาตมาเกิดแล้ว มิได้รู้สึกว่าจงใจทำลายชีวิตสัตว์เลย ด้วยความจริงนั้น ขอความสวัสดีจงมีแก่เจ้า ขอความสวัสดีจงมีแก่ครรภ์ของเจ้าเถิด" พระเถระฟังพระดำรัสแล้ว มีความข้องใจจึงกราบทูลว่า "จะมิเป็นมุสาวาทหรือพระเจ้าข้า ข้าพระองค์ตั้งแต่เกิดมานี้ ฆ่าสัตว์มากมายนัก" จึงรับสั่งว่า "ถ้าอย่างนั้นจงกล่าวเสียใหม่ว่า....**อริยาย ชาติยา ชาโต**...." แปลว่า "....เกิดแล้วในชาติอริยะ.... (คือหมายความว่าตั้งแต่บวชแล้วมา)...." พระเถระหายข้องใจ รับพระดำรัสแล้ว จึงกลับไปที่หญิงผู้นั้นเพื่อทำสัจจกิริยา ชาวบ้านทราบความประสงค์ของท่าน ได้จัดการวงม่านให้หญิงผู้นอยู่ในม่าน และถวายตั่งให้พระเถระนั่งอยู่นอกม่าน กับบอกให้หญิงนั้นรู้ตัวว่า บัดนี้พระเถระท่านมาเพื่อทำความสวัสดีให้ ครั้นแล้วพระเถระก็ทำสัจจกิริยา ตามนัยพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนนั้น พอท่านกล่าวจบ ทารกก็คลอด การคลอดนั้นง่าย คล้ายกับน้ำที่ไหลออกจากธัมกรก (หม้อกรองน้ำ) มีความสบายทั้งมารดาและบุตร ชาวบ้านเห็นเป็นความศักดิ์สิทธิ์ จึงสงวนตั่งที่ถวายให้พระเถระนั่งไว้ ไม่เอาไปใช้ในกิจการอื่น ๆ ถ้าหญิงคนไหนคลอดบุตรยาก ก็พามาที่ตั่งตัวนั้น คือใช้ตั่งตัวนั้นเป็นที่ทำคลอด การคลอดก็สะดวกดี และมีความผาสุกทั้งมารดารและบุตร ส่วนผู้ที่มาไม่ได้ ก็ใช้น้ำล้างตั่งตัวนั้น แล้วนำน้ำนั้นไปรดศีรษะ การคลอดก็เรียบร้อย มีความสวัสดีทั้งมารดาและบุตร เมื่อตั่งตัวนั้น กลายเป็นตั่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ชาวบ้านก็ขยายเขตการช่วยเหลือออกไปถึงสัตว์เลี้ยงด้วย ถ้าสัตว์ตัวไหนตกลูกยาก นำมาที่ตั่งตัว

นั้นเป็นตกได้โดยสะดวก เพราะเหตุที่เป็นผู้เคยแต่ทำลายชีวิตเขา มากลายเป็นผู้ช่วยชุบชีวิตคนและสัตว์ไปเช่นนี้ เป็นผลให้ประชาชนหายกลัวพระเถระ ท่านก็บิณฑบาตได้สะดวก ไม่ลำบากเหมือนแต่ก่อน เมื่อท่านได้อาหารพอเพียง จิตก็ระงับ ทำให้บำเพ็ญสมณธรรมสะดวกขึ้น ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา

<u>หมายเหตุ</u> *พระปริตบทนี้มีเนื้อความสั้น เพราะเป็นบทสัจจกิริยา บทสวดจึงสั้นไปด้วย ดังนั้นในสิบสองตำนาน พระอาจารย์แต่เก่าก่อนจึงแนะให้สวดซ้ำให้ครบ ๓ คาบ เพื่อให้มีน้ำหนักเห็นว่าเป็นการทำสัจจกิริยาหนักแน่นจริงจัง คือสวดดังนี้*

ยโตหํ ภคินิ ฯเปฯ ลง โสตฺถิ คพฺภสฺส จนครบ ๓ ครั้ง

ข้อที่เป็นคติในพระปริตบทนี้ ก็คือ "ถึงร้ายกาจขนาดหนักแต่ยังรู้จักดี ก็อาจกลับตัวเป็นคนดีได้"

บทขัดโพชฌงคปริต

สํสาเร สํสรนฺตานํ
สพฺพทุกฺขวินาสเน
สตฺต ธมฺเม จ โพชฺฌงฺเค
มารเสนปฺปมทฺทิโน
พุชฺฌิตฺวา เยปีเม สตฺตา
ติภวามุตฺตกุตฺตมา
อชาตึ อชราพฺยาธึ
มตํ นิพฺภยํ คตา
เอวมาทิคุณูเปตํ
เอเนกคุณสงฺคหํ
โอสถญฺจ อิมํ มนฺตํ
โพชฺฌงฺคนฺตมฺภณาม เห

สัตว์เหล่านี้แม้ใด รู้แจ้งซึ่งธรรม ๗ ประการอันเป็นองค์เครื่องตรัสรู้ ยังทุกข์ทั้งปวงแห่งสัตว์ทั้งหลาย ผู้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏให้พินาศ ย่ำยีเสียซึ่งมารและเสนามาร เป็นผู้สูงสุดหลุดพ้นจากไตรภพ สัตว์เหล่านั้นชื่อว่าบรรลุแล้วซึ่งพระนิพพาน อันไม่มีชาติชราพยาธิ เป็นอมตะไม่มีภัย เราทั้งหลายจงสวดมนต์นี้ อันชื่อว่าโพชฌงคปริต เป็นโอสถขนานแท้ ประมวลคุณไว้เป็นอเนก ประกอบด้วยคุณดังที่กล่าวแล้วอย่างนี้เป็นต้น เทอญ

โพชฌงคปริต

โพชฺฌงฺโค สติสงฺขาโต
ธมฺมานํ วิจโย ตถา
วิริยมฺปีติ ปสฺสทฺธิ
โพชฺฌงฺคา จ ตถาปเร

โพชฌงค์ ๗ ประการ คือ
๑ สติ ความระลึก (ในสติปัฏฐาน)
๒ ธัมมวิจยะ การเลือกเฟ้นธรรม
๓ วิริยะ ความเพียร

สมาธุเปกฺขโพชฺฌงฺคา	๔ ปีติ ความอิ่มใจ
สตฺเตเต สพฺพทสฺสินา	๕ ปัสสัทธิ ความสงบ
มุนินา สมฺมทกฺขาตา	๖ สมาธิ ความตั้งใจมั่น
	๗ อุเบกขา ความวางเฉย
	เหล่านี้ เป็นธรรมอันพระมุนีเจ้าผู้ทรง
	เห็นธรรมทั้งปวง ตรัสไว้โดยชอบ
ภาวิตา พหุลีกตา	บุคคลอบรมทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไป
สํวตฺตนฺติ อภิญฺญาย	เพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง เพื่อความตรัสรู้
นิพฺพานาย จ โพธิยา	และเพื่อนิพพาน
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยคำสัตย์นี้
โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา	ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ
เอกสฺมึ สมเย นาโถ	สมัยหนึ่งพระโลกนาถเจ้าทอดพระเนตร
โมคฺคลฺลานญฺจ กสฺสปํ	เห็นพระโมคคัลลานะ และพระกัสสป
คิลาเน ทุกฺขิเต ทิสฺวา	เป็นไข้ได้ความลำบาก ทรงแสดง
โพชฺฌงฺเค สตฺต เทสยิ	โพชฌงค์ ๗ ประการ ให้ท่านทั้งสองฟัง
เต จ ตํ อภินนฺทิตฺวา	ท่านทั้งสองชื่นชมพระธรรม
โรคา มุจฺจึสุ ตํขเณ	เทศนานั้น หายจากโรคในขณะนั้น
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยคำสัตย์นี้
โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา	ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ
เอกทา ธมฺมราชาปิ	ครั้งหนึ่งองค์พระธรรมราชาเอง ทรง
เคลญฺเญนาภิปีฬิโต	พระประชวรไข้ รับสั่งให้พระจุนทเถระ
จุนฺทตฺเถเรน ตญฺเญว	กล่าวโพชฌงค์ ๗ ประการ นั้นถวาย

ภณาเปตฺวาน สาทรํ โดยเคารพ ทรงบันเทิงพระหฤทัยหาย
สมฺโมทิตฺวา จ อาพาธา จากพระประชวรนั้น โดยแท้จริง
ตมฺหา วุฏฐาสิ ฐานโส

เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยคำสัตย์นี้
โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ
ปหีนา เต จ อาพาธา ก็อาพาธเหล่านั้น ของท่านทั้ง ๓ หาย
ติณฺณนฺนมฺปิ มเหสินํ แล้วไม่กลับเป็นอีก ดุจดังกิเลสอัน
มคฺคาหตกิเลสาว มรรคกำจัดแล้ว ถึงซึ่งความไม่เกิดอีก
ปตฺตานุปฺปตฺติธมฺมตํ เป็นธรรมดาฉะนั้น

เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยคำสัตย์นี้
โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา ขอความสวัสดีจงมีแก่ท่านทุกเมื่อเทอญ

หมายเหตุ *พระปริตบทนี้ มีข้อแตกต่างในทางปฏิบัติที่ใช้สวดกันอยู่บ้าง ท่านผู้อ่านพึงกำหนดสังเกตไว้ เป็นทางศึกษาดังนี้*

ในการสวดมนต์เจ็ดตำนาน ท่านยกเอาไปสวดต่อ กับองคุลิมาลปริตรวมเป็นบทเดียว ที่ทำเช่นนั้น เพราะองคุลิมาลปริตสั้นมาก จะสวดสั้นแค่นั้นพึงดูไม่มีน้ำหนัก จึงแก้ด้วยยกเอาโพชฌงคปริต ซึ่งมีสรรพคุณละม้ายคล้ายกัน คือ แก้เจ็บไข้ด้วยกันมาสวดต่อให้ยาวขึ้น ส่วนสิบสองตำนานนี้ไม่จัดอย่างนั้น เพราะต่างก็มีบทขัดด้วยกันเวลาสวด ท่านจึงไม่นิยมนำมารวมกันอย่างเจ็ดตำนาน คงสวดไปตามลำดับบท

โพชฌงคปริตนี้ไม่มีตำนาน เพราะความในปริต แสดงตำนานอยู่ในตัวชัดพอแล้ว ขอกล่าวเพิ่มเติมแต่เพียงว่า ความที่กล่าวในพระปริตนั้น ท่านสังเขปมาจากโพชฌงคสูตรทั้ง ๓ ซึ่งเป็นบทสวดมนต์ในภาณวารที่สอง แต่งเป็นคำสัจจกิริยา นัยเดียวกับองคุลิมาลปริต

ข้อที่เป็นคติในพระปริตบทนี้ ก็คือ "ยามเจ็บ ยามไข้ อย่าไร้สติ"

บทขัดอภยปริต

ปุญฺญลาภํ มหาเตชํ	สาธุชนทั้งหลายจงฟังพระปริต อันจะ
วณฺณกิตฺติมหายสํ	ให้ได้บุญ มีเดชมาก มีคุณและ
สพฺพสตฺตหิตํ ชาตํ	เกียรติยศใหญ่ เป็นประโยชน์แก่สัตว์
ตํ สุณนฺตุ อเสสโต	ทั้งปวงโดยสิ้นเชิงนั้น
อตฺตปฺปรหิตํ ชาตํ	เราทั้งหลายจงสวดพระปริตนั้น อัน
ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห	เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เทอญ

บทสวดต่อท้ายเจ็ดตำนาน
อภัยปริต

ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญฺจ	ลางร้ายอันใด อัปมงคลอันใด เสียง
โย จามนาโป สกุณสฺส สทฺโท	นกที่น่าตกใจอันใด เคราะห์ร้าย และ
ปาปคฺคโห ทุสฺสุปินํ อกนฺตํ	ฝันร้าย ที่ไม่น่าปรารถนาอันใด ขอ
พุทฺธานุภาเวน วินาสเมนฺตุ	ความร้ายทั้งปวงนั้นจงถึงความเสื่อม
	สูญไป ด้วยพุทธานุภาพ
ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญฺจ	ลางร้ายอันใด อัปมงคลอันใด เสียงนก
โย จามนาโป สกุณสฺส สทฺโท	ที่น่าตกใจอันใด เคราะห์ร้าย และ
ปาปคฺคโห ทุสฺสุปินํ อกนฺตํ	ฝันร้าย ที่ไม่น่าปรารถนาอันใด ขอ
ธมฺมานุภาเวน วินาสเมนฺตุ	ความร้ายทั้งปวงนั้นจงถึงความเสื่อม
	สูญไป ด้วยธรรมานุภาพ

ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ อวมงฺคลญฺจ	ลางร้ายอันใด อัปมงคลอันใด เสียง
โย จามนาโป สกุณสฺส สทฺโท	นกที่น่าตกใจอันใด เคราะห์ร้าย และ
ปาปคฺคโห ทุสฺสุปินํ อกนฺตํ	ฝันร้าย ที่ไม่น่าปรารถนาอันใด ขอ
สงฺฆานุภาเวน วินาสเมนฺตุ	ความร้ายทั้งปวงนั้น จงถึงความเสื่อม สูญไป ด้วยสังฆานุภาพ

<u>หมายเหตุ</u> *คาถานี้มีชื่อโดยเฉพาะว่าอภัยปริต ไม่ปรากฏตำนาน ใจความ ก็คือ ขออานุภาพของพระรัตนตรัยช่วยบำบัดปัดเป่าความร้ายทั้งปวงที่นอกเหนือวิสัยของตนจะบำบัดได้ และเชื่อมั่นว่าอานุภาพของพระรัตนตรัย สามารถจะบำบัดเรื่องเหล่านั้นได้ ประพันธ์ด้วยความเชื่อมั่นในอานุภาพของพระรัตนตรัย เป็นเรื่องที่ปราศจากโทษทั้งอำนวยคุณประโยชน์แก่ผู้ที่ได้สวดเสมอ ๆ บางอาจารย์บอกว่า ถ้าเกิดฝันร้ายหรือเห็นนิมิตร้าย ก็ให้สวดคาถานี้ จะทำให้เรื่องร้ายนั้นคลายลง หนักจะเป็นเบา และบางท่านก็ว่า ถ้าได้สวดก่อนนอนทุก ๆ คืน จะไม่ปรากฏลางร้าย ฝันร้ายเลย*

ในการสวดมนต์ตามงานต่าง ๆ บางทีท่านก็ตัดออก เพราะเป็นแต่บทประกอบเท่านั้น มิใช่เนื้อหา สวดก็ได้ ไม่สวดก็ได้ แต่ถ้างานนั้นเป็นพิธีเกี่ยวกับรับมิ่งรับขวัญ ก็เว้นไม่ได้ ต้องสวดเสมอไป

ข้อที่เป็นคติในพระปริตบทนี้ ก็คือ "ขวัญดี ไม่มีร้าย"

เทวตาอุยฺโยชนคาถา

ทุกฺขปฺปตฺตา จ นิทฺทุกฺขา
ภยปฺปตฺตา จ นิพฺภยา
โสกปฺปตฺตา จ นิสฺโสกา
โหนฺตุ สพฺเพปิ ปาณิโน

ขอสัตว์ทั้งปวงที่ประสบทุกข์ จงหมดทุกข์ ที่ประสบภัย จงปราศภัย ที่ประสบความโศก จงสร่างโศกเทอญ

เอตฺตาวตา จ อมฺเหหิ
สมฺภตํ ปุญฺญสมฺปทํ
สพฺเพ เทวานุโมทนฺตุ
สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา

ขอเทวดาทั้งปวงจงอนุโมทนา บุญสมบัติที่ข้าพเจ้าทั้งหลายสร้างสมแล้วเพียงเท่านี้ เพื่อความสำเร็จแห่งสมบัติทั้งปวงเถิด

ทานํ ททนฺตุ สทฺธาย
สีลํ รกฺขนฺตุ สพฺพทา
ภาวนาภิรตา โหนฺตุ
คจฺฉนฺตุ เทวตาคตา

ขอเทวดาทั้งหลายจงให้ทานรักษาศีล บำเพ็ญภาวนา ด้วยศรัทธาทุกเมื่อ เทวดาที่มาชุมนุม ณ พิธีมณฑลนี้ขอเชิญกลับเถิด

สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา
ปจฺเจกานญฺจ ยํ พลํ
อรหนฺตานญฺจ เตเชน
รกฺขํ พนฺธามิ สพฺพโส

ข้าพเจ้าผูกการคุ้มเกรงรักษาไว้ทุกประการ ด้วยเดชแห่งพระกำลังของพระพุทธเจ้าทั้งปวงผู้ทรงพระกำลังด้วยเดชแห่งกำลัง ของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย และด้วยเดชแห่งกำลังของพระอรหันต์ทั้งหลายด้วย

หมายเหตุ *เทวตาอุยโยชนคาถา แปลว่า คาถาส่งเทวดา หมายความว่า เชิญมาตั้งแต่เริ่มเจริญพระปริต เมื่อใกล้จะจบก็เชิญกลับ ความในคาถานี้แผ่เมตตากรุณาในตอนต้น แล้วเชิญเทวดา อนุโมทนาบุญในตอนต่อมา ลงท้ายชวนเทวดาให้ทำบุญบ้าง แล้วเชิญให้กลับ ต่อจากนั้นขอกำลังพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายคุ้มครอง*

การสวดคาถาส่งเทวดานี้ ต้องสวดทุกครั้งที่มีการชุมนุมเทวดา และสวดเป็น ๒ ระยะ คือ

ขึ้น ทุกฺขปฺปตฺตา ลง คจฺฉนฺตุ เทวตาคตา ระยะ ๑ ขึ้น สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ลง รกฺขํ พนฺธานิ สพฺพโส ระยะ ๑

ถ้าเป็นการสวดมนต์ฉันเช้า หรือฉันเพล เมื่อจบคาถาส่งเทวดานี้แล้ว ก็สวดถวายพระพรพระ คือ พาหุํ ต่อไปเลย ถ้าเป็นสวดมนต์เย็น หรือสวดไม่มีฉัน ก็สวดบทอื่น ๆ ต่อไป

ข้อที่เป็นคติในคาถาบทนี้ ก็คือ "พึงตั้งความปรารถนาดีแผ่กว้างออกไปเป็นเนืองนิตย์"

บทขัดชยปริต

ชยํ เทวมนุสฺสานํ ชโย โหตุ ปราชิโต มารเสนา อภิกฺกนฺตา สมนฺตา ทฺวาทสโยชนา ขนฺติเมตฺตาอธิฏฺฐานา วิทฺธํเสตฺวาน จกฺขุมา ภวาภเว สํสรนฺโต ทิพฺพจกฺขุํ วิโสธยิ	ขอชัยชำนะจงมีแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ที่แพ้แล้วจงกลับเป็นผู้ชำนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระจักษุ เมื่อยังท่องเที่ยวไปในภพน้อยใหญ่ ทรงกำจัดมารและเสนามารให้ถอยทัพไปถึงสิบสองโยชน์โดยรอบ ด้วยพระขันติบารมี พระเมตตาบารมี และพระอธิษฐานบารมี ทรงชำระทิพจักษุแล้ว

ชัยปริต

มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สพฺพปาณินํ ปูเรตฺวา ปารมี สพฺพา ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ	พระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของโลก ทรงมีพระกรุณาใหญ่ ทรงบำเพ็ญพระบารมีทุกประการเพื่อเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณอันสูงสุดแล้ว
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้
โหตุ เต ชยมงฺคลํ	ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่านเถิด
ชยนฺโต โพธิยา มูเล สกฺยานํ นนฺทิวฑฺฒโน	ขอท่านจงเป็นผู้มีชัยชำนะในพิธีชัยมงคล เหมือนดังองค์พระทศพล

เอวํ ตฺวํ วิชโย โหหิ
ชยสฺสุ ชยมงฺคเล
อปราชิตปลฺลงฺเก
สีเส ปฐวิโปกฺขเร
อภิเสเก สพฺพพุทฺธานํ
อคฺคปฺปตฺโต ปโมทติ

ขวัญใจแห่งชาวศากยะ ทรงมีชัยชำนะมาร ณ มูลสถานโพธิพฤกษ์ ทรงถึงความเป็นผู้เลิศ (คือได้ตรัสรู้) แล้ว ทรงบันเทิงอยู่บนอปราชิตบัลลังก์ ณ ผืนแผ่นดินอันเป็นจอมดิน ซึ่งเป็นที่อภิเษกแห่งพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์

สุนกฺขตฺตํ สุมงฺคลํ
สุปฺปภาตํ สุหุฏฺฐิตํ
สุกฺขโณ สุมุหุตฺโต จ
สุยิฏฺฐํ พฺรหฺมจาริสุ
ปทกฺขิณํ กายกมฺมํ
วาจากมฺมํ ปทกฺขิณํ
ปทกฺขิณํ มโนกมฺมํ
ปณิธี เต ปทกฺขิณา
ปทกฺขิณานิ กตฺวาน
ลภนฺตตฺเถ ปทกฺขิเณ

กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ความปรารถนาของท่าน เป็นประทักษิณ (คือเป็นสุจริต) (ในวันเวลาใด วันเวลานั้น) เป็นฤกษ์ดี มงคลดี แจ้งดี รุ่งดี ขณะดี ครู่ดี และเป็นการบูชาอย่างดีในพรหมจารีทั้งหลาย คนทำกรรมอันเป็นประทักษิณแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อันเป็นประทักษิณ (คือเจริญดี)

โส อตฺถลทฺโธ สุขิโต
วิรุโฬฺห พุทฺธสาสเน
อโรโค สุขิโต โหหิ
สห สพฺเพหิ ญาติภิ

ท่านนั้น (ชาย) จงเป็นผู้ได้ประโยชน์ ถึงซึ่งความสุข งอกงามในพระพุทธศาสนา เป็นผู้หาโรคมิได้ สำราญกายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง

สา อตฺถลทฺธา สุขิตา	ท่านนั้น (หญิง) จงเป็นผู้ได้ประโยชน์ถึง
วิรุฬฺหา พุทฺธสาสเน	ซึ่งความสุขงอกงามในพระพุทธศาสนา
อโรคา สุขิตา โหหิ	เป็นผู้หาโรคมิได้ สำราญกายใจ
สห สพฺเพหิ ญาติภิ	พร้อมด้วยญาติทั้งปวง
เต อตฺถลทฺธา สุขิตา	ท่านทั้งหลาย (ทั้งชายและหญิง) จง
วิรุฬฺหา พุทฺธสาสเน	เป็นผู้ได้ประโยชน์ ถึงซึ่งความสุข
อโรคา สุขิตา โหถ	งอกงามในพระพุทธศาสนา เป็นผู้หา
สห สพฺเพหิ ญาติภิ	โรคมิได้ สำราญกายใจพร้อมด้วยญาติ
	ทั้งปวง เทอญ

หมายเหตุ *ชัยปริตนี้ในสิบสองตำนานจัดเป็นปริตหนึ่ง มีบทขัดด้วย แต่ในเจ็ดตำนานใช้เป็นบทสวดต่อท้ายเท่านั้น*

คาถา มหาการุณิโก นาโถ ฯเปฯ อคฺคปฺปตฺโต ปโมทถ นี้ เป็นบทที่ท่านเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่ออวยชัยให้พรแก่ท่านเจ้าภาพ และผู้ที่เข้าร่วมในงานอันเป็นมงคลพิธี เข้าใจว่าแต่งในยุคเดียวกับบทถวายพรพระ (คือพาหุํ) ทั้งนี้สังเกตได้จากการที่เมื่อสวดบทถวายพรพระจบแล้ว ก็สวดบทนี้ต่อทุกครั้ง จะเป็นบทสวดควบกันกับบทถวายพรพระมาแต่เดิม ภายหลังตัดตอนนำมาสวดประกอบท้ายเจ็ดตำนาน

มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่ง คือคำว่า สีเส ปฐวิโปกฺขเร อภิเสเก สพฺพพุทฺธานํ ซึ่งแปลไว้ว่า "ณ พื้นแผ่นดินอันเป็นจอมดิน ซึ่งเป็นที่อภิเษกแห่งพระพุทธเจ้าทุกๆพระองค์" ความหมายของคำนี้ กล่าวตามมติพระโบราณาจารย์ว่า "แผ่นดินตรงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้

นั้นเป็นแผ่นดินที่เกิดก่อนส่วนอื่น ๆ ในกัลป" คือว่า เมื่อโลกนี้สลายไปแล้วเกิดแผ่นดินขึ้นใหม่ แผ่นดินตรงที่ตรัสรู้นั้นเกิดก่อน มีหลักฐานเป็นใบบัว นอกนั้นยังเป็นน้ำทั้งนั้น เมื่อเกิดแผ่นดินขึ้นแล้ว ก็มีต้นไม้เกิดขึ้น คือ บัวหลวง เรียกเป็นศัพท์บาลีว่า ปทุม (ปทุมะ) แปลตรงตามศัพท์ว่า "ต้นไม้ต้นแรก" บัวหลวงกอนี้มีดอกบอกจำนวนพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จอุบัติในกัลปนั้น ๆ ว่ามีกี่องค์ เช่นในกัลปนี้มี ๕ ดอก ก็จะมีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๕ องค์ มากกว่ากัลปไหนหมด จึงเรียกว่า ภัทรกัลป แปลว่ากัลปเจริญ

ชัยปริตนี้ ตอนท้ายตั้งแต่ สุนกฺขตฺตํ สุมงฺคลํ ฯเปฯ ลภนฺตตฺเถ ปทกฺขิเณ เป็นพระพุทธวจนะ นำเข้ามาต่อไว้ เป็นการอ้างและยืนยันว่าฤกษ์งามยามดีมีแก่บุคคลได้จริง ๆ โดยที่ประกอบกรรมดีเมื่อใด ก็เป็นฤกษ์งามยามดีเมื่อนั้น

ขึ้น ชยนฺโต โพธิยา มูเล ลง ลภนฺตตฺเถ ปทกฺขิเณ เพียงนี้ เรียกว่าชัยมงคลคาถา ใช้สวดอวยชัยในพิธีต่าง ๆ ทำนองเดียวกันกับการบรรเลงเพลงมหาชัย

ส่วนคาถา ๓ บท (โส อตฺถลทฺโธ ฯเปฯ สา อตฺถลทฺธา ฯเปฯ เตอตฺถลทฺธา ฯเปฯ) ที่ใช้สวดต่อท้ายปริตนี้ เป็นคาถาแต่งเพิ่มขึ้นใหม่ ๒ บท คือ โส อตฺถลทฺโธ กับ สา อตฺถลทฺธา ส่วนบทที่ ๓ เต อตฺถลทฺธา เป็นคาถาเดิม มีในพระไตรปิฎก (ติกังคุตร) เรียงอยู่ต่อท้ายคาถา สุนกฺขตฺตํ สุมงฺคลํ

ที่แต่งเติมขึ้นใหม่นั้น เพื่อให้ตรงกับเพศและจำนวนของเจ้าภาพ ถ้าเจ้าภาพเป็นชายผู้เดียว ก็ใช้บท โส อตฺถลทฺโธ ถ้าเป็นหญิงผู้เดียว

ใช้บท สา อตฺถลทฺธา ถ้าเจ้าภาพมีทั้งสองเพศ หรือจำนวนมากจึงใช้บทเต อตฺถลทฺธา

อนึ่ง คาถา ๓ บทนี้ มักนำไปสวดเป็นบทอนุโมทนาในการทำบุญบางอย่าง เช่น บวชพระ ฉลองพระ และทำบุญวันเกิดเป็นต้น แล้วต่อท้ายด้วยมงคลจักรวาลน้อย พิสดารบ้าง ย่อบ้าง สุดแต่เวลาจะอำนวย

ข้อที่เป็นคติในพระปริตบทนี้ ก็คือ "ความประพฤติดี เป็นฤกษ์งามยามดี"

สักกัตวา

สกฺกตฺวา พุทฺธรตนํ
โอสถํ อุตฺตมํ วรํ
หิตํ เทวมนุสฺสานํ
พุทฺธเตเชน โสตฺถินา
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ
ทุกฺขา วูปสเมนฺตุ เต

เพราะทำความเคารพพระพุทธรัตนะอันเป็นโอสถประเสริฐสุด เกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายแล้ว ขออุปัทวะทั้งปวงจงหายไป ขอทุกข์ทั้งหลายของท่าน จงสงบไปโดยสวัสดีด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้า เทอญ

สกฺกตฺวา ธมฺมรตนํ
โอสถํ อุตฺตมํ วรํ
ปริฬาหูปสมนํ
ธมฺมเตเชน โสตฺถินา
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ
ภยา วูปสเมนฺตุ เต

เพราะทำความเคารพพระธรรมรัตนะอันเป็นโอสถประเสริฐสุด ระงับความเร่าร้อนได้แล้ว ขออุปัทวะทั้งปวงจงหายไป ขอภัยทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดี ด้วยเดชแห่งพระธรรม เทอญ

สกฺกตฺวา สงฺฆรตนํ
โอสถํ อุตฺตมํ วรํ
อาหุเนยฺยํ ปาหุเนยฺยํ
สงฺฆเตเชน โสตฺถินา
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ
โรคา วูปสเมนฺตุ เต

เพราะทำความเคารพพระสังฆรัตนะอันเป็นโอสถประเสริฐสุด ควรแก่ของคำนับ ควรแก่ของต้อนรับแล้ว ขออุปัทวะทั้งปวงจงหายไป ขอโรคทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดี ด้วยเดชแห่งพระสงฆ์ เทอญ

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ
พุทฺโธ เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน
โหตุ เต ชยมงฺคลํ

ที่พึ่งอื่นของเราไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเราด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่านเทอญ

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ
ธมฺโม เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน
โหตุ เต ชยมงฺคลํ

ที่พึ่งอื่นของเราไม่มี พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเรา ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่านเทอญ

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ
สงฺโฆ เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน
โหตุ เต ชยมงฺคลํ

ที่พึ่งอื่นของเราไม่มี พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเรา ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่านเทอญ

ยงฺกิญฺจิ รตนํ โลเก
วิชฺชติ วิวิธํ ปุถุ
รตนํ พุทฺธสมํ นตฺถิ
ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต

รัตนะหลายหลากมากชนิด บรรดามีในโลก รัตนะนั้นๆ ที่จะเสมอพระพุทธรัตนะไม่มีเลย เพราะเหตุนั้นขอความสวัสดีจงมีแก่ท่าน

ยงฺกิญฺจิ รตนํ โลเก
วิชฺชติ วิวิธํ ปุถุ
รตนํ ธมฺมสมํ นตฺถิ
ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต

รัตนะหลายหลากมากชนิด บรรดามีในโลก รัตนะนั้นๆ ที่จะเสมอพระธรรมรัตนะไม่มีเลย เพราะเหตุนั้นขอความสวัสดีจงมีแก่ท่าน

ยงฺกิญฺจิ รตนํ โลเก	รัตนะหลายหลากมากชนิด บรรดามี
วิชฺชติ วิวิธํ ปุถุ	ในโลก รัตนะนั้น ๆ ที่จะเสมอพระสังฆ
รตนํ สงฺฆสมํ นตฺถิ	รัตนะไม่มีเลย เพราะเหตุนั้นขอความ
ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ	สวัสดีจงมีแก่ท่าน

หมายเหตุ *คาถาเหล่านี้สวดต่อกันเรื่อยมา พระรูปที่เป็นหัวหน้าขึ้น สกฺกตฺวา แล้วก็สวดติดต่อกันไป จนถึง รตนํ สงฺฆสมํ นตฺถิ ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต จึงหยุดลง*

คาถาเหล่านี้เป็นสัจจกิริยา คือ การกระทำสัตย์ของพระที่เจริญพระพุทธมนต์ เพื่ออำนวยความสวัสดีแก่เจ้าภาพและผู้ร่วมบำเพ็ญกุศล

มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ในบท สกฺกตวา เป็นบางประการ คือ คาถาทั้ง ๓ คาถานั้นมีความอย่างเดียวกัน เปลี่ยนแต่เฉพาะ พุทฺธเต-เชน ธมฺมเตเชน สงฺฆเตเชน และทุกฺขา ภยาโรคาเท่านั้น เป็นทำนองว่าท่านผู้แต่งต้องการจะแยกพระเดชของพระรัตนตรัย ออกบำบัดแต่ละอย่าง คือ "พระพุทธเดชกำจัดทุกข์ พระธรรมเดชกำจัดภัย พระสังฆเดชกำจัดโรค" ความข้อนี้เกี่ยวโยงไปถึงคำอาราธนาพระปริตที่ท่านเจ้าภาพหรือผู้แทนอาราธนาไว้แต่ต้นว่า

"วิปตฺติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา
สพฺพทุกฺขวินาสาย	ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ
วิปตฺติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา
สพฺพภยวินาสาย	ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ
วิปตฺติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา
สพฺพโรควินาสาย	ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ"

แปลรวมกันว่า "ขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงเจริญพระปริตอันเป็นมงคล เพื่อป้องกันวิบัติ เพื่อความสำเร็จแห่งสมบัติทั้งปวง เพื่อความเสื่อมหายไปแห่ง ทุกข์ ภัย โรค ทั้งปวง เทอญ"

คำอาราธนานี้ มีต่างกันอยู่ ๓ คำ คือ ทุกข์ ภัย โรค เช่นเดียวกัน เมื่อคำขอแสดงความประสงค์เช่นนั้น ท่านจึงแต่งคาถาสนองให้สมประสงค์หรืออย่างไร เป็นข้อที่น่าคิดอยู่ การที่จะกล่าวถึงเรื่องนี้ จำต้องพึ่งมติของเกจิอาจารย์ ที่ท่านอรรถาธิบายในเรื่องพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณไว้ โดยนัยเป็นอันมากดังต่อไปนี้

มติของเกจิอาจารย์ถือว่า พระรัตนตรัยเป็นมงคลในโลก ท่านได้แต่งไว้เป็นคาถาว่า

พุทฺ ธ สํ มงฺคลํ โลเก ทุกฺขนาสกรํ วรํ
พุทฺ ธ สํ สรณํ คจฺฉ สุขกาโมสิ เจ ตุวํ

พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า เป็นมงคลในโลก กำจัดทุกข์ได้อย่างประเสริฐ ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้าเป็นที่พึ่งเถิด ถ้าท่านต้องการความสุข

ครั้นต่อมาก็เกิดเกจิอาจารย์อีกท่านหนึ่ง นิยมในทางประสิทธิภาพของพระรัตนตรัย อาศัยมติของเกจิอาจารย์ในยุคก่อน สร้างขึ้นเป็นบทมนต์ ประกอบด้วยพิธีการ เพื่อขอพระเดชพระคุณป้องกันตน เรียกมนต์บทนี้ว่า "มงคล ๓ สาย" มีบทบริกรรม คือ

พุทฺโธ มงฺคลํ โลเก พระพุทธเจ้าเป็นมงคลในโลก
ธมฺโม มงฺคลํ โลเก พระธรรมเจ้าเป็นมงคลในโลก
สงฺโฆ มงฺคลํ โลเก พระสงฆเจ้าเป็นมงคลในโลก

มีพิธีการในการที่จะคาดมงคล ๓ สายนี้ คือ

พระพุทธมงคลคาดที่ศีรษะ

พระธรรมมงคลคาดที่อก

พระสังฆมงคลคาดที่เอว

ตามมติของเกจิอาจารย์ ส่องความที่ควรกำหนดไว้ข้อหนึ่ง คือ

พระพุทธเจ้าทรงพระเดชปราบทุกข์ เมื่ออัญเชิญพระพุทธมงคลไว้ที่ศีรษะ ก็ประกาศว่าตำแหน่งของทุกข์อยู่ที่นั่น คือ **ทุกข์อยู่หัว**

พระธรรมเจ้าทรงพระเดชปราบภัย เมื่ออัญเชิญพระธรรมมงคลไว้ที่อก ก็คือ อัญเชิญมาประทับใจ ประกาศว่าตำแหน่งของภัยอยู่ที่นั่น คือ **กลัวอยู่ใจ**

พระสงฆเจ้าทรงพระเดชปราบโรค เมื่ออัญเชิญพระสังฆมงคลมาคาดเอว ก็คือ อัญเชิญมาไว้ที่ท้อง ประกาศว่าตำแหน่งของโรคอยู่ที่นั่น คือ **ไข้อยู่ท้อง**

ทุกข์อยู่หัว หมายความว่า ความทุกข์ความเดือดร้อนต่าง ๆ อยู่ตรงหัว เมื่อพิจารณาดูส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ส่วนไหนจะรับทุกข์มากที่สุด ตรวจดูแล้ว ก็ไม่เห็นส่วนไหนเกินกว่าหัวไปได้ อวัยวะที่เรียกเป็นสามัญว่า **หัว** นั่นแหละเป็นที่รับทุกข์มากที่สุด ทั้งนี้ เพราะสื่อของทุกข์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ล้วนแต่รวมกันอยู่ตรงหัวทั้งนั้น ที่คนเราจะมีทุกข์มีร้อน ก็เพราะตาเห็น หูได้ยิน เป็นต้น และในยามที่เกิดความทุกข์มักจะทำให้เกิดอาการปวดหัว หนักหัว ความทุกข์เหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงปราบได้แล้ว และทรงสอนมหาชนให้ดำเนินตามพระองค์ จนกระทั่งพบโพธิ คือ ปัญญาอันรู้แจ่มแจ้งในสภาวธรรม ทุกข์ต่าง ๆ ก็หมดไป

กลัวอยู่ใจ หมายความว่า ความกลัวนั้นเป็นความสะดุ้งของจิตใจ จิตใจเกิดความหวาดเสียว แม้ในทางภาษาก็ระบุชัดอยู่ว่า กลัวเกิดที่ใจ ทำให้ใจมีอาการต่างๆ เช่น ในยามที่เกิดความกลัว จิตใจสะดุ้งสั่นระรัว บางครั้งถึงกับรู้สึกว่าใจไม่ได้อยู่กับตัวชั่วขณะหนึ่งก็มี อย่างที่พูดกันว่า "ตกใจ ใจสั่น ใจหายหมด" ที่กลัวก็เพราะยังไม่รู้แจ้ง ถ้ารู้แจ้งแล้ว ก็หายกลัว พระธรรมปราบอวิชชา คือความไม่รู้แจ้ง ทำให้วิชชาความรู้แจ้งยังเกิดขึ้น ก็เท่ากับปราบภัยให้หมดไปนั่นเอง

ไข้อยู่ท้อง หมายความว่า โรค ความเจ็บ ความไข้ บรรดาที่ยังเกิดจากเหตุภายในสำคัญอยู่ที่ท้อง พิจารณาดูตามพฤติการณ์ที่เป็นไปอยู่ ก็เห็นความจริงได้ เพราะคนเราถ้าท้องเสียแล้ว แม้อวัยวะส่วนอื่น ๆ จะยังดีอยู่ ก็พลอยเสีย คือไม่สำเร็จประโยชน์ไปด้วย ตรงกันข้ามถ้าส่วนอื่น ๆ เสีย แต่ท้องยังดี ยังสำเร็จประโยชน์ได้ ตามหน้าที่ของอวัยวะที่ยังไม่เสียนั้น ๆ และเมื่อกล่าวถึงโรคที่สำคัญยิ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "**ชิคจฺฉา ปรมา โรคา** ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง" ก็เป็นเรื่อง**ท้อง** อีก พระสังฆเดชปราบโรคสำคัญนี้ คือการบริหารท้องโดยประมาณที่เรียกว่า "**โภชเน มตฺตญฺญุตา** ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ" คุณสมบัติข้อนี้เป็นหลักสำคัญในการประกันโรคท้อง ท่านจึงได้นำพระเดชของพระสงฆ์มาปราบโรค ดังนี้

ที่นำมากล่าวนี้ เก็บความจากมติของเกจิอาจารย์ เป็นความจริงแก่ผู้ปฏิบัติเพียงไรหรือไม่ อยู่ที่ทดลองปฏิบัติด้วยตน อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติเพื่อกำจัดทุกข์ กำจัดภัย และกำจัดโรคนั้น รวมอยู่ในการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั่นแล

มงคลจักรวาฬ

สิริธิติมติเตโชชยสิทฺธิมหิทฺธิ- ด้วยอานุภาพแห่งพระมหาบุรุษลักษณะ
มหาคุณาปริมิตปุญฺญาธิการสฺส ๓๒ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระ
สพฺพนฺตรายนิวารณสมตฺถสฺส อนุพยัญชนะ (พระลักษณะปลีกย่อย)
ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ๘๐ ประการ ด้วยอานุภาพแห่งพระ
ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานุภาเวน มงคลลักษณะ(ในฝ่าพระบาท)๑๐๘

อสีตฺยานุพฺยญฺชนานุภาเวน
อฏฺฐุตฺตรสตมงฺคลานุภาเวน
ฉพฺพณฺณรํสิยานุภาเวน
เกตุมาลานุภาเวน
ทสปารมิตานุภาเวน
ทสอุปปารมิตานุภาเวน
ทสปรมตฺถปารมิตานุภาเวน
สีลสมาธิปญฺญานุภาเวน

ประการด้วยอานุภาพแห่งพระรัศมี ๖ สี ด้วยอานุภาพแห่งพระเกตุมาลา ด้วยอานุภาพแห่งบารมี ๑๐ ด้วยอานุภาพแห่งพระอุปบารมี ๑๐ ด้วยอานุภาพแห่งพระปรมัตถบารมี ๑๐ ด้วยอานุภาพแห่งพระศีล พระสมาธิ และพระปัญญา ของพระผู้ทรงพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงมีความสำเร็จแห่งเดโชชัย (ความชนะด้วยอำนาจ) อันเกิดแต่ความดีความรู้ความเห็นชอบ มีพระฤทธิมาก มีพระคุณใหญ่ มีพระบุญญาธิการอันประมาณมิได้ผู้สามารถป้องกันอันตรายทั้งปวงได้

พุทฺธานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า
ธมฺมานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรมเจ้า
สงฺฆานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระสงฆเจ้า
เตชานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระเดช
อิทฺธานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระฤทธิ์
พลานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระกำลัง
เญยฺยธมฺมานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระไญยธรรม
จตุราสีติสหสฺสธมฺมกฺขนฺธานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรมขันธ์ ๘๔,๐๐๐
นวโลกุตฺตรธมฺมานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระโลกุตรธรรม ๙
อฏฺฐงฺคิกมคฺคานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระอริยมรรคมีองค์ ๘
อฏฺฐสมาปตฺติยานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระสมาบัติ ๘
ฉฬภิญฺญานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระอภิญญา ๖
จตุสจฺจญาณานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระญาณ ในพระอริยสัจ ๔
ทสพลญาณานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระทศพลญาณ
สพฺพญฺญุตญาณานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระสัพพัญญุตญาณ
เมตฺตากรุณามุทิตาอุเปกฺขานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระเมตตาพระกรุณาพระมุทิตาและพระอุเบกขา
สพฺพปริตฺตานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งพระปริตทั้งปวง

รตนตฺตยสรณานุภาเวน	ด้วยอานุภาพแห่งสรณะ คือพระรัตน-ตรัย
ตุยฺหํ สพฺพโรคโสกุปทฺทว-ทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา วินสฺสนฺตุ	ขอสรรพโรค สรรพโศก สรรพอุบาทว์ และความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจทั้งปวงของท่าน จงสูญหายไป
สพฺพอนฺตรายาปิ วินสฺสนฺตุ	แม้อันตรายทั้งปวง ก็จงสูญหายไป
สพฺพสงฺกปฺปา ตุยฺหํ สมิชฺฌนฺตุ	ขอความดำริทุกประการของท่าน จงสำเร็จด้วยดี
ทีฆายุตา ตุยฺหํ โหตุ	ขอความมีอายุยืนจงมีแก่ท่าน
สตวสฺสชีเวน สมงฺคิโก โหตุ สพฺพทา	ขอท่านจงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความเป็นอยู่ตลอด ๑๐๐ ปี ในกาลทั้งปวง
อากาสปพฺพตวนภูมิคงฺคา-มหาสมุทฺทาอารกฺขกา เทวตา สทา ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ	ขออารักขเทวดาทั้งหลาย ผู้อยู่ในอากาศ อยู่ ณ ภูเขา ลำเนาป่า ณ พื้น-ดิน ณ แม่น้ำ และมหาสมุทร จงตามรักษาท่านทั้งหลาย ทุกเมื่อ เทอญ

<u>หมายเหตุ</u> *บทนี้แปลกอยู่ตรงที่มีชื่อไทย ๆ ว่า "มงคลจักรวาฬ" เป็นบทสำหรับพระที่สวดมนต์ทำสัจจกิริยา อ้างอานุภาพของพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า และพระสงฆเจ้า ให้กำจัดทุกข์โศกโรคภัยอันตราย จาระไนออกไปละเอียดตามที่ปรากฏอยู่นั้นแล้ว บทมงคล*

จักรวาฬนี้เข้าใจว่าแต่งในเมืองไทยเรานี่เอง เพราะชื่อก็บอกอยู่แล้วว่าเป็นไทยยังมีคู่กันอีกบทหนึ่งเรียก มงคลจักรวาฬน้อย (สัพพพุทธา) ใช้สวดเป็นบทอนุโมทนา ที่เติมคำว่าน้อยนั้น หาได้หมายความว่าเป็นจักรวาฬอีกอันหนึ่งไม่ แต่หมายความว่า เป็นบทสวดแบบมงคลจักรวาฬอีกแบบหนึ่ง ซึ่งน้อยกว่าสั้นกว่าเท่านั้น เมื่อเรียกแบบนั้นว่าน้อย ก็ต้องเรียกแบบนี้ว่าใหญ่ เป็นคู่กัน บทนี้มีปัญหามาก ตั้งต้นแต่ชื่อมงคลจักรวาฬไปทีเดียว จะขออธิบายไว้ตามที่ทราบ

อันศรัทธาของพุทธศาสนิกชนแต่ครั้งก่อน ๆ นั้น ดำเนินตามแนวทางที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้อย่างมั่นคง ปลงจิตใจลงว่าจักรวาฬในเวหามีนับเป็นแสนโกฏิ แต่ในจักรวาฬต่าง ๆ นั้น ไม่มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ เมื่อพระพุทธเจ้าไม่เสด็จอุบัติแล้ว พระธรรมพระสงฆ์ ก็เป็นอันไม่มี แต่ในจักรวาฬที่เราอาศัยกันอยู่เดี๋ยวนี้ มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ ตรัสสอนพระธรรม และมีพระสงฆ์สาวกดำรงพระธรรมสืบต่อมา ดังนั้นจักรวาฬนี้จึงเรียกว่า มงคลจักรวาฬ บทสวดนี้อ้างอานุภาพของพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า ซึ่งปรากฏมีแต่ในจักรวาฬนี้เท่านั้น จึงได้นามว่ามงคลจักรวาฬด้วย

ในบทนี้ มีจำนวนเลขต่าง ๆ อยู่มาก ผู้สนใจใคร่จะทราบความพิสดาร โปรดดูในหนังสือพระปฐมสมโพธิใหญ่หรือพระปฐมสมโพธิกถาฉบับพิสดาร ของสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส และธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเถิด

ภวตุสัพ

ภวตุ สพฺพมงฺคลํ　　ขอมงคลทั้งปวงจงมี ขอเทวดาทั้งปวง
รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา　　จงคุ้มครอง ด้วยอานุภาพของพระ
สพฺพพุทฺธานุภาเวน　　พุทธเจ้าทั้งปวง ขอความสวัสดีทั้งหลาย
สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต　　จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ เทอญ
ภวตุ สพฺพมงฺคลํ　　ขอมงคลทั้งปวงจงมี ขอเทวดาทั้งปวง
รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา　　จงคุ้มครอง ด้วยอานุภาพแห่งพระ
สพฺพธมฺมานุภาเวน　　ธรรมทั้งปวง ขอความสวัสดีทั้งหลาย
สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต　　จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ เทอญ
ภวตุ สพฺพมงฺคลํ　　ขอมงคลทั้งปวงจงมี ขอเทวดาทั้งปวง
รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา　　จงคุ้มครอง ด้วยอานุภาพแห่งพระ
สพฺพสงฺฆานุภาเวน　　สงฆ์ทั้งปวง ขอความสวัสดีทั้งหลาย
สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต　　จงมีแก่ท่านทุกเมื่อ เทอญ

หมายเหตุ *บทนี้ ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า ภวตุสัพ เป็นบทสุดท้ายการสวดมนต์และอนุโมทนา ไม่ว่างานมงคล หรือมิใช่ในงานมงคล พอขึ้นบทนี้ พระท้ายแถวก็เริ่มม้วนสายสิญจน์ ส่งต่อเข้ามาจนถึงหัวหน้าพอดีจบ วางสายสิญจน์*

กิจของเจ้าภาพ *ทางฝ่ายเจ้าภาพจะเลี้ยงเครื่องดื่มหรือน้ำชา ก็เตรียมไว้ พอจบก็ให้ประเคนได้พอดี*

ในงานมงคล บางทีท่านไม่จบเพียงนี้ต่ออีกบทหนึ่งจึงจบ คือบทนักขัตยักข์ ดังจะได้กล่าวต่อไป

นักขัตยักข์

นกฺขตฺตยกฺขภูตานํ
ปาปคฺคหนิวารณา
ปริตฺตสฺสานุภาเวน
หนฺตฺวา เตสํ อุปทฺทเว

พระปริตเป็นเครื่องห้ามซึ่งบาปเคราะห์
อันเกิดแต่อำนาจแห่งดาวนักษัตร และ
อำนาจแห่งยักษ์แห่งภูตผีทั้งหลาย ด้วย
อานุภาพแห่งพระปริตที่ได้สวดมาตั้งแต่
ต้นจนจบนี้ จงกำจัดความอุบาทว์อัน
เกิดแต่อำนาจแห่งนักษัตรเป็นต้น โดย
เด็ดขาด เทอญ

นกฺขตฺตยกฺขภูตานํ
ปาปคฺคหนิวารณา
ปริตฺตสฺสานุภาเวน
หนฺตฺวา เตสํ อุปทฺทเว

พระปริตเป็นเครื่องห้ามซึ่งบาปเคราะห์
อันเกิดแต่อำนาจแห่งดาวนักษัตร และ
อำนาจแห่งยักษ์แห่งภูตผีทั้งหลาย ด้วย
อานุภาพแห่งพระปริตที่ได้สวดมาตั้งแต่
ต้นจนจบนี้ จงกำจัดความอุบาทว์อัน
เกิดแต่อำนาจแห่งนักษัตรเป็นต้น โดย
เด็ดขาด เทอญ

นกฺขตฺตยกฺขภูตานํ
ปาปคฺคหนิวารณา
ปริตฺตสฺสานุภาเวน
หนฺตฺวา เตสํ อุปทฺทเว

พระปริตเป็นเครื่องห้ามซึ่งบาปเคราะห์
อันเกิดแต่อำนาจแห่งดาวนักษัตร และ
อำนาจแห่งยักษ์แห่งภูตผีทั้งหลายด้วย
อานุภาพแห่งพระปริตที่ได้สวดมาตั้ง
แต่ต้นจนจบนี้ จงกำจัดความอุบาทว์อัน
เกิดแต่อำนาจแห่งนักษัตรเป็นต้น โดย
เด็ดขาด เทอญ

หมายเหตุ *บทนี้ใช้สวดเฉพาะพิธีที่มีการตั้งน้ำมนต์ วงด้ายสายสิญจน์เท่านั้น ถ้าไม่มีการตั้งน้ำวงด้ายไม่สวด*

บท นกฺขตฺตยกฺขภูตานํ นี้ เข้าใจว่า แต่งขึ้นในเมืองไทยทางเหนือ หรืออาจเป็นบทหนึ่งในคัมภีร์มหาทิพมนต์ ซึ่งแต่งในเวียงจันทน์ก็ได้ เป็นบทขออำนาจของพระปริตกำจัดอุบาทว์ต่าง ๆ ในบทนักขัตยักษ์นี้ มีศัพท์ที่เป็นปัญหาทางไวยากรณ์อยู่บ้าง เห็นควรอธิบายไว้ในที่นี้ ศัพท์นั้น คือ หนฺตฺวา เมื่อตัดบทออกไป จะได้รูปดังนี้ หนฺตุ–อา หนฺตุ แปลว่า จงฆ่า หรือจงกำจัด (หนฺธาตุ อนฺตุวิภัตติ)–อา เป็นนิบาตบอกความหนักแน่น ในที่นี้จึงแปลว่า จงกำจัดโดยเด็ดขาด ไม่ใช่ แปลว่า ฆ่าแล้ว (หนฺธาตุ ตูนาทิปัจจัย)

คตินี้ได้จากบทนักขัตยักษ์นี้ว่า "พระปริตเป็นมนต์ศักดิ์สิทธิ์ป้องกันอัปมงคล" ภูตผีปีศาจทำอันตรายมิได้

บทถวายพรพระ ๘ บท

ไม่ว่าในงานพิธีอะไร ก่อนที่พระจะฉัน จะต้องสวดบทถวายพรพระ (ภาษาปากว่า พาหุํ) ก่อน ทายกทายิกาเป็นได้ฟังทุกครั้งที่ทำบุญเลี้ยงพระ จึงขอนำมาพิมพ์รวมไว้ด้วย

ที่เรียกว่า "ถวายพรพระ" นั้น ฟังดูไม่ตรงกับความจริง ที่จริงนั้นเราขอพรจากพระ ความทั้ง ๘ บทก็เป็นคำสรรเสริญพระ ที่ทรงเป็นผู้พิชิตในคราวต่าง ๆ แล้วอ้างเดชอำนาจพระ ขอพรชัยมงคล ดังต่อไปนี้

๑. พาหุํ สหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺตํ ครีเมขลํ อุทิตโฆรสเสนมารํ ทานาทิธมฺมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ	ปางเมื่อพระยามารนิรมิตแขนถืออาวุธครบตั้งพันแขน ขี่ขับช้างคิริเมขละ สพรึบพร้อมด้วยพลเสนามาร โห่ร้องก้องกึกพิลึกสะพึงกลัวเข้ามาประจัญ พระจอมมุนีทรงใช้วิธีทางธรรม คือ ทรงเสี่ยงพระบารมีมีทานเป็นต้นเข้าผจญ ได้ชัยชำนะด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตมารนั้น ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน
๒. มาราติเรกมภิยุชฺฌิตสพฺพรตฺตึ โฆรมฺปนาฬวกมกฺขมถทฺธยกฺขํ ขนฺตีสุทนฺตวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ	ปางเมื่ออาฬวกยักษ์ ผู้ดุร้ายหยาบช้า เหี้ยมโหด ไม่เลือกหน้าเข้ามากระทำยุทธนาการอยู่ตลอดคืนยิ่งเสียกว่าเมื่อครั้งผจญพระยามาร (ซึ่งพ่ายไปก่อนอาทิตย์อัสดง) พระจอมมุนีทรงใช้วิธีปราบด้วยพระ

ขันติคุณ (คืออดพระหฤทัยต่อสู้) ได้ชัยชำนะด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตยักษ์นั้น ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

๓. นาฬาคิรึ คชวรํ อติมตฺตภูตํ
ทาวคฺคิจกฺกมสนีว สุทารุณนฺตํ
เมตฺตมฺพุเสกวิธินาชิตวามุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ปางเมื่อพระยาช้างนาฬาคีรีซึ่งกำลังเมามันเต็มที่ ดุร้ายนัก แปร๋แปร้นแล่นเข้ามา ราวกับไฟไหม้ป่าหรือมิฉะนั้น เหมือนจักราวุธอันแรงร้าย หรือเหมือนสายฟ้าฟาด พระจอมมุนีทรงใช้วิธีรดด้วยน้ำ คือเมตตาได้ชัยชำนะ ด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตช้าง ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

๔. อุกฺขิตฺตขคฺคมติหตฺถสุทารุณนฺตํ
ธาวนฺติโยชนปถงฺคุลิมาลวนฺตํ
อิทฺธีภิสงฺขตมโน ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ปางเมื่อมหาโจร ผู้มีฉายาว่าองคุลิมาล สันดานบาปหยาบช้า มือถือดาบเงื้อง่า วิ่งไล่ติดตามพระองค์ไปเป็นระยะทางถึง ๓ โยชน์ พระจอมมุนีทรงบันดาลด้วยฤทธิ์ทางใจได้ชัยชำนะ ด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตโจรนั้น ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

๕. กตฺวาน กฏฺฐมุทรํ อิว คพฺภินียา
จิญฺจาย ทุฏฺฐวจนํ ชนกายมชฺเฌ

ปางเมื่อนางจิญจมาณวิกาเอาผ้าห่อไม้ผูกเข้าที่ท้อง แสร้งทำเป็น

สนฺเตน โสมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

หญิงมีครรภ์ มากล่าวคำใส่ร้ายต่อพระองค์ในท่ามกลางชุมนุมชน พระจอมมุนีทรงผจญด้วยวิธีสงบนิ่ง วางพระองค์เย็นสง่าผ่าเผย เฉยอยู่ดังดวงจันทร์เพ็ญลอยเด่นอยู่ในนภากาศ ได้ชัยชนะด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตคำใส่ร้ายนั้น ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

๖. สจฺจํ วิหายมติสจฺจกวาทเกตุํ วาทาภิโรปิตมนํ อติอนฺธภูตํ ปญฺญาปทีปชลิโต ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ปางเมื่อสัจจกนิครนถ์ ผู้เชิดชูลัทธิของตนจริงว่าแท้เลิศลอยราวกับชูธงขึ้นฟ้า ทำให้มืดมิดปิดปัญญาที่จะรู้ความจริงเสียสิ้น มุ่งมาจะโต้วาทะกับพระพุทธองค์ พระจอมมุนีทรงจุดประทีปคือปัญญาขึ้นส่องให้เห็นความจริง ได้ชัยชำนะด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตนิครนถ์นั้น ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

๗. นนฺโทปนนฺทภุชคํ วิพุธํ มหิทฺธึ ปุตฺเตน เถรภุชเคน ทมาปยนฺโต อิทฺธูปเทสวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ปางเมื่อ นันโทปนันทนาคราชผู้หลงผิดเป็นพาล ซ้ำมีฤทธิมากด้วย ทะนงจิตยังอาจสำแดงฤทธิแผ่พังพานกั้นฉนวนอากาศ ปิดทางพุทธโคจร พระจอมมุนีจึงโปรดให้พระพุทธบุตร (คือพระ

มหาโมคคัลลานะ) ผู้เป็นเถรภุชงค์ ไปปราบได้ชัยชำนะ ด้วยวิธีแสดงฤทธิ์สู้ฤทธิ์ จนสิ้นพยศรู้ผิดรู้ชอบ ด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตนาคนั้น ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

๘. ทุคฺคาหทิฏฺฐิภุชเคน สุทฏฺฐหตฺถํ
พฺรหฺมํ วิสุทฺธิชุติมิทฺธิพกาภิธานํ
ญาณาคเทน วิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ปางเมื่อพรหมชื่อพกะ ผู้สำคัญตนว่ามีความบริสุทธิ์มีรัศมีอำนาจและมีฤทธิ์ไม่มีใครยิ่งกว่าเลยเกิดความเห็นผิดไปว่า ชีวิตของพรหมเป็นสัสสตะ เป็นอมตะ เป็นปฏิปักษ์กับพระพุทธศาสนา เปรียบเสมือนว่าถูกงูกัดเอาที่มือเข้าแล้ว พระจอมมุนีทรงใช้วิธีวางยา คือพระญาณแสดงความรู้ที่กว้างกว่า ลึกกว่า ทำให้พรหมหายความเห็นผิดได้ชัยชนะด้วยเดชแห่งองค์พระผู้พิชิตพรหมนั้น ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

เอตาปิ พุทฺธชยมงฺคลอฏฺฐคาถา
โย วาจโน ทินทิเน สรเตมตนฺที
หิตฺวานเนกวิวิธานิ จุปทฺทวานิ
โมกฺขํ สุขํ อธิคเมยฺยนโร สปญฺโญ

แม้นนรชนใดไม่เกียจคร้าน สวดก็ดี ระลึก (คือ บริกรรมในใจ) ก็ดี ซึ่งพุทธชัยมงคลคาถา ๘ บทนี้ทุกวัน ๆ นรชนนั้นจะพึงละล่วงเสียได้ซึ่งอุปัทวะทุกสิ่งทุกอย่าง จะเป็นผู้มีปัญญาถึง ซึ่งความสุขอันเป็นโมกขะ แล

<u>หมายเหตุ</u> บท "พาหุํ" ที่ประพันธ์เป็นฉันท์ เรียกชื่อว่า วสันตดิลก ทั้ง ๘ คาถานี้ เรียกกันว่า "ถวายพรพระ" จะเป็นชื่อที่เรียกมาแต่ครั้งไหนก็ยากที่จะสืบสาวได้ ตามรูปความที่แปลไว้นั้น เป็นทำนองว่าเป็นคาถาที่ประพันธ์ขึ้น เพื่ออวยชัยให้พรแก่บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ตามแบบฉบับของอลังการที่ถูกต้อง กล่าวคือการนำชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระประวัติ พร้อมทั้งวิธีที่ทรงชนะมาร ประพันธ์เป็นสัตยาธิษฐานขอให้บันดาลชัยมงคลให้ ทั้งนี้เป็นวิธีการที่ถูกต้อง ตามหลักที่ว่า "ผู้ให้ต้องมีสิ่งที่ตนให้ไม่มีก็ให้ไม่ได้" ฉะนั้นจึงต้องอ้างถึงพระอานุภาพของพระพุทธเจ้ามาเป็นหลัก เพราะพระอานุภาพของพระองค์ปรากฏอยู่แล้ว เป็นอันว่าแม้ตนเองจะไม่มี ก็ขอจากผู้ที่มีมาให้นี้เป็นวิธีที่ถูกต้อง เป็นประการแรก

คราวนี้ก็มาถึงข้อที่ว่า บทพาหุํนี้ ใครเป็นผู้ประพันธ์ และประพันธ์ที่ไหน เมื่อไร คำตอบปัญหาเหล่านี้ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่นอน เมื่อพิเคราะห์จากบทประพันธ์ เห็นได้ว่าท่านผู้ประพันธ์เป็นผู้ทรงภูมิทางศัพทศาสตร์และอลังการศาสตร์อย่างเชี่ยวชาญ พร้อมกันนั้นก็มีความแตกฉานในนวังคสัตถุศาสน์อีกด้วย ซึ่งคงจะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแน่นอน ส่วนที่ว่าประพันธ์ที่ไหนนั้น ก็พอจะตอบได้แน่นอนว่า ในเมืองไทยนี่เอง ทั้งนี้เพราะไม่ปรากฏในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ทั้งไม่ปรากฏคำอธิบายเป็นภาษาบาลีอีกด้วย มีแต่ฎีกาซึ่งควรจะแต่งเป็นภาษาบาลี แต่ก็แต่งเป็นภาษาไทย เรียกว่าฎีกาพาหุํ และนอกจากนี้ยังได้ฟังจากท่านผู้มีความรู้ทางภาษาศาสตร์รวมทั้งภาษาบาลีชั้นเอกอุ ซึ่งเคยไปอยู่ ณ ประเทศลังกา

ในสมัยที่ดำรงเพศเป็นภิกษุ ได้เล่าให้ฟังว่า "พระมหาเถระในลังกาชมว่า บทพาหุํไทยแต่งได้ดีมาก" เป็นข้อยืนยันอีกข้อหนึ่ง ที่ทำให้เห็นว่า บทพาหุํประพันธ์ในเมืองไทยแน่ ที่ไปเผยแผ่ในลังกา ก็คงเป็นในตอนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ ทรงส่งพระอุบาลีออกไปประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกา บทพาหุํของไทยจึงไปแพร่หลายอยู่ในประเทศนั้น และจากข้อยืนยันนี้ทำให้สกัดระยะกาลแห่งการประพันธ์บทพาหุํว่า ได้ประพันธ์มาก่อนรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ สาวย้อนจากนี้ขึ้นไปถึงยุคทองแห่งบาลีในประเทศไทย ตกในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมไตรโลกนาถ ก็พอจะอนุมานได้ว่า คงไม่ก่อนรัชกาลนั้น และก็เป็นไปได้ว่า พระมหาเถระในยุคนั้นได้ประพันธ์ขึ้นเป็นบท สำหรับสวดก่อนที่จะรับภัตตาหารในที่นิมนต์ และคงจะเริ่มจากงานบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นประเดิมก็ได้ ต่อมาจึงได้แพร่หลายไปในหมู่พุทธศาสนิกชนทั่วไป

เมื่อมาถึงสมัยปัจจุบัน นักปราชญ์ผู้สันทัดทางบาลี ได้พิเคราะห์คาถาทั้ง ๘ นี้อย่างถี่ถ้วน ได้เห็นว่า "น่าจะวิปลาสอยู่" จึงได้แก้ไขบทสุดท้ายของแต่ละคาถา คือบทว่า "ชยมงฺคลานิ" เป็น "ชยสิทฺธิ นิจฺจํ" บ้าง "ชยมงฺคลคฺคํ" บ้าง

ที่แก้เป็น "ชยสิทฺธิ นิจฺจํ" คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบทพระราชนิพนธ์บทพาหุํแปล เป็นบทวสันตดิลกฉันท์ ได้ทรงแก้บทท้ายเป็น "ชยสิทฺธิ นิจฺจํ" บาทสุดท้ายจึงเป็น "ตนฺเตชสา ภวตุ เม ชยสิทฺธิ นิจฺจํ" ที่ทรงแก้ดังนี้เห็นจะเป็นด้วยทรงมีพระราชประสงค์ จะให้มีความในทำนองนั้นมิใช่เกี่ยวเนื่องด้วยกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์แต่ประการใด

ที่แก้เป็น "ชยมงฺคลคฺคํ" คือที่ใช้สวดอยู่ในคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ ทั้งนี้เนื่องจากพิเคราะห์เห็นว่า "ตามหลักไวยากรณ์ของบาลีประธานและกิริยาต้องมีวจนะเสมอกัน ประธานเป็นวจนะใด กิริยาก็เป็นวจนะนั้น" แต่บาทคาถาคือ "ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ" นี้ ประธานและกิริยาไม่เป็นไปตามกฎดังกล่าว คือ กิริยา "ภวตุ" เป็นเอกวจนะ แต่ประธาน "ชยมงฺคลานิ" เป็นพหุวจนะ จึงได้แก้เป็น "ชยมงฺคลคฺคํ" เป็นเอกวจนะตามกฎแห่งไวยากรณ์

เรื่องกฎแห่งไวยากรณ์ในที่นี้ เข้าใจว่าท่านผู้ประพันธ์ซึ่งมีความรู้ทางศัพท์ศาสตร์และอลังการศาสตร์ถึงขนาดประพันธ์คาถานี้ คงมีความรู้ความเข้าใจได้ดี แต่ที่ท่านใช้ศัพท์วิปลาสไปเช่นนั้น มิใช่ใช้ด้วยความไม่รู้หรือไม่เข้าใจ คงเป็นด้วยกิริยาว่ามีว่าเป็นนั้น แม้จะต่างวจนะกับประธานก็ใช้ได้ หรือไม่เช่นนั้น ก็คงเป็นเพราะท่านผู้ประพันธ์ได้พบตัวอย่างบทประพันธ์ดั้งเดิมได้ใช้มาแล้ว เช่นที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกว่า "สพฺพิตฺถิโย กเร ปาปํ ฯเปฯ" บทคือ "สพฺ-พิตฺถิโย" ประธาน เป็นพหุวจนะ บทคือ "กเร" กิริยา เป็นเอกวจนะ ดังนี้ ท่านจึงได้ใช้บทพาหุํนี้บ้าง เป็นการดำเนินตามรอยแห่งบทประ-พันธ์ดั้งเดิม มิใช่ใช้ด้วยความไม่รู้ ไม่เข้าใจ หรือใช้ด้วยความประมาทหามิได้ ดังนั้นบาทคาถาคือ "ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ" จึงเป็นบทประพันธ์ที่ยุติแล้วด้วยประการทั้งปวง ไม่น่าจะต้องแก้ไขประการใด

เรื่องบทพาหุํนี้ได้ทราบว่า ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต เขมจารีเถระ แห่งวัดมหาธาตุ ฯ ได้เคยอธิบายให้ศิษย์ของท่านฟังว่า

"บทคือชยมงฺคลานิ" นั้นก็คือ "ชยมงฺคลํ" นั้นเอง แต่แปลง อํ เป็นอานิ เพราะคณะฉันท์บังคับ หรือที่เรียกว่า "ฉันทานุรักษ์" และการแปลง อํ เป็น อานิ นั้น ใช้เฉพาะในการแต่งฉันท์เท่านั้น ไม่ใช่กฎไวยากรณ์ทั่วไป มีตัวอย่างที่อ้างอิง เช่นในพระคาถาธรรมบทที่ว่า "เอวํ ธมฺมานิ สุตฺวาน" และที่ว่า "นาทิฏฺฐา ปรโต โทสํ อณุํ ถูลานิ สพฺพโส" บทคือ "ธมฺมานิ" นั้น ก็คือ ธมฺมํ และบทคือ "ถูลานิ" ก็คือ ถูลํ นั่นเอง แต่แปลง อํ เป็น อานิ ตามกฎแห่งฉันทานุรักษ์ดังกล่าวนั้น นี้เป็นมติของท่านเจ้าประคุณองค์นั้น ท่านได้อ้างคัมภีร์เหมือนกัน แต่ผู้รับมติจำคัมภีร์ไม่ได้ เป็นที่น่าเสียดายอยู่

ท่านเจ้าประคุณองค์นั้นยังได้อธิบายถึงบทพาหุนี้ต่อไปอีกว่า ความจริงพระพุทธองค์ทรงปราบบุคคลต่าง ๆ มิใช่เพียง ๘ ครั้งเท่านั้น มีเป็นอันมาก แต่ที่ท่านบุรพาจารย์ได้นำมาแต่งเพียง ๘ ครั้ง เท่าที่ปรากฏเป็นบทพาหุนี้ ความมุ่งหมายเพื่อต้านคติของพราหมณ์ที่ถือมงคล ๘ อย่างและลัทธิตันตระของอุตรนิกาย ที่รับคติของพราหมณ์มาถ่ายทอด คือ ที่แต่งเป็นคาถาว่า

"อุณฺหีสญฺจ คทา สงฺโข จกฺกํ ธโช คชงฺกุโส
อุสโภ ปุณฺณกุมฺโภ จ อิจฺเจเต อฏฺฐ มงฺคลา"

สิ่งทั้ง ๘ เหล่านี้ คือ มงกุฎ ๑ คทา ๑ สังข์ ๑ จักร ๑ ธง ๑ ขอช้าง ๑ โคอุสุภราช ๑ หม้อเต็มด้วยน้ำ ๑ เป็นมงคล

มติของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต เขมจารีเถระนี้ เป็นถ้อยคำที่มีหลักฐาน ควรเชื่อได้ เกรงจะสูญไปเสีย จึงขอนำมาบันทึกไว้ ณ ที่นี้ เป็นการฝากไว้ให้ท่านผู้มีวิจารณญาณได้พิจารณาสืบไป

การสวดบทพาหุํนั้น พระท่านจะสวดก่อนที่จะรับภัตตาหาร และสวดต่อจากบท อิติปิ โส ซึ่งเป็นบทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ จบแล้วจึงสวดบทพาหุํ ซึ่งเป็นการถวายสดุดีพระอานุภาพที่ปราบพยศบุคคลนั้นให้หมอบราบกราบกรานพระองค์แล้ว ขอพระเดชานุภาพนั้นประสาทชัยมงคลอีกครั้งหนึ่ง นี่เป็นการปฏิบัติในการสวดบทนี้

แต่ถ้ามีการเจริญพระพุทธมนต์ก่อนรับภัตตาหาร จะสวดบทพาหุํเมื่อจบบทส่งเทวดา (ทุกฺขปฺปตฺตา ฯเปฯ ไม่มีบทอิติปิ โส เพราะสวดมาแล้วในเนื้อหา จึงไม่สวดซ้ำอีก ถ้าเป็นงานที่มีการใส่บาตรก็ใส่บาตรเมื่อพระสวดบทพาหุํ เป็นประเพณีปฏิบัติสืบ ๆ กันมาเช่นนี้แล

อานาปานสติภาวนามัย

แบบที่ ๑ และ ๒

ของ

พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์

(พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร)

วัดอโศการาม

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ข้าพเจ้าเรียบเรียงขึ้น เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในทางสมาธิภาวนา ตามที่ได้สังเกตปฏิบัติมา ที่จะให้ผลดีและสะดวกไม่ค่อยจะมีความหลงมาเจือปน ทั้งเป็นทางที่สั้นที่สบาย มีอยู่ทางเดียวเท่านั้นคือ **อานาปานสติภาวนา** ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญจนบรรลุเป็นผลดีมาแล้ว ในฉบับนี้ได้จัดออกเป็น ๒ ตอน ตอนที่ ๒ นั้นให้ประโยชน์ในทางกายและทางใจ ส่วนตอนที่ ๑ มุ่งในทางจิตใจมากกว่า แต่ส่วนจิตใจที่จะเป็นไปได้โดยเรียบร้อย ก็ต้องอาศัยร่างกายอยู่บ้าง ฉะนั้น เห็นว่าแบบที่ ๒ นั้นจะได้รับประโยชน์จากร่างกาย จึงได้เขียนลงไว้เป็นหลักสูตร ขอท่านพุทธบริษัทอย่าได้สงสัยลังเลไปเอาอย่างโน้นอย่างนี้ให้ยุ่งไป ขอให้ตั้งใจจริง ๆ จับเอาลมหายใจแหล่งนี้จนให้ถึงที่สุดแห่งลม ต่อจากนั้นก็จะเข้าสู่วิปัสสนาญาณ ก็จะลุล่วงเข้าถึงนามธรรมคือจิต เมื่อถึงที่สุด พุทธก็เกิด นั้นแลจะเป็นผู้เข้าถึงคุณธรรมที่แน่นอน คือ ปล่อยลมตามสภาพแห่งลม ปล่อยจิตตามสภาพแห่งจิต ผลประโยชน์ในการปฏิบัติก็จะเป็นที่สมหวังของท่านทีเดียว โดยไม่ต้องสงสัย จริงอยู่ธรรมดาจิตใจของคนเรา ถ้าไม่ดัดแปลงแก้ไขแล้ว ย่อมตกไปในอารมณ์ที่ทุกข์ที่ชั่ว ฉะนั้น ผู้หวังความสุขให้แก่ตนที่มีหลักแหล่ง ก็ควรจะต้องหาธรรมะมาฝึกตน คนเราถ้าไม่มีธรรมะในใจ ไม่มีสมาธิเป็นที่อยู่แล้ว ก็เท่ากับคนที่ไม่มีบ้านอยู่ฉะนั้น ธรรมดาคนที่ไม่มีบ้านอยู่ย่อมได้รับความทุกข์ตลอดกาล แดด ลม ฝน

และละอองธุลีต่าง ๆ ย่อมเปรอะเปื้อนบุคคลชนิดนั้น เพราะไม่มีเครื่องกั้นขีดขัง คนที่ฝึกหัดสมาธิก็เท่ากับสร้างบ้านให้ตนอยู่ **ขณิกสมาธิ**ก็เท่ากับบ้านที่มีหลังคามุงด้วยจาก **อุปจารสมาธิ**ก็เท่ากับบ้านที่มุงด้วยกระเบื้อง **อัปปนาสมาธิ**เท่ากับตึก เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าท่านมีทรัพย์ท่านก็จะเก็บไว้ได้อย่างปลอดภัย ทรัพย์เหล่านั้นก็มิได้บังคับใจท่านให้ไปนอนเฝ้านั่งเฝ้าทนทุกข์ต่าง ๆ เหมือนคนมีทรัพย์ที่ไม่มีบ้านเก็บ ต้องไปนอนตากแดดตากฝนเฝ้าทรัพย์อยู่กลางแจ้งฉะนั้น ถึงกระนั้นทรัพย์เหล่านั้นก็ยังไม่ได้รับความปลอดภัยแน่นหนา ในด้านพระศาสนาก็ฉันใด ใจที่ไม่มีสมาธิ ไปแสวงหาความดีแต่ทางอื่น ปล่อยจิตใจให้เที่ยวไปในสัญญาอารมณ์ต่าง ๆ แม้จะเป็นอารมณ์ที่ดีก็ตาม ก็ยังไม่เชื่อว่าเป็นผู้ปลอดภัยอยู่นั่นเอง เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก เช่น ทอง เพชรนิลจินดาต่าง ๆ เมื่อน้อมนำมาประดับร่างกายแล้วเที่ยวเร่ร่อนไปในสถานที่ต่าง ๆ ย่อมไม่ปลอดภัย อาจจะถึงแก่ความตายด้วยทรัพย์ของตนเองนั้นก็ได้ นี่ฉันใด จิตใจของพุทธบริษัทเมื่อได้รับอบรมในทางภาวนา เพื่อสร้างความสงบขึ้นในตนแล้ว แม้ความดีที่ตนทำได้ก็เสื่อมง่าย เพราะยังไม่ได้เก็บเข้าฝั่งอยู่ในดวงจิตดวงใจของตนจริง ๆ ถ้าใครฝึกหัดปฏิบัติอบรมจิตใจของตนให้ได้รับความสงบระงับก็เท่ากับเก็บทรัพย์ของตนเข้าไว้ในตู้ในหีบฉะนั้น เหตุนั้นคนเราโดยมากทำดีจึงไม่ได้รับผลดี เพราะปล่อยใจของตัวให้เป็นไปด้วยอำนาจแห่งอารมณ์ต่าง ๆ อารมณ์เหล่านั้นย่อมเป็นข้าศึกศัตรู บางครั้งอาจที่จะทำให้ความดีที่มีอยู่แล้วเสื่อมไปก็ได้ เปรียบเหมือนดอกไม้ที่กำลังบาน ถ้ามีลมและแมลงต่าง ๆ มารบกวนเข้าแล้ว อาจจะไม่มีโอกาสเกิดลูกเกิดผลขึ้นได้

ดอกไม้นั้นได้แก่มรรคจิต (จิตสงบ) ส่วนผลไม้นั้นได้แก่ผลจิต (ความสุข) เมื่อมีมรรคจิต ผลจิตประจำใจของตัวอยู่อย่างนี้ ก็มีโอกาสจะได้รับความดี ซึ่งพุทธบริษัททั้งหลายปรารถนาอยู่ คือ สารธรรม ความดีอย่างอื่นนั้นก็เปรียบเหมือน ยอดไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ต้นไม้ ถ้าเราไม่ได้อบรมในทางจิตใจ เราก็จะได้รับความดีเสมอส่วนภายนอกเท่านั้น หากภายในจิตเป็นของบริสุทธิ์ดี ภายนอกก็ย่อมดีไปตามกันหมด เช่น มือเราสะอาด เมื่อเราจับสิ่งใด ของเหล่านั้นก็ไม่เลอะ แต่ถ้ามือเราสกปรกแม้จะไปจับผ้าที่สะอาด ผ้านั้นก็พลอยให้เสียไป ด้วยอำนาจแห่งความเปื้อนเปรอะของมือฉะนั้น เมื่อจิตเศร้าหมองเสียอย่างเดียว มันเศร้าหมองไปหมดทั้งสิ้น แม้ทำความดี ความดีนั้นก็ยังเศร้าหมองอยู่ เพราะอำนาจสูงสุดในโลกที่จะดี จะชั่ว จะสุข จะทุกข์ทั้งมวล มันสำเร็จอยู่ที่จิตใจอันเดียวเท่านั้น จิตใจนี้เท่ากับพระเจ้าองค์หนึ่ง ทุกข์ สุข ดี ชั่ว ล้วนสำเร็จมาจากดวงจิตทั้งสิ้น ควรจะสมมติเรียกได้ว่าพระเจ้าสร้างโลกได้องค์หนึ่งเหมือนกัน เพราะโลกจะตั้งอยู่ได้ด้วยสันติสุข ก็ด้วยอำนาจแห่งจิตใจนี้เอง โลกที่จะอันตรธานสูญไปก็ด้วยอำนาจจิตใจนี้เอง ฉะนั้น จึงควรที่จะอบรมส่วนสำคัญของโลกทั่ว ๆ ไป คือ จิตให้เป็นสมาธิ เพื่อให้เป็นหลักทรัพย์ไว้ในใจ คือ **สมาธิ** อันเป็นเครื่องสะสมไว้ซึ่งธาตุต่าง ๆ ที่เรียกว่า กุศลธาตุ คือความดี เมื่อธาตุทั้งหลายเหล่านี้ได้ผสมกันถูกส่วนดีแล้ว ก็จะเป็นกำลังของท่าน เพื่อเป็นเครื่องทำลายซึ่งข้าศึกศัตรูต่าง ๆ กล่าวคือ กิเลส และบาปธรรมทั้งปวง ท่านมีปัญญาที่ได้ศึกษาไว้แล้ว ฉลาดรอบรู้ในทางโลกและทางธรรม ในทางดีและทางชั่ว ปัญญาของท่านเหล่านั้นก็เท่ากับดินระเบิด แต่ท่านมิได้อัดเข้าไป

ในลูกกระสุน คือ สมาธิจิต ดินระเบิดของท่านนั้นเก็บไว้นานมันจะชื้นและขึ้นราไป ถ้าท่านเผลอ ไฟร่วงใส่ คือ ราคะ โทษะ โมหะ ครอบงำแล้วขณะใด มันก็จะไหม้ดินระเบิดของท่าน แล้วมันก็จะลามถึงตัวท่านนั่นเอง ฉะนั้น ให้รีบอัดเข้าไว้ในลูกกระสุนหรือลูกระเบิดนั้นเสีย ถึงคราวข้าศึกศัตรูมารุกรานเข้าเมื่อไร ก็จะวางหรือยิงซึ่งระเบิดเหล่านั้นเพื่อสังหารศัตรู คือ ความชั่ว ได้ในทันที

ผู้ฝึกหัดสมาธิย่อมได้ที่พึ่งของตน สมาธิเปรียบเหมือนข้อมหรือหลุมเพลาะ ปัญญาเปรียบเหมือนอาวุธ ทำสมาธิเปรียบเหมือนอัดดินเข้าในกระสุน หรือฝังตัวอยู่ในข้อม ฉะนั้น สมาธินี้เป็นสิ่งสำคัญและมีคุณานิสงส์มากทีเดียว ศีลอันเป็นเบื้องต้นแห่งมรรคก็ไม่ค่อยจะยากเท่าไรนัก ปัญญาอันเป็นเบื้องปลายแห่งมรรคก็ไม่ค่อยจะยากเท่าไรนัก ส่วนสมาธิอันเป็นท่ามกลางแห่งมรรคต้องพยายามหน่อย เพราะเป็นการบังคับปรับปรุงกันในด้านจิตใจ จริงอยู่การทำสมาธินั้นเปรียบเหมือนปักเสาสะพานกลางแม่น้ำ ย่อมเป็นสิ่งลำบาก แต่เมื่อปักลงได้แล้วย่อมเป็นประโยชน์แก่ศีลและปัญญา ศีลนั้นเหมือนปักเสาสะพานในฝั่งนี้ ปัญญาเหมือนปักเสาสะพานข้างฝั่งโน้น แต่ถ้าเสากลางคือ "สมาธิ" ท่านไม่ปักแล้ว ท่านจะทอดสะพานข้ามแม่น้ำ คือ โอฆะสงสารไปได้อย่างไร

พุทธบริษัททั้ง ๔ ผู้จะเข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยถูกต้องแล้ว มีหนทางช่องเดียวเท่านั้น คือ ภาวนา เมื่อภาวนาจนจิตสงบเป็นสมาธิได้แล้ว ย่อมเกิดปัญญา ปัญญาในที่นี้ไม่ใช่ปัญญาธรรมดา ปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะในการทำจิต เช่น ปุพเพนิวาสานุสติญาน, จุตูปปาตญาณ, อาสวขยญาณ ญาณทั้ง ๓ นี้ย่อมเกิดขึ้นแก่

ผู้ปฏิบัติในทางจิตใจ เรียกว่า ญาณจักขุ คือ ตาใจ ส่วนพุทธบริษัทเหล่าใด ที่ยังศึกษาวิชาอยู่ในทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ระคนกันอยู่ ก็เท่ากับศึกษาวิชาอยู่กับพวกครูทั้งหก ยังไม่สามารถที่จะรู้แจ้งเห็นจริงได้ดังพระพุทธเจ้าที่ไปเรียนวิชาอยู่กับพวกครูทั้งหก ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ธรรมได้ พระองค์จึงได้หวลมาระลึกในทางจิตใจ ได้ดำเนินปฏิบัติไปด้วยลำพังพระองค์เอง ด้วยการตั้งสติกำหนดอานาปาฯ เป็นเบื้องต้นจนได้บรรลุถึงที่สุด พุทธบริษัททั้งหลายเมื่อยังแสวงหาวิชาอยู่ในทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เท่ากับศึกษาวิชาอยู่กับพวกครูทั้งหกฉะนั้น ตราบใดมาตั้งใจระลึกถึงลมหายใจของตนซึ่งมีปรากฏอยู่ทุกรูปทุกนาม จนกว่าจิตสงบลงเป็นสมาธินั่นแลจะมีโอกาสได้พบของจริง คือ พุทธะ คนบางพวกยังเข้าใจไปต่างๆ อยู่ เช่น เข้าใจว่า สมาธิไม่ต้องทำๆ ปัญญาเลยทีเดียว เรียกว่าปัญญาวิมุตติ การเข้าใจเช่นนี้ไม่ถูกความจริง ปัญญาวิมุตติกับเจโตวิมุตติ สองประการนี้ย่อมมีสมาธิเป็นรากฐานจึงจะเป็นไปได้ ต่างกันแต่จะมากหรือน้อยเท่านั้น คือ ลักษณะของปัญญาวิมุตตินั้นครั้งแรกต้องมีการไตร่ตรองพินิจพิจารณา เรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆเสียก่อนจิตจึงค่อยสงบ เมื่อจิตสงบแล้วเกิดวิปัสสนาญาณขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งจนรู้แจ้งเห็นจริงในสัจจธรรมทั้ง ๔ นี้เป็นลักษณะของปัญญาวิมุตติ ส่วนเจโตวิมุตตินั้นไม่ต้องมีการพินิจพิจารณาเท่าไรนัก เป็นแต่ข่มจิตให้สงบลงไปถ่ายเดียว จนกว่าเป็นอัปปนาสมาธิ วิปัสสนาญาณก็จะบังเกิดขึ้นในที่นั้น และได้รู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง ที่เรียกว่าเจโตวิมุตติคือได้เจริญสมาธิก่อนแล้วจึงค่อยเกิดปัญญาภายหลัง วิมุตติทั้ง๒มีความหมายต่างกันดังนี้ ปัญญาอันใดที่พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนรอบรู้ในพุทธ

วจนะพร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะโดยสมบูรณ์แล้ว ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความรู้อันกว้างขวาง สามารถที่จะชี้แจงอรรถาธิบายในข้ออรรถ ข้อธรรมได้โดยเรียบร้อยชัดเจน แต่ไม่บำเพ็ญสมาธิให้เกิดมีขึ้นในตนก็เปรียบประหนึ่ง บุคคลที่ขับขี่เครื่องบินไปในอากาศสามารถจะมองเห็นเมฆและเดือนดาวได้โดยชัดเจน แต่เครื่องบินที่ตนขับขี่อยู่นั้น ได้เที่ยวเร่ร่อนไปบนอากาศจนลืมสนามที่จะร่อนลง ก็น่าจะลำบากหนักใจอยู่ ถ้าร่อนขึ้นไปข้างบนก็จะหมดอากาศหายใจ มัวแต่ร่อนไปร่อนมาอยู่ น้ำมันอันเป็นเชื้อเพลิงก็จะหมดสิ้นไป ในที่สุดก็จะเผ่นลงมาด้วยอำนาจแห่งความหมดกำลังของตน เผ่นลงมาบนเขา เผ่นลงมาในป่า เผ่นลงในทะเล ซึ่งไม่ใช่สนามบินย่อมได้รับโทษ เช่น คนบางพวกที่มีความรู้สูง แต่มีความประพฤติเหมือนคนป่าคนดงคนเขาคนทะเล ซึ่งเป็นชาวประมงอย่างนี้ก็มี นี่ก็เพราะว่าเพลินอยู่บนอากาศ นักปราชญ์บัณฑิตผู้ติดอยู่ในความรู้ ความคิดความเห็นของตัวว่าเป็นของสูงอยู่แล้ว ไม่ก่อสร้างบำเพ็ญสมาธิให้เกิดขึ้น ถือเสียว่าสมาธิเป็นคั่นต่ำ ควรเจริญวิปัสสนาวิมุตติทีเดียว ย่อมจะได้รับโทษเหมือนคนขับขี่เครื่องบินที่ร่อนอยู่ในอากาศไม่แลเห็นสนามฉะนั้น ผู้บำเพ็ญสมาธิก็เท่ากับเป็นผู้ได้สร้างสนามบินไว้อย่างดี เมื่อมีปัญญาก็จะถึงวิมุตติอันปลอดภัย อีกนัย ๑ เช่นเดียวกับคนเดินทางย่อมเดินขาเดียวไม่ได้ฉะนั้น แต่จะหนักไปในทางใดก็สุดแท้แต่นิสัยของบุคคลผู้นั้นต่างหาก ฉะนั้น พุทธบริษัทควรที่จะบำเพ็ญใน ศีล สมาธิ และปัญญา ให้ครบถ้วนจึงจะเป็นผู้สมบูรณ์ในการนับถือพระพุทธศาสนา มิฉะนั้นจะเรียกว่าเป็นผู้รู้อริยสัจ ๔ ได้อย่างไร เช่น มรรค ก็ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญา จึงจะเรียกว่ามรรค-

สัจ เมื่อไม่ทำให้เกิดขึ้นในตนก็ย่อมไม่รู้ เมื่อไม่รู้จะละได้อย่างไร โดยมากธรรมดาคนเรามักชอบแต่ผลไม่ชอบเหตุ เช่น ต้องการแต่ความดีความบริสุทธิ์ แต่เหตุแห่งความดีความบริสุทธิ์ไม่ทำให้สมบูรณ์ ก็ย่อมจนกันอยู่เรื่อยไป ตัวอย่างในทางโลก คนที่ชอบเงิน แต่ไม่ชอบทำงาน คนเช่นนั้นจะเป็นพลเมืองที่ดีมีทรัพย์ได้ที่ไหน เมื่อความจนบังคับเข้าแล้วย่อมทำทุจริตโจรกรรมได้ฉันใด พุทธบริษัทไม่ชอบเหตุแต่มุ่งผล ก็ย่อมจนอยู่ร่ำไปเช่นนั้น เมื่อใจจนแล้วย่อมแสวงหาความดีในทางอื่น เช่น โลภ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ซึ่งเป็นอามิสอยู่ในโลกมันย่อมเป็นไปทั้งที่รู้ ๆ นั่นแหละ นี่ก็เพราะรู้ไม่จริง รู้ไม่จริงก็คือทำไม่จริงนั่นเอง มรรคสัจซึ่งเป็นของจริงนั้นย่อมมีอยู่ตามธรรมดา ศีลก็มีจริง สมาธิมีจริง ปัญญามีจริง วิมุตติก็มีจริง แต่คนเราไม่จริงจึงไม่เห็นของจริง บำเพ็ญศีลก็ไม่จริง ทำสมาธิก็ไม่จริง ปัญญาก็ไม่จริง เมื่อเราทำไม่จริงก็ไม่ได้ของจริง จะได้ก็ของเทียมของปลอมกันเท่านั้น เมื่อใช้ของเทียมของปลอมย่อมได้รับโทษ ฉะนั้น พวกเราควรที่จะต้องแสดงความจริงให้ปรากฏขึ้นในใจของตนเอง เมื่อความจริงปรากฏก็จะได้ดื่มรสของธรรม รสของธรรมย่อมชนะรสของโลกทั้งหมด ฉะนั้นจึงได้เรียบเรียง อานาปานสติ ๒ แบบนี้เพื่อเป็นแนวทางต่อไป สวัสดี

พระสุทธิธรรมรังสี คัมภีรเมธาจารย์
(พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร)
วัดอโศการาม
จังหวัดสมุทรปราการ

วิธีทำสมาธิเบื้องต้น

ต่อไปนี้จะอรรถาธิบายข้อปฏิบัติในทางสมาธิภาวนาว่าจะต้องทำกันอย่างไร ก่อนที่จะทำกิจเบื้องต้นนั้น ให้นั่งคุกเข่าประนมมือด้วยความตั้งใจ นอบน้อมถึงพระรัตนไตร แล้วเปล่งวาจาดังต่อไปนี้

อรหัง สัมมาสัมพุทโธ ภควา, พุทธัง ภควันตัง อภิวาเทมิ (กราบลงหนหนึ่ง นี้ไหว้พระพุทธ)

สวากขาโต ภควตา ธัมโม, ธัมมัง นมัสสามิ (กราบลงหนหนึ่ง นี้ไหว้พระธรรม)

สุปฏิปันโน ภควโตสาวกสังโฆ, สังฆังนมามิ (กราบลงหนหนึ่ง นี้ไหว้พระสงฆ์)

ลำดับนี้ตั้งใจปฏิบัติบูชาด้วย กาย วาจา ใจ กล่าวคำนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทเจ้าว่า **นโม ตัสส ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทธัสสะ** (๓ หน) แล้วปฏิญาณตนถือเอาพระรัตนไตรเป็นที่พึ่งที่ระลึกของตน ที่เรียกว่า พระไตรสรณาคมณ์ ว่าตามบาลี ดังนี้

พุทธัง สรณัง คัจฉามิ
ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ
สังฆัง สรณัง คัจฉามิ
ทุติยัมปิ พุทธัง สรณัง คัจฉามิ
ทุติยัมปิ ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ
ทุติยัมปิ สังฆัง สรณัง คัจฉามิ

ตติยัมปิ พุทธัง สรณัง คัจฉามิ
ตติยัมปิ ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ
ตติยัมปิ สังฆัง สรณัง คัจฉามิ

ต่อนั้น ให้อธิษฐานใจถึงพระไตรสรณาคมน์ให้มั่นก่อนว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า องค์อรหันต์ผู้ละกิเลสขาดจากสันดาน กับพระธรรมเจ้า กล่าวคือคำสอนของพระองค์ที่เป็นปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรมกับพระสังฆเจ้า กล่าวคือ พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคามี พระอรหัตต์ ว่าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกนับถือของข้าพเจ้า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ตราบเท่าชีวิตของข้าพเจ้านี้แล

พุทธัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ
ธัมมัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ
สังฆัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ

ต่อจากนั้นให้เจตนาวิรัติละเว้นในส่วนองค์ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีล ๒๒๗ ตามภูมิของตนที่ตนสามารถจะรักษาได้ แล้วว่าคำสมาทานรวมลงในที่แห่งเดียวกันอีก ว่า

๑. **อิมานิ ปัญจสิกขา ปทานิ สมาทิยามิ** (ให้ว่า ๓ หนนี้สำหรับศีล ๕) แปลว่าข้าพเจ้าสมาทานเอาซึ่งสิกขาบททั้งหลาย ๕ คือ **ปาณา** ฯ ไม่ฆ่าสัตว์ **อทินนา** ฯ ไม่ลักทรัพย์ **กาเม** ฯ ไม่ประพฤติผิดในกาม **มุสา** ฯ ไม่กล่าวคำเท็จ **สุรา** ฯ ไม่ดื่มสุราเมรัย (เป็น ๕ ข้อ)

๒. **อิมานิ อัฏฐสิกขา ปทานิ สมาทิยามิ** (ให้ว่า ๓ หนนี้สำหรับศีล ๘) แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานเอาซึ่งสิกขาบททั้งหลาย

๘ คือ **ปาณา ฯ** ไม่ฆ่าสัตว์ **อทินนา ฯ** ไม่ลักทรัพย์ **อพรหมจริยา ฯ** ไม่ประพฤติร่วมสังวาสกับหญิงชายทั้งปวง **มุสา ฯ** ไม่พูดเท็จ **สุรา ฯ** ไม่ดื่มสุราเมรัย **วิกาลโภ ฯ** ไม่กินอาหารในเวลาตะวันบ่ายไปแล้ว **นัจจคีมาลา ฯ** ไม่ดูการละเล่นและตกแต่งประดับประดาอัตตภาพร่างกาย เพื่อความสวยงามต่าง ๆ **อุจจา ฯ** ไม่นั่งนอนบนเตียงตั่งที่สูงเกินประมาณ และฟูกเบาะที่ยัดด้วยนุ่นและสำลี (เป็น ๘ ข้อ)

๓. อิมานิ ทสสิกขา ปทานิ สมาทิยามิ (ให้ว่า ๓ หน นี้สำหรับศีล ๑๐) แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานเอาซึ่งสิกขาบททั้งหลาย ๑๐ คือ **ปานา ฯ อทินนา ฯ อพรหมจริยา ฯ มุสา ฯ สุรา ฯ วิกาลโภ ฯ นัจจคี ฯ มาลา ฯ อุจจา ฯ ชาตรู ฯ** ไม่ให้รับเงินทองใช้สอยด้วยตนเอง (เป็น ๑๐ ข้อ)

๔. ศีล ๒๒๗ ให้ว่าดังนี้

ปาริสุทโธ อหัง ภันเต ปาริสุทโธ ติมัง พุทโธ ธาเรตุ
ปาริสุทโธ อหัง ภันเต ปาริสุทโธ ติมัง ธัมโม ธาเรตุ
ปาริสุทโธ อหัง ภันเต ปาริสุทโธ ติมัง สังโฆ ธาเรตุ

เมื่อทำความบริสุทธิ์ของตนด้วยกาย วาจา ใจ ต่อคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า แล้วกราบลง ๓ หน แล้วจึงค่อยนั่งราบลง ประนมมือไหว้ทำใจให้เที่ยง แล้วเจริญพรหมวิหาร ๔ ถ้าแผ่ไปไม่เจาะจงเรียกว่า **อัปปมัญญา พรหมวิหาร** ว่าโดยคำบาลีย่อ ๆ ให้สะดวกแก่ผู้จำยากก่อน ดังนี้

เมตตา คือ จิตคิดเมตตารักใคร่ ปรารถนาให้ตนและสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขทั่วหน้ากัน

กรุณา คือ จิตคิดกรุณา เอ็นดู สงสาร ตนและคนอื่น

มุทิตา คือ จิตอ่อนน้อม พลอยยินดีในกุศลของตนและคนอื่น

อุเปกขา คือ จิตคิดวางเฉย ในสิ่งที่ควรปล่อยวาง

ต่อนี้ให้นั่งขัดสมาธิ เอาขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่นอย่าให้ฟั่นเฟือน ประนมมือไหว้แล้วระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ในใจว่า **พุทโธ เม นาโถ** พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า **ธัมโม เม นาโถ** พระธรรมเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า **สังโฆ เม นาโถ** พระสงฆ์เป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า แล้วว่าซ้ำอีกว่า **พุทโธ** ๆ **ธัมโม** ๆ **สังโฆ** ๆ แล้วปล่อยมือลงข้างหน้า บริกรรมภาวนาแต่คำเดียวว่า **พุทโธ** ๓ หน ต่อจากนี้ให้นึกถึงลมหายใจเข้าออก คือ ให้นับลมเป็นคู่ ๆ ดังนี้ **พุท** ลมเข้า **โธ** ลมออก อย่างนี้ไปจนถึง ๑๐ ครั้ง แล้วให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้ คือ ลมเข้า **พุทโธ** หนหนึ่ง ลมออก **พุทโธ** หนหนึ่ง ภาวนาอย่างนี้ไปจนถึง ๗ หน แล้วให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้ คือ ลมเข้าลมออกให้ภาวนา **พุทโธ** หนหนึ่ง ทำอย่างนี้ไปจนถึง ๕ หน แล้วให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้ คือ ลมเข้าลมออกหนหนึ่งให้ภาวนา **พุทโธ** ๓ คำ ทำอย่างนี้ไปจนครบ ๓ วาระของลมเข้าและลมออก ต่อนั้นให้บริกรรมแต่ **พุทโธ** คำเดียว ไม่ต้องนับลมอีกต่อไปปล่อยลมตามสบายทำใจให้นิ่ง ๆ ไว้ที่ลมหายใจเข้าออกที่มีในช่องจมูก เมื่อลมออกอย่าส่งจิตออกตามลม เมื่อลมเข้าอย่าส่งจิตเข้าตามลม ทำความรู้สึกอย่างกว้างขวางเบิกบาน แต่อย่าสกดจิตให้มากเกินไป ให้ทำใจสบาย ๆ เหมือนเราหายใจออกไปในอากาศโปร่งฉะนั้น ทำจิตให้นิ่งอยู่เหมือนเสาที่ปักไว้ในริมฝั่งทะเล น้ำทะเลขึ้นเสาก็ไม่ขึ้นตาม น้ำ

ทะเลลงเสาก็ไม่ลงตาม เมื่อทำจิตนิ่งสงบได้ดั่งนี้แล้วให้หยุดคำภาวนา พุทโธ นั้นเสีย กำหนดความรู้สึกไว้เฉพาะลมหายใจ แล้วค่อยขยับจิตเลื่อนเข้าไปตามกองลม คือ กองลมที่สำคัญ ๆ อันจะทำให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ทิพพจักขุ ตาทิพย์ ทิพพโสต หูทิพย์ เจโตปริยญาณ รู้ใจคนอื่น ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกชาติได้ จุตูปปาตญาณ รู้จักความเกิดตายแห่งสัตว์ต่าง ๆ นานาธาตุวิชชา วิชาความรู้ในเรื่องของธาตุต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องถึงอัตตภาพร่างกาย อันจะเป็นประโยชน์แก่ร่างกาย ธาตุเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นจากฐานของลมหายใจ ฐานที่ ๑ ให้ตั้งจิตไว้ที่จมูก แล้วค่อยเลื่อนไปกลางหน้าผากอันเป็นฐานที่ ๒ ทำความรู้สึกอย่างกว้างขวาง ทำจิตให้นิ่งไว้ที่หน้าผากแล้วกลับมาที่จมูก ให้เพ่งขึ้นเพ่งลงในระหว่างจมูกกับหน้าผาก ราวกับคนขึ้นบนภูเขากะนั้น ทำให้ได้สัก ๗ เที่ยว แล้วก็นิ่งไว้ที่หน้าผาก อย่าให้จิตลงมาที่จมูกอีก ต่อนั้นให้ตามเข้าไปในฐานที่ ๓ คือ กลางกระหม่อมข้างนอก แล้วหยุดอยู่กลางกระหม่อม ทำความรู้สึกอย่างกว้างขวาง สูดลมในอากาศเข้าไปในศีรษะกระจายลมครู่หนึ่งจึงกลับมาลงที่หน้าผาก กลับไปกลับมาในระหว่างหน้าผากกับกลางกระหม่อมอยู่เช่นนี้สัก ๑ เที่ยว แล้วก็นิ่งอยู่กลางกระหม่อม ตามเข้าไปในฐานที่ ๔ อีก คือ ลงในสมองที่กลางกระโหลกศีรษะ ให้นิ่งอยู่สักครู่หนึ่ง จึงเลื่อนจิตให้ออกไปที่กลางกระหม่อมข้างนอก กลับไปกลับมาติดต่อกันในระหว่างกลางสมองกับกลางกระหม่อมข้างนอก แล้วก็นิ่งอยู่ที่สมอง ทำความรู้สึกให้กว้างขวางกระจายลมอันละเอียดจากสมองให้ลงไปเบื้องต่ำ เมื่อทำจิตมาถึงตอนนี้แล้วบางทีจะเกิดนิมิตของลมขึ้น เป็นต้นว่า รู้สึกขึ้นในศีรษะแลเห็นหรือ

รู้สึกให้เสียว ๆ ให้เย็น ๆ ร้อน ๆ ให้เป็นไอเป็นหมอกสลัว ๆ ขึ้น บาง ทีก็มองเห็นกระโหลกศีรษะของตัวเอง ถึงอย่างนั้นก็อย่าให้มีความหวั่นไหวไปตามนิมิตที่ปรากฏ ถ้าเราไม่ปรารถนาที่จะให้เป็นเช่นนั้น ก็ให้สูดลมหายใจเข้าไปยาว ๆ ถึงหัวอก นิมิตเหล่านั้นก็จะหายไปทันที เมื่อเห็นนิมิตอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งสติรู้อยู่ที่นิมิต แต่ให้เอานิมิตเดียว สุดแท้แต่นิมิตอันใดเป็นที่สบาย เมื่อจับนิมิตได้แล้วให้ขยายนิมิตนั้นออกไปให้โตเท่าศีรษะ นิมิตที่ขาวสว่างนั้นมีประโยชน์แก่กายแก่ใจ คือ เป็นลมบริสุทธิ์สะอาด ลมบริสุทธิ์สะอาดนี้ ย่อมเป็นเครื่องฟอกโลหิตในร่างกายของท่านได้อย่างดี สามารถจะบรรเทาหรือกำจัดทุกขเวทนาในร่างกายได้ เมื่อทำได้เท่าศีรษะของตนแล้ว ให้เลื่อนลงไปตั้งไว้ในฐานที่ ๕ คือทรวงอก แล้วให้นึกเอานิมิตแห่งลมไปตั้งไว้ขยายออกให้เต็มทรวงอก ทำลมอันนั้นให้ขาวให้สว่าง กระจายลมกระจายแสงสว่างไปทั่วขุมขนจนกว่าจะมองเห็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายปรากฏเป็นภาพขึ้นมาเอง ถ้าไม่ต้องการภาพอันนั้นก็ให้สูดลมหายใจยาว ๆ เสีย ๒–๓ ครั้ง ภาพนั้นก็จะหายไปทันที แล้วกระทำจิตให้นิ่งอยู่ โดยกว้างขวาง แม้จะมีนิมิตอะไรผ่านมาในรัศมีแห่งลมอย่าเพิ่งไปจับเอา อย่าทำจิตหวั่นไหวไปตามนิมิต ประคองจิตไว้ให้ดี ทำจิตให้เป็นหนึ่ง พยายามตั้งจิตไว้ในอารมณ์อันเดียว คือ ลมหายใจอันละเอียด และขยายลมอันละเอียดนั้นให้กว้างขวางออกไปทั่วสรรพางค์กาย เมื่อทำจิตถึงตอนนี้จะค่อยเกิดวิชาความรู้ขึ้นตามลำดับ กายของเราก็จะเบาเหมือนปุยนุ่น ใจก็จะเอิบอิ่มนิ่มนวลวิเวกสงัด ได้รับความสุขกายสบายจิตเป็นอย่างยิ่ง เมื่อต้องการวิชาความรู้แล้ว ให้ทำอย่างนี้จนกว่าจะชำนาญในการเข้า ใน

การออก ในการตั้งอยู่ เมื่อทำได้อย่างนี้แล้ว นิมิตของลมคือ แสงสว่างขาว ๆ เป็นก้อนเป็นกลุ่มเหล่านั้นจะทำเมื่อไรก็เกิดได้ เมื่อต้องการวิชาความรู้ต่าง ๆ ก็ให้ทำจิตนิ่ง วางอารมณ์ทั้งหมดให้เหลืออยู่แต่ความสว่างความว่างอย่างเดียว เมื่อประสงค์สิ่งใดในส่วนวิชาความรู้ ภายในและภายนอก ตนเองและผู้อื่นก็ให้นึกขึ้นในใจ ครั้งหนึ่งหรือสองครั้งก็จะเกิดความรู้หรือนิมิตเป็นภาพปรากฏขึ้นทันทีเรียกว่า มโนภาพ ถ้าจะให้ดีและชำนาญในสิ่งเหล่านี้ให้ศึกษากับท่านผู้เคยปฏิบัติในทางนี้จะดีมาก เพราะวิชาตอนนี้เป็นวิชาที่เกิดขึ้นจากสมาธิอย่างเดียวเท่านั้น วิชาในเรื่องสมาธินั้นมีอยู่ ๒ แผนก คือ เป็นไปกับด้วยโลกีย์อย่างหนึ่ง เป็นไปกับด้วยโลกุตรอย่างหนึ่ง วิชาโลกีย์ คือ ติดความรู้ความเห็นของตนเองนี้หนึ่ง ติดสิ่งทั้งหลายที่มาปรากฏให้เรารู้เราเห็นนี้อย่างหนึ่ง วิชาก็ดี สิ่งที่ให้เรารู้เราเห็นด้วยอำนาจแห่งวิชาก็ดี เป็นของจริงและของไม่จริงเจือปนอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น แต่ของจริงในที่นี้เป็นส่วนสังขารธรรมทั้งสิ้นขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วย่อมไม่เที่ยงไม่มั่นคงถาวร ฉะนั้น เมื่อต้องการโลกุตรต่อไป ให้รวมสิ่งที่เรารู้เราเห็นทั้งหมดเข้ามาเป็นจุดอันเดียว คือเอกัคคตารมณ์ ให้เห็นเป็นสภาพอันเดียวกันทั้งหมด เอาวิชาความรู้ทั้งหลายเหล่านั้นเข้ามารวมอยู่ในจุดอันนั้น จนรู้แจ้งเห็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไปเป็นธรรมดา แล้วอย่ายึดถือในสิ่งที่รู้ที่เห็นมาเป็นของ ๆ ตน อย่ายึดความรู้ความเห็นที่เกิดจากตนมาเป็นของ ๆ ตน ให้ปล่อยวางไปเสียตามสภาพ ถ้าไปยึดอารมณ์ก็เท่ากับยึดทุกข์ ยึดความรู้ของตนจะเกิดเป็นเหตุแห่งทุกข์ คือสมุทัย ฉะนั้นจิตที่นิ่งเป็นสมาธิแล้วเกิดวิชา ๆ นั้นเป็นมรรค สิ่งที่ให้เรารู้ต่าง ๆ ที่

ผ่านไปผ่านมาเป็นทุกข์ จิตเราอย่าเข้าไปยึดเอาวิชา อย่าเข้าไปยึดเอาอารมณ์ที่มาแสดงให้เรารู้ ปล่อยวางไปตามสภาพ ทำจิตให้สบาย ๆ ไม่ยึดจิตไม่สมมติจิตของตนเองว่า เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้ายังสมมติตนเองอยู่ตราบใดก็เป็นอวิชชาอยู่ตราบนั้น เมื่อรู้ได้โดยอาการอย่างนี้ก็จะกลายเป็นโลกุตรขึ้นในตน จะเป็นบุญกุศลอย่างประเสริฐสูงสุด ในฐานะที่เป็นมนุษย์พุทธบริษัทของพระพุทธเจ้า ถ้าจะสรุปให้สั้นเข้าแล้วหลักในการปฏิบัติก็มีดังนี้ คือ

๑. กำจัดอารมณ์ที่ชั่วออกจากจิตให้หมด

๒. ทำจิตให้อยู่ในอารมณ์ที่ดี

๓. อารมณ์ที่ดีต่าง ๆ ให้ต้อนเข้าไปรวมอยู่ในจุดอันเดียว ที่เรียกว่า เอกัคคตารมณ์

๔. พิจารณาอารมณ์หนึ่งนั้นให้เป็น อนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขังเป็นทุกข์ อนัตตา ไม่ใช่ตัวตน สัตว์บุคคล ว่างเปล่า

๕. วางอารมณ์ที่ดีและอารมณ์ชั่วไปตามสภาพของอารมณ์ เพราะดีและชั่วย่อมอยู่ด้วยกัน มีสภาพเสมอกัน วางจิตไว้ตามสภาพของจิต รู้ไว้ตามสภาพแห่งรู้ รู้นั้นไม่รู้จักเกิด ไม่รู้จักดับ นั่นแลคือสันติธรรม ดีก็รู้ ดีไม่ใช่รู้ รู้ไม่ใช่ดี ชั่วก็รู้ รู้ไม่ใช่ชั่ว ชั่วไม่ใช่รู้ คือรู้ไม่ติดความรู้ รู้ไม่ติดสิ่งที่รู้ นั่นแหละคือธรรมชาติธาตุแท้อันบริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนน้ำที่อยู่ในใบบัวฉะนั้น จึงเรียกว่าอสังขตะธาตุ เป็นธาตุแท้ เมื่อใครทำได้เช่นนี้ ก็จะเห็นของดีวิเศษเกิดขึ้นในใจแห่งตน จะเป็นกุศลวาสนาบารมีของท่านผู้ปฏิบัติในทางสมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน จะได้ผล ๒ ประการดังกล่าวมา คือ โลกียผลที่จะให้สำเร็จประโยชน์

อนามัยของร่างกายแห่งท่านและคนอื่นทั่ว ๆ ไปในสากลโลกนี้ประการหนึ่ง ประการที่ ๒ จะได้โลกุตตรผลอันเป็นประโยชน์อนามัย ในด้านจิตใจของท่าน มีความสุข ความเยือกเย็นและความรายรื่นชื่นบาน ก็จะถึงพระนิพพานเป็นเบื้องหน้า ไม่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย

ได้อรรถาธิบายมาโดยย่อ พอเห็นหัวข้อปฏิบัติของท่านพุทธบริษัทผู้นับถือพระพุทธศาสนา หากท่านมีความสงสัยขัดข้องจากการปฏิบัติตามแนวความคิดดังกล่าวไว้ในตำราเล่มนี้ โดยประการใด ๆ ต้องการจะศึกษาจากผู้ให้แนวความคิดที่กล่าวมานี้ ยินดีที่จะส่งเสริมชี้แจงข้อสงสัยของท่าน ตามกำลังความสามารถของผู้เขียน เพื่อให้สำเร็จสันติสุขในทางพระศาสนาโดยทั่วหน้ากัน

สำหรับผู้ปฏิบัติทั่ว ๆ ไป ควรที่จะยึดเอาวิธีที่ ๒ ดังต่อไปนี้ ซึ่งจะได้รับความสะดวกสบายกว่าแบบที่ ๑ ที่กล่าวมาแล้ว

วิธีทำอานาปานสติแบบที่ ๒

มีข้อสำคัญอยู่ ๗ ข้อ คือ

๑. ให้ภาวนา พุท ลมเข้ายาว ๆ โธ ลมออกยาว ๆ ก่อน ๓ ครั้ง หรือ ๗ ครั้ง (คำภาวนากับลมให้ยาวเท่ากัน)

๒. ให้รู้จักลมเข้าลมออกโดยชัดเจน

๓. ให้รู้จักสังเกตลมในเวลาเข้าออกว่า มีลักษณะอย่างไร สบายหรือไม่สบาย กว้างหรือแคบ ขัดหรือสะดวก ช้าหรือเร็ว สั้นหรือยาว ร้อนหรือเย็น ถ้าไม่สบายก็ให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขจนได้รับความสะดวกสบาย เช่น เข้ายาวออกยาวไม่สบายให้เปลี่ยนเป็นเข้าสั้นออกสั้นเป็นต้น จนกว่าจะได้รับความสบาย เมื่อได้รับความสบายสะดวกดีแล้วให้กระจายลมที่สบายนั้นไปในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่นสูดลมเข้าไปที่ท้ายทอยปล่อยลงไปในกระดูกสันหลังให้ตลอด ถ้าเป็นเพศชายให้ปล่อยไปตามขาขวาทะลุถึงปลายเท้าแล้วกระจายไปในอากาศ แล้วก็กลับมาสูดใหม่ปล่อยเข้าไปในท้ายทอย ปล่อยลงไปในกระดูกสันหลังปล่อยไปตามขาซ้ายทะลุถึงปลายเท้าแล้วกระจายไปในอากาศ แล้วก็กลับมาปล่อยตั้งแต่ท้ายทอยผ่านไหล่ซ้ายถึงข้อศอก ข้อมือทะลุถึงปลายนิ้วกระจายไปในอากาศ แล้วก็ปล่อยลงคอหอยกระจายไปที่ขั้วปอดขั้วตับกระจายเรื่อยลงจนถึงกระเพาะเบา กระเพาะหนัก แล้วก็สูดลมหายใจเข้าไปตรงกลางอกทะลุไปจนถึงลำไส้ กระจายลมสบายเหล่านี้ให้ทั่วถึง

กันได้ จะได้รับความสะดวกสบายขึ้นมาก (ถ้าเป็นเพศหญิงให้กระจายลมทางซ้ายก่อน เพราะเพศหญิงและชายเส้นประสาทต่างกัน)

๔. ให้รู้จักขยายลมออกเป็น ๔ แบบ คือ

๑) เข้ายาวออกยาว

๒) เข้าสั้นออกสั้น

๓) เข้าสั้นออกยาว

๔) เข้ายาวออกสั้น

แบบใดเป็นที่สบายให้เอาแบบนั้น หรือทำให้สบายได้ทุกแบบยิ่งดี เพราะสภาพของบุคคล ลมหายใจย่อมเปลี่ยนแปลงได้ทุกเวลา

๕. ให้รู้จักที่ตั้งของจิต ฐานไหนเป็นที่สบายของตัวให้เลือกเอาฐานนั้น (คนที่เป็นโรคเส้นประสาทปวดศีรษะห้ามตั้งข้างบน ให้ตั้งอย่างสูงตั้งแต่คอหอยลงไป และห้ามสกดจิตสกดลม ให้ปล่อยลมตามสบายปล่อยใจตามลมเข้าลมออกให้สบาย แต่อย่าให้หนีไปจากวงของลม) ฐานเหล่านั้นได้แก่ ๑. ปลายจมูก ๒. กลางศีรษะ ๓. เพดาน ๔. คอหอย ๕. ลิ้นปี่ ๖. ศูนย์ (สะดือ) นี้ฐานโดยย่อ คือที่พักของลม

๖. ให้รู้จักขยายจิต คือทำความรู้สึกให้กว้างขวางออกไปทั่วสรรพางค์กาย

๗. ให้รู้จักประสานลม และขยายจิตออกให้กว้างขวาง ให้รู้ส่วนต่าง ๆ ของลมซึ่งมีอยู่ในร่างกายนั้นก่อนแล้วจะได้รู้ในส่วนอื่นทั่ว ๆ ไปอีกมาก คือ ธรรมชาติลมมีหลายจำพวก ลมเดินในเส้นประสาท ลมเดินหุ้มเส้นประสาททั่ว ๆ ไป ลมกระจายออกจากเส้นประสาทแล่น

แทรกแซงไปทั่วทุกขุมขน ลมให้โทษและให้คุณย่อมมีปนกันอยู่โดยธรรมชาติของมัน

สรุปแล้วก็คือ ๑. เพื่อช่วยให้พลังงานที่มีอยู่ในร่างกายทุกส่วนของคนเราทุกคนให้ดีขึ้น เพื่อต่อสู้สิ่งต่าง ๆ ในตัว เช่น ไม่สบายในร่างกายเป็นต้น

๒. เพื่อช่วยความรู้ที่มีอยู่แล้วในตัวของคนทุกคนให้แจ่มใสขึ้น เพื่อเป็นหลักวิชา วิมุตติ วิสุทธิ ความหมดจดสะอาดในทางจิตใจ

หลักอานาปานฯ ทั้ง ๗ ข้อนี้ ควรถือไว้เป็นหลักสูตร เพราะเป็นเรื่องสำคัญของอานาปานฯทั้งสิ้น เมื่อรู้เรื่องสำคัญเหล่านี้แล้วก็เท่ากับว่าเราได้ตัดถนนเส้นใหญ่ ส่วนถนนซอยนั้นไม่สำคัญ คือส่วนปลีกย่อยของอานาปาน ฯ นั้นมีอยู่อีกมาก แต่ไม่ค่อยสำคัญ ฉะนั้น จึงควรปฏิบัติและดำเนินตามแบบนี้ไว้ให้มาก ท่านจะได้รับความปลอดภัยเป็นอย่างยิ่งทีเดียว ถ้าท่านรู้จักการปรับปรุงแก้ไขลมหายใจของตัวเองโดยสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ก็เท่ากับว่าคนในบ้านของท่านเป็นคนดี ส่วนปลีกย่อยนั้นเปรียบเหมือนคนนอกบ้าน คือแขก ถ้าคนในบ้านของเราดี คนนอกบ้านก็ต้องดีไปตามเรา คนนอกบ้านหรือแขกในที่นี้ได้แก่นิมิตต่าง ๆ และลมสัญจรที่จะต้องผ่านไปผ่านมาในรัศมีแห่งลมของเราที่ทำอยู่ เช่นนิมิตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากลมให้ปรากฏเป็นรูป บางทีเกิดเป็นแสงสว่างขึ้น บางทีปรากฏเป็นรูปคนหรือรูปสัตว์ เป็นตัวเองหรือคนอื่น บางคราวเกิดนิมิตขึ้นทางหู เช่น ได้ยินเสียงคำพูดของบุคคลผู้อื่น จำได้บ้างไม่ได้บ้าง บางคราวให้ปรากฏกลิ่นต่าง ๆ ขึ้นทางจมูก บางทีก็เป็นกลิ่นหอม บางทีก็เหม็นเหมือนซากศพ บางคราวหายใจเข้าไปให้เกิดความอิ่มเอิบซึมซาบ

ไปทั่วสรรพางค์กาย จนไม่รู้สึกหิวข้าวหิวน้ำ บางคราวให้เกิดสัมผัสขึ้นในทางกาย ให้มีอาการอุ่นๆ ร้อนๆ เย็นๆ ส่ายไปส่ายมาตามสรรพางค์กาย บางทีให้ผุดขึ้นทางจิตใจ ซึ่งเราไม่เคยนึกคิดก็เกิดขึ้นได้ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ชื่อว่า "แขก" ก่อนที่เราจะรับแขกเหล่านี้ให้ปรับปรุงจิตและลมหายใจของตัวให้เรียบร้อยและมั่นคงเสียก่อน จึงค่อยรับแขก การที่เราจะต้อนรับแขกเหล่านี้ เราต้องบังคับปรับปรุงแขกให้อยู่ในอำนาจของเราเสียก่อน ถ้าแขกไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของเรา อย่าเพิ่งไปคลุกคลีกับเขาๆ อาจจะนำความเสื่อมเสียมาสู่เราได้ ถ้าหากเรารู้จักปรับปรุงเขา สิ่งเหล่านั้นก็จะเป็นเครื่องสนับสนุนเราต่อไป การปรับปรุงนั้น ได้แก่การเจริญปฏิภาคนิมิต คือ ให้ขยายสิ่งที่ปรากฏมานั้นให้เป็นไปตามอำนาจแห่งจิต คือ ทำให้เล็ก ให้โต ให้ใกล้ ให้ไกล ให้เกิดให้ดับ ให้มีข้างนอกข้างในก็ได้ สิ่งเหล่านี้จึงจะเป็นประโยชน์ในการทำจิต ถ้าคล่องแคล่วชำนาญในนิมิตเหล่านี้ ก็จะกลายเป็นวิชา เช่น ตาทิพย์ เห็นรูปโดยไม่ต้องลืมตา หูทิพย์ ฟังเสียงได้ จมูกทิพย์ ดมกลิ่นไกลได้ ลิ้นทิพย์ ดื่มรสของธาตุต่างๆ ซึ่งมีอยู่ในอากาศธาตุอันจะเป็นประโยชน์แก่ร่างกาย สามารถป้องกันความหิวความอยากได้ สัมผัสอันเป็นทิพย์ก็จะเกิดขึ้นในทางกาย เช่น เราต้องการความเย็นก็จะเย็นขึ้น ต้องการความร้อนก็จะร้อนขึ้น ต้องการความอุ่นก็จะปรากฏขึ้น ต้องการความเข้มแข็งของร่างกายก็จะมีขึ้น เพราะธาตุทั้งหลายที่จะให้ประโยชน์แก่ร่างกาย ซึ่งมีอยู่ในโลกก็จะแล่นเข้ามาปรากฏในกายของเรา ดวงใจ ก็จะเป็นทิพย์ และมีอำนาจสามารถจะทำให้เกิดญาณจักขุ เช่น ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ จุตูปปาตญาณ รู้จัก

ความเกิดตายของสัตว์ว่ามาอย่างไรไปอย่างไร อาจทราบได้ **อาสวขยญาณ** ความรู้เป็นเหตุที่จะฟอกอาสวะกิเลสให้สิ้นไป ถ้าเราเป็นผู้มีสติปัญญาย่อมรับแขกมาทำงานในบ้านของเราได้เป็นอย่างดี นี่เป็นส่วนปลีกย่อยในการปฏิบัติอานาปานสติโดยย่อ ฉะนั้น สิ่งทั้งหลายที่กล่าวมาให้ทบทวนดูให้ดี อย่าพึ่งยินดีในสิ่งที่ปรากฏ อย่าพึ่งยินร้ายหรือปฏิเสธในสิ่งที่ปรากฏ ควรตั้งจิตเป็นกลาง ทบทวนดูให้รอบคอบละเอียดละออเสียก่อนว่า เป็นของควรเชื่อถือได้หรือไม่ มิฉะนั้นจะเป็นเหตุให้สำคัญผิดไปก็มี ดี ชั่ว ถูก ผิด สูง ต่ำ ทั้งหมดมันสำคัญอยู่ที่ดวงจิตของเราฉลาดหรือโง่ รู้จักพลิกแพลงดัดแปลงแก้ไข เมื่อดวงจิตของเราเป็นผู้โง่อยู่แล้ว แม้ของสูงอาจจะกลายเป็นของต่ำ ของดีอาจจะกลายเป็นของชั่ว ถ้าหากเราได้รู้เรื่องราวต่าง ๆ ของลมและส่วนปลีกย่อยของลมก็จะได้รู้ในอริยสัจจธรรม นอกจากนั้นยังเป็นหนทางบรรเทาทุกข์ของร่างกายได้อย่างดีอีก ตัวสติเป็นตัวยาลม อานาปานฯ เป็นกระสาย เมื่อสติเข้าไปฟอกแล้วย่อมบริสุทธิ์ ลมที่บริสุทธิ์จะส่งไปฟอกโลหิตต่าง ๆ ในร่างกายให้สะอาด เมื่อโลหิตสะอาดแล้วเป็นเหตุจะบรรเทาโรคภัยต่าง ๆ ในตัวได้ ถ้าเป็นผู้มีโรคเส้นประสาทประจำอยู่แล้วก็จะหายได้อย่างดีทีเดียว นอกจากนี้ก็ยังสามารถจะสร้างความเข้มแข็งของร่างกายให้ได้รับความสุขยิ่งขึ้น เมื่อร่างกายได้รับความสุข จิตใจก็สงบได้อย่างดี เมื่อจิตสงบได้เช่นนั้น ย่อมเกิดกำลังสามารถที่จะระงับเวทนาในเวลาที่นั่งสมาธิให้ทนทานได้หลายชั่วโมง เมื่อกายสงบจากเวทนาจิตย่อมสงบปราศจากนิวรณ์ได้อย่างดี กายก็มีกำลัง ใจก็มีกำลัง เรียกว่า "**สมาธิพลัง**" เมื่อสมาธิมีกำลังเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดปัญญาสามารถจะแล

เห็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แจ้งประจักษ์ขึ้นในลมหายใจของตัวที่มีอยู่ทุกคน ถ้าจะอธิบายก็ได้ความอย่างนี้ คือ ลมหายใจเข้าออกเป็นทุกขสัจ ลมเข้าเป็นชาติทุกข์ ลมออกเป็นมรณทุกข์ ไม่รู้จักลมเข้าไม่รู้จักลมออก ไม่รู้ลักษณะของลมเป็นสมุทัยสัจ ลมออกรู้ว่าออก ลมเข้ารู้ว่าเข้า รู้ลักษณะของลมโดยชัดเจนเป็นสัมมาทิฏฐิองค์อริยมรรค คือมีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงของลมหายใจ หายใจแบบใดไม่สบายก็รู้ และรู้จักวิธีแต่งลมหายใจของตัวว่าแบบนี้ไม่สบาย เราจะต้องหายใจแบบนี้จึงจะเป็นที่สบายนี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ จิตสังขารซึ่งนึกคิดวิตกวิจารณ์ในกองลมทั้งปวงอยู่โดยชอบ ชื่อว่าสัมมา-วาจา วาจาชอบ รู้จักวิธีปรับปรุงลมหายใจของตนโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น หายใจเข้ายาวออกยาว หายใจเข้าสั้นออกสั้น หายใจเข้าสั้นออกยาว หายใจเข้ายาวออกสั้น จนไปถูกลมอันเป็นที่สบายแห่งตน ดังนี้ ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ การงานชอบรู้จักทำลมหายใจฟอกโลหิตในร่างกายให้สะอาดบริสุทธิ์แล้วส่งไปหล่อเลี้ยงหทัยวัตถุ รู้จักแต่งลมให้เป็นที่สบายของร่างกาย รู้จักประกอบลมให้เป็นที่สบายแห่งดวงจิตหายใจเข้าไปอิ่มกาย อิ่มจิต นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะเลี้ยงชีวิตชอบ รู้จักพยายามเปลี่ยนลมหายใจของตนจนเป็นที่สบายกายสบายจิต ถ้ายังไม่ได้รับความสบายเกิดขึ้นในตัวก็พากเพียรพยายามอยู่เรื่อยไปอยู่อย่างนั้น นี้เรียกว่าสัมมาวายามะ เพียรชอบ รู้ลมหายใจเข้าออกทุกขณะเวลา และรู้กองลมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในร่างกาย เช่น ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมพัดในท้อง ลมพัดในลำไส้ ลมพัดไปตามชิ้นเนื้อซาบซ่านไปทั่วทุกขุมขน มีสติสัมปชัญญะตามรู้อยู่ทุกขณะลมหายใจเข้าออก นี้เรียกว่า

สัมมาสติ ระลึกชอบ ดวงจิตสงบอยู่ในเรื่องของลมอย่างเดียว ไม่ไปเหนี่ยวเอาอารมณ์อย่างอื่นเข้ามาแทรกแซง ทำไปจนลมละเอียด เป็นอัปปานาฌาน จนกว่าจะเกิดวิปัสสนาญาณขึ้นในที่นั้น เรียกว่า สัมมาสมาธิ นึกถึงลมเรียกว่าวิตก กระจายลมขยายลมเรียกว่าวิจารณ์ ลมได้รับความสะดวกทั่วถึงแล้ว ก็อิ่มกายอิ่มจิต เรียกว่าปีติ กายไม่กระวนกระวาย ใจไม่กระสับกระส่ายก็เกิดสุข เมื่อได้รับความสุขแล้ว จิตย่อมไม่ส่ายไปสู่อารมณ์อื่น ย่อมแนบสนิทอยู่กับอารมณ์เดียว เรียกว่า **เอกัคคตารมณ์** ตั้งใจไว้ชอบ นี้เรียกว่าสัมมาสมาธิเบื้องต้นในองค์อริยมรรค มรรคสัจทั้งหมดที่กล่าวมา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เข้ามาสันนิบาตในดวงจิตได้แล้วโดยสมบูรณ์ ย่อมทำให้รู้แจ้งในกองลมทั้งปวงว่า หายใจอย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดอกุศลจิต หายใจอย่างนั้นเป็นเหตุให้เกิดกุศลจิต แลไม่ติดอยู่ในกาย สังขาร คือลม ไม่ติดอยู่ในวจีสังขาร ไม่ติดอยู่ในจิตสังขาร ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ปล่อยวางไปตามสภาพแห่งความเป็นจริงนี้เรียกว่า **นิโรธสัจ**

ถ้าจะย่นอริยสัจ ๔ ให้สั้นเข้าไปอีกอย่างหนึ่งก็คือ ลมหายใจเข้าออกเป็นทุกขสัจ ไม่รู้จักลมหายใจเข้า ไม่รู้จักลมหายใจออก เป็นสมุทัยสัจ หรืออวิชาโมหะ ทำให้แจ้งในกองลมทั้งปวงจนละได้ไม่ยึดถือ เรียกว่า **นิโรธสัจ** ที่มีสติสัมปชัญญะประจำอยู่ในกองลมเรียกว่า **มรรค-สัจ** เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ก็ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติถูกต้องตามแนวทางของอานาปานฯ เป็นผู้มีวิชา อาจรู้ของจริงทั้ง ๔ อย่างได้อย่างชัดเจน ย่อมถึงวิมุตติ วิมุตตินั้นคือ ดวงจิตที่ไม่เข้าไปติดอยู่ในเหตุฝ่ายต่ำ ผลฝ่ายต่ำอันได้แก่ทุกข์ สมุทัย ไม่ติดอยู่ในเหตุฝ่ายสูง ผลฝ่ายสูงคือ มรรค

และนิโรธ ไม่ติดอยู่ในสิ่งที่ให้เรารู้ ไม่ติดอยู่ในความรู้ ไม่ติดอยู่ในรู้แยกสภาพธรรมไว้เป็นส่วน ๆ ได้เช่นนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีวิชาวิมุตติ คือ รู้จักเบื้องต้นเบื้องปลายและท่ามกลาง วางไปตามสภาพแห่งความเป็นเองที่เรียกว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** การติดอยู่ในสิ่งที่ให้เรารู้คือ ธาตุขันธ์อายตนะเหล่านี้เป็น **กามุปปาทาน** ติดวิชาความรู้ของตัวเป็น **ทิฏฐุปปาทาน** ไม่รู้จักตัวคือรู้พุทธะ เป็น **สีลพัตตุปปาทาน** ย่อมเป็นเหตุให้หลงกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขาร อันเกิดจากอวิชชา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ย่อมเป็นผู้สมบูรณ์ทั้งเหตุทั้งผล พระองค์มิได้เข้าไปยึดในเหตุฝ่ายต่ำ ผลฝ่ายต่ำ มิได้เข้าไปยึดในฝ่ายสูงผลฝ่ายสูง อยู่นอกเหตุ เหนือผล สุข ทุกข์พระองค์ก็มีใช้ แต่พระองค์มิได้ติดสุขติดทุกข์ ดี ชั่ว พระองค์ก็รู้อยู่โดยสมบูรณ์ อัตตาและอนัตตา พระองค์ก็มีอยู่โดยสมบูรณ์ แต่พระองค์ก็มิได้ไปยึดถือในเรื่องราวเหล่านั้น วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งสมุทัยก็มีใช้ แต่พระองค์ก็มิได้ติด มรรค คือปัญญาพระองค์ก็มีใช้ พระองค์รู้จักแต่งพระองค์ด้วยพิธีการต่าง ๆ เช่น แต่งโง่ แต่งฉลาด แล้วรู้จักใช้โง่ ใช้ฉลาดในกิจพระศาสนา ส่วนนิโรธเล่าพระองค์ก็มีใช้มิได้ยึดถือ คือ ไม่มีการติดในสิ่งเหล่านั้น จึงเรียกว่าเป็นผู้สมบูรณ์ได้จริง ก่อนที่พระองค์จะละได้เช่นนั้น พระองค์ก็ต้องบำเพ็ญให้เกิดมีขึ้นโดยสมบูรณ์เสียก่อน แล้วจึงค่อยปล่อยวางเป็นการปล่อยวางด้วยความสมบูรณ์มั่งมี มิใช่จะว่างจะปล่อยด้วยความยากความจนอย่างบุคคลธรรมดา แม้พระองค์ทรงวางแล้วก็ยังมีใช้อยู่ พระองค์มิได้ทรงปฏิเสธ ในการที่พระองค์ได้บำเพ็ญ ศีล สมาธิ ปัญญามาตั้งแต่ยังมิได้ตรัสรู้ จนได้รู้แจ้งเห็นจริงแล้วก็ยังทรงใช้ ศีล สมาธิและ

ปัญญา อยู่ทุกประการ จนวันเสด็จดับขันธ์เข้าสู่ปรินิพพานตราบถึงขณะจิตที่จะนิพพานนั้นก็ยังบำเพ็ญสมาธิสมาบัติอยู่ คือ พระองค์ได้เสด็จปรินิพพานในระหว่างรูปฌานและอรูปฌาน เพราะฉะนั้น พุทธบริษัททั้งหลายก็ไม่น่าที่จะปฏิเสธ ศีล สมาธิ ปัญญากันเสีย คนบางคนจะถือศีลก็กลัวศีลพัตต ฯ บางคนจะบำเพ็ญสมาธิก็กลัวโง่กลัวบ้าก็มี แท้จริงคนเรามีความโง่ความบ้าประจำอยู่แล้ว การกระทำสมาธิจิตนั้นเป็นเรื่องแก้โง่แก้บ้าต่างหาก ถ้าได้ศึกษาโดยทางที่ถูกต้องย่อมเกิดปัญญาอันบริสุทธิ์เหมือนเพชรพลอยที่จารนัยแล้ว ย่อมเกิดแสงขึ้นในตัวของมันเองโดยธรรมชาตินั้นแล จึงเรียกว่าเป็นตัวปัญญาที่แท้ เกิดขึ้นเฉพาะตัว ที่เรียกว่าเป็นปัจจัตตัง เป็นได้เฉพาะตัว รู้ได้เฉพาะตัว แต่โดยมากคนเราเข้าใจผิด ไม่รู้จักลักษณะของปัญญา ไปถือเอาปัญญาไม่แท้มาทับของแท้เสีย คล้าย ๆ กับว่าเอาปรอทมาทากระจกแล้วมองเห็นเงาของตัวและคนอื่นได้ โดยอาศัยของอื่นมาฉาบทา ก็เข้าใจว่าตัวเป็นผู้ฉลาด มองเห็นธรรมลักษณะอย่างนี้ก็เท่ากับว่า ลิงส่องกระจกเงาเท่านั้นเอง ตัวเดียวก็จะต้องกลายเป็นสองตัว ก็จะเล่นเงาของของตนเองอยู่อย่างนี้เรื่อยไป ถ้าปรอทหลุดออกจากบานกระจกเมื่อไร ลิงตัวนั้นก็จะหน้าตกซบเซาอยู่ โดยไม่รู้ตัวว่าเงานั้นมาจากเรื่องอะไร ฉันใดบุคคลผู้ได้ปัญญาที่ไม่แท้ไม่จริง คิดเอาเดาเอาตามสัญญาอารมณ์ ว่าตนรู้ตนเห็น โดยปราศจากความรู้สึกตนเอง แล้วก็จะได้รับความทุกข์โศกในคราวประสบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเมื่อภายหลัง ฉะนั้นส่วนสำคัญของปัญญาโดยธรรมชาติ ในทางพระพุทธศาสนาย่อมเกิดขึ้นจากการอบรมดวงจิตโดยเฉพาะ เหมือนแสงเพชรที่เกิดในตัวของมัน

เอง ย่อมมีรัศมีดีแผ่โดยรอบและเกิดแสงสว่างได้ทั้งในที่มืดและที่สว่าง ส่วนเงาในกระจกนั้นใช้ได้สำหรับในสถานที่แจ้งมีแสงสว่างส่องเห็น ถ้าเอาเข้าไปในที่มืดแล้วจะใช้ส่องเงาตัวเองไม่ได้เลย ไม่เหมือนแสงเพชรแสงพลอยที่จารนัยแล้ว ย่อมมีแสงได้ทั่วไป ฉะนั้น พระองค์จึงได้ทรงแสดงไว้ว่า ปัญญาไม่มีที่ลับและปิดบังได้ในโลกนั้นแล เรียกว่า ปัญญา-รตนัง เป็นตัวที่จะทำลายเสียได้ซึ่งอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ก็จะบรรลุคุณธรรมอย่างสูงสุด คือ พระนิพพาน ไม่เจ็บ ไม่ตาย ไม่สาปไม่ศูนย์ มีอยู่โดยธรรมชาติของธรรมเรียกว่า อมต โดยมากคนเรามักจะต้องการแต่ปัญญาและวิมุตติ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่อาจจะเป็นไปได้ เอะอะก็อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กันเสียเลยทีเดียว สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะปฏิเสธ **อนิจฺจํ** ของไม่เที่ยงนั้น พระองค์ได้ทำ ได้รู้จนปรากฏเห็นเป็นของเที่ยงเสียก่อน ก่อนที่จะปฏิเสธ **ทุกฺขํ** พระองค์ก็ได้ทำทุกข์อันนั้นให้เป็นสุขเสียก่อน และก่อนที่จะปฏิเสธ **อนตฺตา** ที่ไม่ใช่ตัวตนนั้น พระองค์ก็ได้ทำอนตตาให้เป็นอัตตาขึ้นเสียก่อน จึงได้เห็นของเที่ยงของจริงที่แอบอิงอยู่ใน **ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา** แล้วก็ได้รวบรวมยอดแห่งธรรมเหล่านั้นเข้ามาเป็นอันเดียว เช่นทำ **ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา** ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นี้เป็นหมวดหนึ่ง นับเป็นพวกเดียวกันมีลักษณะเสมอกันหมดทั้งโลก ส่วน **นิจฺจํ สุขํ อตฺตา** นี้เป็นอีกหมวดหนึ่ง เป็นสังขารธรรม พระองค์ทรงปล่อยได้แล้วในส่วนสังขารโลกและสังขารธรรม ไม่ข้องอยู่ในของเที่ยงและของไม่เที่ยง ไม่ข้องอยู่ในทุกข์และสุข ไม่ข้องอยู่ในอัตตาและอนัตตา จึงได้นามว่า วิมุตติ วิสุทธินิพพาน ไม่ต้องไปยึดสังขารธรรมและสังขารโลกทั้งหมดนี้เป็นลักษณะ

ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมา แต่ปฏิปทาของพุทธบริษัททั้งหลายส่วนมากมักจะเป็นผู้รู้ก่อนเกิด เป็นผู้เลิศก่อนทำ ต้องการแต่ความละความพ้นกันฝ่ายเดียว ถ้าละโดยปราศจากเหตุอันสมบูรณ์แล้วมันจะเลอะ ถ้าพ้นกันโดยปราศจากเหตุแล้วมันจะผิด สำหรับคนผู้ปรารถนาดีอยากเป็นแต่คนดี เหตุประกอบของตนโดยอาการเช่นนั้นมีแล้วหรือยัง ถ้าหากว่าไม่ต้องการสร้างเหตุ แห่งความละ ความพ้นโดยสมบูรณ์แล้วพวกเราจะพ้นไปได้อย่างไร พระพุทธเจ้าพระองค์ยังทรงแสดงไว้ว่า ศีล ปราบกิเลสอย่างหยาบที่เป็นวิติกมโทษที่เกิดขึ้น ทางกาย ทางวาจา ออกเสียได้ สมาธิปราบกิเลสอย่างกลางมี **กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา**เป็นต้น ส่วนปัญญาปราบกิเลสอย่างละเอียดมี **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน** เป็นต้น คนบางคนที่มีปัญญาฉลาดหลักแหลม สามารถจะอธิบายข้ออรรถข้อธรรมได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง แต่กิเลสเพียงหยาบๆอันเป็นคู่ปรับแห่งศีล แค่นี้ก็ยังละกันไม่ค่อยจะออก นี่คงจะเป็นเพราะขาดความสมบูรณ์แห่งศีล สมาธิ ปัญญา กระมัง จึงได้เป็นไปอย่างนั้น ศีลก็คงเป็นศีลอย่างเปลือก ๆ สมาธิก็คงเป็นสมาธิอย่างเขื่อนเปรอะ ปัญญาก็คงเป็นปัญญาอย่างเลอะเลือนเคลือบเอา เสมอเหมือนกับด้วยบานกระจกที่ทาด้วยปรอทฉะนั้น จึงไม่สามารถเป็นเหตุให้สำเร็จความมุ่งหวังของพุทธบริษัทได้ ตกอยู่ในลักษณะมีดที่คมนอกฝัก คือฉลาดในเชิงพูด เชิงคิด แต่ดวงจิตไม่มีสมาธิ นี่เรียกว่าคมนอกฝัก ฟักไข่นอกรัง คือแสวงหาความดีแต่ภายนอก ไม่อบรมจิตใจของตนให้เป็นไปในทางสมาธิ ปักหลักกองทราย คือ เที่ยวยึดถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่ตนมาเป็นสรณ

ที่พึ่ง ย่อมให้โทษ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ชื่อว่า เป็นผู้ที่ยังไม่ได้ที่พึ่งอันเป็นแก่นสาร ฉะนั้น จึงควรที่จะต้องสร้างเหตุให้เป็นไปด้วยดี เพราะธรรมทั้งหลายย่อมไหลมาแต่เหตุ ดังนี้

อตฺตนา โจทยตฺตานํ ปฏิมํ เส ตมตฺตนา

จงเตือนตนฝึกฝนใจด้วยตนเอง จงเร่งคิดพิจารณา (อานาปานฯ) ของตนด้วยตน เทอญ

ต่อนี้จะได้รวบรัดวิธีปฏิบัติอานาปานให้เป็นองค์ฌานขึ้นตามหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

(๑) "**ฌาน**" ฌานแปลว่า ความเพ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียว เช่น กระทำลมหายใจ ดังต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง

ข้อ ๑. ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ

๑. **วิตก** ให้นึกถึงลมหายใจเข้าออกจนจำได้ ไม่เผลอ (ตริก)

๒. **เอกคฺคตา** ให้ประคองจิตไว้ในลมหายใจอย่าให้แส่ส่ายไปในสัญญาอารมณ์อื่น ๆ ประคองจิตไว้ในเรื่องลมอย่างเดียวจนเกิดลมสบายขึ้น (จิตถึงความเป็นหนึ่งนิ่งอยู่กับลมหายใจ)

๓. **วิจารณ์** คือให้รู้จักขยายลมหายใจที่ได้รับความสบายแล้วนั้น ให้ไปเชื่อมกับลมส่วนอื่นในร่างกายกระจายลมออกจนทั่วถึงกัน เมื่อร่างกายได้รับประโยชน์จากลมหายใจแล้ว ทุกขเวทนาก็สงบไป ร่างกายเต็มไปด้วยธาตุลมที่ดี (ตรอง) คือ เพ่งอยู่ในเรื่องของลมอย่างเดียว คุณธรรม ๓ อย่างนี้ เข้าอยู่ในสายลมอันเดียวกันจึงจะเป็นปฐมฌานได้ สายลมอันนี้ย่อมแล่นเข้าถึงฌาน ๔ ได้

วิตก เอกคฺคตา วิจารณ์ สามประการนี้เป็นตัวเหตุ เมื่อเหตุเหล่านี้ทำให้สมบูรณ์ ดังกล่าวมา ก็จะได้รับผลเกิดขึ้น อันเป็นองค์ที่ ๔ คือ **ปีติ** ความอิ่มกายอิ่มใจก็เกิดขึ้นดูดดื่มปลาบปลื้มปราโมทย์ อยู่โดยลำพังกายและจิต

๕. **สุข** ความสบายกาย เกิดจากกายสงบ กายไม่กระสับกระส่าย (กายปสฺสทฺธิ) ใจสบาย ใจไม่กระสับกระส่าย มีความสบายรื่นเริง อยู่โดยลำพังไม่วอกแวก (จิตปสฺสทฺธิ)

ปีติ สุข สองอย่างนี้เป็นส่วนผล ปฐมฌานที่อธิบายมานี้ก็มีเหตุอย่างหนึ่งผลอย่างหนึ่งเท่านั้น เมื่อปีติและสุขมีกำลังมากขึ้น ลมก็ละเอียด เพราะอาศัยความเพ่งนานเข้า ผลก็แรงขึ้น จึงเป็นเหตุให้ระวางวิตกวิจารณ์อันเป็นงานเบื้องต้นเสียได้ อาศัยเหตุอันเดียว คือเอกคฺคตารมณ์เข้าสู่ทุติยฌาน (มรรคจิต ผลจิต)

ข้อ ๒ ทุติยฌาน มีองค์สาม คือ

๑. ปีติ

๒. สุข

๓. เอกคฺคตา (มรรคจิต)

ได้แก่จิตที่เสวยผลมาจากปฐมฌาน ถ้าเข้าถึงทุติยฌาน ปีติก็มีกำลังแรงขึ้นอีก สุขก็มีกำลังแรงขึ้นอีก เพราะอาศัยความเพ่งอยู่ในเหตุอันเดียว คือ เอกคฺคตารมณ์เป็นผู้ดูงานต่อไป เพ่งลมหายใจละเอียดเข้านิ่งอยู่ด้วยความอิ่มกาย อิ่มจิต สุขกาย สุขจิต ใจแน่แน่วมั่นคงลงไปอีกกว่าเดิม เพ่งไปนาน ๆ ปีติและสุขก็มีกำลัง แล้วแสดงลักษณะอาการขยายตัวเข้าขยายตัวออก เอกคฺคตารมณ์ ก็เพ่งลงไปอีก

ขยับจิตลงไปอีกให้ละเอียดจนพ้นจากลักษณะแห่งความไหวตัวของปีติและสุขแล้วจะเข้าถึง ตติยฌานต่อไป

ข้อ ๓ ตติยฌาน มีองค์สอง คือ

๑. สุข

๒. เอกัคคตา

กายมีความสงบสงัด พ้นจากการไหวตัวเป็นกายวิเวก ไม่มีเวทนาอันใดมารบกวน จิตก็เงียบสงัดเป็นจิตวิเวก ลมก็ละเอียดกว้างขวาง ปลอดโปร่ง มีรัศมีสีขาว ซาบซ่านไปทั่วสรรพางค์กายคล้ายสำลี ระงับทุกขเวทนาของร่างกายได้หมด ระงับเวทนาของดวงจิตได้หมด จดจ้องประคองไว้แต่ลมอันละเอียดและกว้างขวาง ดวงจิตมีอิสระ ไม่มีอารมณ์สัญญาอดีตอนาคตมาแทรก ดวงใจก็โพลงตัวอยู่ โดยลำพังธรรมธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสามัคคีกันทุกส่วน เกือบจะเรียกได้ว่าบริสุทธิ์ทั้งก้อนกายก็ได้ เพราะลมมีกำลังควบคุมปรนปรือธาตุส่วนอื่นให้สามัคคีกันเป็นอย่างดี สติก็คุมอยู่กับ เอกัคคตา อันเป็นตัวเหตุ ลมเต็มกาย สติเต็มกาย เพ่งลงไปจิตก็แจ่มใส ร่างกายก็เบาใจมีกำลังกล้า เวทนา คือ สุข ก็สงบ กายก็สม่ำเสมอ ไม่มีความพลั้งเผลอใด ๆ เข้าแทรกเป็นเหตุให้ปล่อยวางความสุข อาการของความสุขก็สงบ เพราะอาศัยธาตุทั้ง ๔ เสมอกัน ไม่มีลักษณะอาการเคลื่อนไหวตัว ตัวเหตุเอกัคคตาก็มีกำลัง เพ่งหนักลงไปก็ได้เข้าสู่จตุตถฌานต่อไป

ข้อ ๔ จตุตถฌานมีองค์สอง คือ

๑. อุเปกขา

๒. เอกัคคตา (สติ)

อุเปกขากับเอกคุคตาในฌาน ๔ นี้ มีความเพ่งอย่างแข็งแรงเหนียวแน่นมั่นคง ธาตุลมสงบไม่มีอาการกระเพื่อมกระฉอกได้เลย จิตวางเฉยหมด อารมณ์อดีต อนาคต ธาตุลมอันเป็นส่วนปัจจุบันก็เงียบเฉยเปรียบเหมือนทะเลหรืออากาศที่ปราศจากคลื่นรบกวน รูปและเสียงย่อมแลเห็นและรู้ได้ในทางไกล เพราะอาศัยธาตุลมซึ่งไม่มีอาการกระเพื่อมเคลื่อนไหวตัว เปรียบเหมือนจอหนังคอยรับรูปภาพที่ฉายออกมา ให้แลเห็นและรู้เรื่องของภาพนั้น ๆ เป็นอย่างดี มีวิชาความรู้ขึ้นในดวงจิต รู้แล้วก็เฉยอยู่ จิตก็เฉย ลมก็เฉย เฉยได้ทั้ง ๓ กาล นั่นแหละเรียกว่า **เอกคุคตารมณ์** เพ่งอยู่ในความเฉยความเงียบของลม ลมทุกส่วนของร่างกายย่อมแล่นถึงกัน สามารถที่จะหายใจได้ทุกขุมขน คือไม่ต้องใช้ลมหายใจทางจมูก เพราะลมหายใจกับลมส่วนอื่นเป็นพื้นเดียวกันหมด ลมเต็ม ลมเสมอกัน ธาตุทั้ง ๔ มีลักษณ์อย่างเดียวกันหมด จิตสงบเต็มที่ ความเพ่งก็แรง แสงก็แจ่ม เป็นมหาสติปัฏฐาน ดวงจิตก็เบิกบานแจ่มใส เหมือนแสงไฟหรือแสงอาทิตย์ซึ่งไม่มีเครื่องปิดบังย่อมลุกโพลงส่องโลกให้สว่างไสวฉะนั้น จิตดวงนี้ย่อมมีรัศมีดีแผ่ทั่วไป ลมก็มีรัศมี จิตก็มีรัศมีอย่างบริบูรณ์ เพราะอาศัยความเพ่งแห่งสติ ความเพ่งก็แรงแสงก็แจ่ม ดวงจิตก็มีอำนาจ คุณธรรม ๔ ประการเข้าสันนิบาตทั้งหมด คือ สติปัฏฐานทั้ง ๔ ไม่มีอาการว่านั่น กาย เวทนา จิต ธรรม ความเห็นที่ว่า ๔ นั้น ย่อมไม่มี จึงเรียกได้ว่า มหาสติปัฏฐาน เพราะธรรม ๔ ประการไม่แตกแยกกัน ใจตั้งมั่นไม่หวั่นไหว อาศัยความเพ่งอย่างแรง สติสัมปชัญญะก็รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นสามัคคีธาตุ สามัคคีธรรมโดยสมบูรณ์ ที่เรียกว่า เอกายมรรค

คือ ๔ ใน ๑ จึงเป็นเหตุให้เกิดมีกำลังกล้า เป็นชาคริยานุโยค องค์ตปธรรม กำจัดความมืดมิดปิดบังได้เป็นอย่างดี แสงสว่างของดวงจิตเมื่อเพ่งแรงเข้าอำนาจอันเกิดขึ้นจากการปล่อยวางอารมณ์ต่าง ๆ ดวงจิตก็มีกำลังตั้งอยู่โดยลำพัง เหมือนบุคคลที่ขึ้นไปอยู่บนยอดภูเขา ย่อมมีสิทธิอำนาจจะแลเห็นได้ในทิศต่าง ๆ ทั่วไป เครื่องอาศัยก็สูง คือ ธาตุลมเป็นเครื่องสนับสนุนให้เด่นเป็นอิสระ ฉะนั้น ดวงจิตนี้จึงสามารถจะมองเห็นสถานที่ต่าง ๆ ของ ธาตุ ขันธ์ อายตนะ ที่เรียกว่าสังขารธรรมทั้งปวงได้เป็นอย่างดี เปรียบเหมือนบุคคลที่เอากล้องขึ้นไปถ่ายพื้นโลกบนอากาศสามารถที่จะดึงดูดเอาภาพต่าง ๆ ในพื้นโลกได้เป็นส่วนมาก ฉันใดใจบุคคลที่เข้าถึงลักษณ์อย่างนี้ ย่อมรู้เห็นความเป็นจริงของโลกและธรรมได้เป็นอย่างดี (โลกวิทู) จะเกิดมีวิชาขึ้นอีกอย่างหนึ่งในทางจิต ที่เรียกว่าวิปัสสนา หรือวิชชาวิมุตติ เหล่านี้เป็นต้น ธาตุทั้ง ๔ เป็นธาตุกายสิทธิ์ ดวงจิตเป็นจิตตานุภาพ เมื่อประสงค์ปรารถนาส่วนใดส่วนหนึ่ง อันเป็นส่วนของธรรมและโลก ก็ให้ขยับจิตเพ่งลมให้หนักและแรง กำลังจิตเข้าไปจ่อในธาตุอันบริสุทธิ์ ก็จะมีญาณผุดขึ้นในธาตุนั้น เปรียบเหมือนเข็มของแผ่นจานเสียงซึ่งจดจ่อลงไป ย่อมเกิดเสียงของมนุษย์และสัตว์ปรากฏขึ้นในที่นั้น ฉันใดสติของเราจดจ่อเพ่งเล็งลงไปในอารมณ์อันสะอาด ต้องการรูปก็จะปรากฏรูป ต้องการเสียงก็จะปรากฏเสียง ไม่ว่าใกล้หรือไกล ย่อมรู้ได้ทั้งเรื่องโลกและเรื่องธรรม เรื่องตนและคนอื่น สุดแท้แต่เราประสงค์เรื่องอันใด จดจ่อลงไปก็ให้นึกขึ้นจะปรากฏได้ทันที นี่แหละเรียกว่าญาณ รู้ได้ในอดีตและอนาคตพร้อมด้วยในปัจจุบัน จึงเป็นวิชาสำคัญอันหนึ่งที่เรียกว่า **ปตฺจตฺตํ** รู้ได้

เฉพาะตน ธาตุนั้นเปรียบเหมือนกระแสไฟที่แล่นอยู่ในอากาศ สติและจิตมีกำลังกล้า มีวิชาความรู้สูง สามารถที่จะทำให้ธาตุนั้นเป็นสื่อสารสัมพันธ์ทั่วไปในโลก เป็นทางให้เกิดวิชาความรู้ขึ้นในตัวเองได้เป็นอย่างดี ฌานที่ ๔ นี้ เมื่อมีแล้วโดยสมบูรณ์ก็เป็นเหตุให้เกิดวิชา ๘ ประการขึ้นในตัวของเขาเอง มีวิปัสสนาญาณเป็นต้น คือ

๑. **วิปัสสนาญาณ** คือ ความรู้แจ้งเห็นจริงในนามและรูป วิปัสสนาญาณนี้เป็นส่วนพิเศษ เกิดขึ้นจากการอบรมจิต มีหนทางรู้ได้ ๒ วิธี

๑. รู้ขึ้นมาเองโดยไม่ต้องนึกคิด

๒. รู้ขึ้นจากการนึกคิด แต่ไม่ใช่การตรองให้ยืดยาวเหมือนความรู้ธรรมดา นึกเมื่อไรก็โพลงขึ้นมาเมื่อนั้น เหมือนน้ำมันเบ็นซินที่ชุ่มอยู่ด้วยสำลี เมื่อจ่อไฟเมื่อใดก็ลุกโพลงขึ้นได้โดยเร็ว วิปัสสนาก็ดี ญาณก็ดีย่อมมีความเร็วได้เช่นนั้น จึงต่างจากปัญญาสามัญธรรมดา

๒. **มโนมยิทฺธิ** ฤทธิ์ในทางจิตใจ นึกเช่นไรย่อมเป็นไปเช่นนั้น

๓. **อิทฺวิธี** แสดงฤทธิ์ได้ ให้ปรากฏแก่คนบางพวก เช่นแปลงรูป แปลงสถานที่ให้ประชาชนแลเห็นด้วยตา บางคราวบางสมัย

๔. **ทิพฺพโสต** หูทิพย์ ฟังเสียงไกลได้

๕. **เจโตปริญญาณ** กำหนดรู้ในวาระน้ำใจของบุคคลอื่นได้ว่าดีชั่วหยาบหรือละเอียด

๖. ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณ ระลึกชาติหนหลังได้ (ท่านจะไม่ต้องยุ่งในเรื่องตายเกิดตายสูญ เพราะได้วิชาข้อนี้)

๗. ทิพฺพจกฺขุ ได้ตาทิพย์ มองเห็นรูปละเอียดและหยาบ ใกล้หรือไกลได้ (อณู ปรมาณู)

๘. อาสวกฺขยญาณรู้จักวิธีทำอาสวะกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจให้เบาบางและสิ้นไปได้ วิชา ๘ ประการนี้ ล้วนแล้วแต่สำเร็จมาจากภูมิฐานของสมาธิทั้งสิ้น

ฉะนั้น จึงได้เขียนรวบรัดแนวทางที่จะทำให้เกิดสมาธิฌาน โดยทางของอานาปานที่แสดงไว้นั้น เมื่อผู้มีความมุ่งหวังในส่วนความดีทั้งหลายนี้ จงให้สนใจปฏิบัติอบรมจิตใจของตนเองนั้น เทอญ ฯ

พุทฺธปูชา มหาเตชวนฺโต บูชาพระพุทธคุณ จักได้บุญฤทธิ์และอิทธิฤทธิ์ (พระโมคคัลลานะ)

ธมฺมปูชา มหปฺปญฺโญ บูชาพระธรรมคุณ จักเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปัญญา (พระสารีบุตร)

สงฺฆปูชา มหาโภควโห บูชาพระสังฆคุณ จักเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ (นางวิสาขา มหาอุบาสิกา)

คำตรวจน้ำอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติและใคร ๆ ได้หมด

สพฺเพ สตฺตา สทาโหนฺตุ อเวรา สุขชีวิโน

ขอสัตว์ทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้มีเวรแก่กันและกัน จงเป็นผู้ดำรงชีพอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ เทอญ

กตํ ปุญญผลํ มยฺหํ สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุเต

ขอสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นผู้ได้เสวยผลบุญที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญด้วยกายวาจาใจแล้วนั้น เทอญ

(ถ้าจะอุทิศให้ญาติให้นึกถึงชื่อบุคคลผู้ตายไป มีบิดามารดา นาย................นาง........ ....สุดแท้แต่เราประสงค์ให้แก่คนใด)

คำนมัสการพระบรมธาตุ พระอรหันตธาตุ และพระพุทธรูป ซึ่งเป็นวัตถุที่พุทธบริษัทเคารพสักการะทั่ว ๆ ไป เพื่อให้เป็นศิริมงคลแก่ท่านทั้งหลาย

กราบ ๓ หนแล้วให้ว่า นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (๓หน) แล้วว่าไตรสรณาคมโดยย่อดังนี้

(๑) พุทธัง ธัมมัง สังฆัง สรณังคัจฉามิ

(๒) รตนัตเย ปมาเทน ทวารตเย น กตัง สัพพัง อปราธังขมถเม ภันเต

(๓) วันทามิ ภันเต เจติยัง สัพพัง สัพพัตถฐาเน สุปติฏฐิตังสารีรังกธาตุง มหาโพธิง พุทธรูปัง สักการัถ อหังวันทามิ ธาตุโยอหังวันทามิ สัพพโส อิจเจ ตัง รตนัตยัง อหัง วันทามิ สัพพทา

(๔) พุทธปูชามหาเตชะวันโต

ข้าพเจ้าขอถวายบูชา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีเดชศักดานุภาพอันยิ่งใหญ่ ล่วงเสียซึ่งอำนาจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เพราะเหตุนั้นการบูชาของข้าพเจ้าจึงเป็นเหตุนำมาซึ่งเดชานุภาพอันยิ่งใหญ่

ธัมมปูชามหัพปัญโญ ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นบ่อเกิดซึ่งสติปัญญาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระธรรมเหล่านั้น เพราะเหตุนั้นการบูชาพระธรรม จึงเป็นเหตุนำมาซึ่งสติปัญญาอันยิ่งใหญ่

สังฆปูชา มหาโภคาวโห ข้าพเจ้าขอถวายบูชาพระสงฆ์สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติชอบแล้ว ด้วยกาย วาจา ใจ และเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งทรัพย์ทั้งหลาย มีอริยทรัพย์เป็นต้น เพราะเหตุนั้นการบูชาพระสงฆ์จึงเป็นเหตุนำมาซึ่งโภคทรัพย์สมบัติอันยิ่งใหญ่

พุทธัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ
ธัมมัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ
สังฆัง ชีวิตัง ยาวนิพพานัง สรณัง คัจฉามิ

จบแล้วกราบ ๓ หน

(๕) คาถาประจำองค์พระที่ติดอยู่กับตนเอง ควรว่าคาถานี้ท่องสวดประจำตัวจะดีมาก ดังนี้ คือ

อรหัง พุทโธ อิติปิโสภควา นมามิหัง (นึก ๓–๗ ครั้ง) หรือสวดมนต์ประจำตัวเท่าอายุของตัวเองทุกวัน เวลาก่อนเข้านอนได้ยิ่งดี

หมวด ๒

(อานาปานสติ) สวดมนต์ด้วยพระพุทธคุณตั้งธาตุทั้ง ๖

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทธัสสะ (๓ หน)

หมายเหตุ พหูพจน์จึงใช้ข้าพเจ้าทั้งหลาย

หมวดธาตุลม ๓ ข้อ ดังนี้

(๑) วาโย จ พุทธคุณัง อรหัง พุทโธ อิติปิโส ภควา นมามิหัง อรหัง สัมมา สัมพุทโธ วิชชาจารณสัมปันโน สุคโต โลกวิทู อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ สัตถา เทวมนุสสานัง พุทโธ ภควาติ ฯ

(ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์)
(อรหัง–บริสุทธิคุณ)

(๒) วาโย จ ธัมเมตัง อรหัง พุทโธ อิติปิโส ภควา นมามิหัง สวากขาโต ภควตา ธัมโม สันทิฏฐิโก อกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปนยิโก ปัจจัตตัง เว ทิตัพโพ วิญญูหีติ ฯ

(ให้ระลึกถึงพระสารีบุตรผู้มีปัญญา)
(วิชชาจารณสัมปันโน–ปัญญาคุณ)

(๓) วาโย จ สังฆาณัง อรหังพุทโธ อิติปิโสภควา นมามิหัง สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ อุชุปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ ญายปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ สามีจิปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ ยทิทัง จัตตาริ ปุริสยุคานิ อัฏฐ ปุริสปุคลลา เอส ภควโต สาวกสังโฆ อาหุเนยโญ ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชลี กรณีโย อนุตตรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสาติ ฯ

(ให้ระลึกถึงพระโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์)

สัตถาเทวมนุสสานัง—กรุณาคุณ

ธาตุบริสุทธา นุภาเวน สัพพทุกขา สัพพภยา สัพพโรคา วิมุตจันติ อิติ อุทธมโม ติริยัง สัพพธิ สัพพัตตาย สัพพาวันตัง โลกัง เมตตา กรุณา มุทิตา อุเปกขา สหคเตน เจตสา จตุทิสัง ผริตวา วิหรติ สุขัง สุปฏิ สุขังปฏิพุชฌติ น ปาปกัง สุปินัง ปัสสติ มนุสสานัง ปิโย โหติ อมนุสสานัง ปิโย โหติ เทว ตารักขันติ นาสส อัคคิวา วิสัง วา สัตถัง วา กมติ ตุวฏัง จิตตัง สมาธิยติ มุขวัณโณ วิปปสีทติ อสัมมุโฬห (มุโหฬ) กาลัง กโรติ อุตตริง อัปปฏิวิชฌันโต พรหมโลกูปโค โหติ อิติ อุทธมโธ ติริยัง อเวรัง อเวรา สุขชีวิโน กตัง ปุญญผลัง มัยหัง สัพเพภาคี ภวันตุ เม ภวตุ สัพพมังคลัง รักขันตุ สัพพเทวตา สัพพพุทธา นุภาเวน สัพพธัมมา นุภาเวน สัพพสังฆา นุภา-เวน โสตถี โหนตุ นิรันตรัง อรหังพุทโธ อิติปิโส ภควา นมามิหัง

วิธีเปลี่ยนธาตุเหมือนข้อต้นทั้งหมด

คือ ข้อ ๑ พุทธคุณ ข้อ ๒ ธัมคุณ ข้อ ๓ สังฆคุณ ต่อไปนี้ เป็นหมวดต่อจากธาตุลม

หมวดธาตุไฟ คือ

(๑) เตโช จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) เตโช จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) เตโช จ สังฆาณัง ฯลฯ

หมวดธาตุน้ำ คือ

(๑) อาโป จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) อาโป จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) อาโป จ สังฆาณัง ฯลฯ

หมวดธาตุดิน คือ

(๑) ปฐวี จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) ปฐวี จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) ปฐวี จ สังฆาณัง ฯลฯ

หมวดอากาศธาตุ คือ

(๑) อากาสา จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) อากาสา จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) อากาสา จ สังฆาณัง ฯลฯ

หมวดวิญญาณธาตุ คือ

(๑) วิญญาณัน จ พุทธคุณัง ฯลฯ

(๒) วิญญาณัน จ ธัมเมตัง ฯลฯ

(๓) วิญญาณัน จ สังฆาณัง ฯลฯ

ให้สนใจท่องในหมวดต้นให้แม่นยำ ส่วนธาตุที่ต่อมานั้นจะเข้าใจและจำง่าย เพราะเป็นเรื่องเดียวกัน เพียงแต่เปลี่ยนธาตุเท่านั้น ธาตุทั้ง ๕ หมวดนี้มีอยู่ในตัวของเราผู้สวดทุกคน เพราะฉะนั้นเวลาสวดให้นึกถึงธาตุนั้น ๆ ด้วย เช่น ลม ส่วนพัดไปมามีลมหายใจเป็นต้น ไฟ ความอบอุ่น น้ำ มีอาการเหลว ๆ ดิน แข็ง อากาศช่องว่าง วิญญาณ ความรู้ ดังนี้เป็นต้น การสวดจึงจะเป็นประโยชน์มาก

สิ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ขอให้ท่านที่ได้รับหนังสือเล่มนี้จงทดลอง ท่านจะได้รับผลดีเกิดขึ้นอย่างที่ท่านไม่เคยคิดเห็นมาก่อนก็อาจจะเป็นได้ และเป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยของพวกเราทุกคน ฉะนั้น ข้าพเจ้าขออุทิศกุศลที่ได้คิดแต่งหนังสือเล่มนี้ ให้แก่ท่านทั้งหลาย ผู้รับพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน และท่านที่ได้รับแจกไปแล้วก็ขอจงอนุโมทนาส่วนกุศลอันนี้ด้วย ถ้าท่านต้องการให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปก็จงปฏิบัติตามแนวทางที่กล่าวมานั้น เทอญ

เมื่อใครมีศรัทธาจะสร้างหนังสือเล่มนี้เป็นธรรมทาน ขอให้พิมพ์ได้ทุกท่านทุกคน โดยไม่ต้องขออนุญาตจากผู้แต่งได้ตลอดไป

พระอาจารย์ลี ธัมมธโร...

วัดอโศการาม

ตำบลท้ายบ้าน อำเภอเมืองสมุทรปราการ
จังหวัดสมุทรปราการ

ผู้ที่ได้รับโอวาทจากท่านอาจารย์ลี ธมฺมธโร เมื่อได้ปฏิบัติตามโอวาทก็ได้ความตามนี้

วันนี้ท่านอาจารย์ให้ทำลมโพชฌงค์ ได้กำหนดในเวลานั้นครบทั้ง ๗ องค์ แต่ไม่ทันจะได้ความโดยละเอียดเพราะมีเวลาน้อย ต่อมาจึงได้กำหนดลมนี้อีก ก็ได้ความดังต่อไปนี้

๑. อธิษฐานจิต ตามเจตนาที่จะให้สติสัมปชัญญะ ตั้งมั่นคอยระวังรักษาให้จิตอยู่กับลมตามเจตนา คอยกันนิวรณ์ คือ อารมณ์ต่างๆ ซึ่งจะมาตัดกำลังของสมาธิให้เสียไป เป็นสติสัมโพชฌงค์

๒. เมื่อลมนั้นบริสุทธิ์สะอาดดีแล้ว ขยายลมที่บริสุทธิ์ออกไปรักษาร่างกายให้ทั่วตัว เมื่อร่างกายได้รับลมที่บริสุทธิ์แล้ว กายก็จักบริสุทธิ์ วาจาและใจก็จะบริสุทธิ์ไปด้วย ตอนนี้เป็นสุขเวทนา หรือจะต้องการให้ลมไปรักษาร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง มากหรือน้อย หนักหรือเบา หยาบหรือละเอียด ก็ให้เป็นไปตามความประสงค์ เป็นธรรมวิริย-สัมโพชฌงค์

๓. การประคอง รักษาลมไว้ไม่ให้ส่ายไปหาอารมณ์ ไม่ให้ขาดอธิษฐานที่ได้เจตนาไว้ ไม่ท้อถอยต่อความเหนื่อยยากลำบากกายใจ ตั้งหน้าผ่าฟันต่ออุปสรรคทุกทาง ไม่อาลัยต่อชีวิต (คือ ลมเหนียว) เป็นวิริยสัมโพชฌงค์

๔. เมื่อสามองค์ในเบื้องต้นบริสุทธิ์บริบูรณ์ดีแล้ว เกิดความสว่างไสว ความอิ่ม ความเต็ม ความแน่น คือ ลมเต็ม ลมเต็มในที่นี้หมายถึงลมวิชชา คือ ลมที่อยู่ในความควบคุมของสติ เป็นลมที่ไม่ก่อภพสร้างชาติ เป็นปีติสัมโพชฌงค์

๕. เมื่อจิตอยู่กับลมเต็มแล้วก็ไม่หวั่นไหว ไม่โยกคลอนไปตามอารมณ์ที่ผ่านมา มีหูได้ยินเสียงเป็นต้น เวทนาก็คงมีตามความรู้สึก แต่เวทนาในตอนนี้ไม่เกิดตัณหา อุปาทาน ชาติ ภพ คงรู้เพียงสักแต่ว่ารู้ เป็นปัสสัทธิสัมโพชฌงค์

๖. เมื่อจิตแน่วแน่สว่างไสวเต็มแล้วทุกอย่าง วิชชาก็จักเกิดขึ้นในที่นั้น คือ ทั้งรู้ทั้งเห็นในภาวะที่เป็นมาอย่างไร ไปอย่างไร จักรู้ได้โดยชัดเจน ตลอดจนรู้จักธรรม และผลของกรรมทั้งในตนและผู้อื่น เป็นสมาธิสัมโพชฌงค์

๗. เมื่อจิตดำเนินมาตั้งแต่องค์ที่ ๑ ถึงองค์ที่ ๖ แล้วก็วางเฉยเป็นกลางอยู่อย่างสบายกว้างขวาง ไม่ยึดนิมิต ไม่ยึดอารมณ์อะไรทั้งสิ้น เป็นอุเปกขาสัมโพชฌงค์

สรุปแล้วองค์คุณทั้ง ๗ ประการนั้น เมื่อได้ทราบเนื้อความและได้ดำเนินจิตตามโดยบริบูรณ์เต็มที่แล้วองค์ทั้ง ๗ นี้ก็จะเกิดรวมในที่เดียวขณะเดียวกัน

ที่ท่านให้ทำลมโพชฌงค์นี้ เพื่อระงับเวทนาที่มีอยู่ เพราะเวทนาเป็นตัวนิวรณ์ ๆ เป็นลมอวิชชา คือ ลมมืด เปรียบเหมือนเราอยู่ในที่มืดย่อมมองไม่เห็นตัวและผู้อื่น เพราะเท่ากับหมักดองอยู่กับอาสวกิเลสเต็มไปด้วยเหตุปัจจัย นี้เป็นลมธรรมดาที่ปราศจากการควบคุม ก็เป็นลมเต็มเหมือนกัน แต่เต็มไปด้วยความมืด เป็นผู้ตัดหนทาง และปิดทางอย่างสำคัญที่สุด

เมื่อกำจัดนิวรณ์เสียได้ จิตจึงจะผ่องแผ้วสว่างไสวเห็นแจ้งในธรรมทั้งเหตุทั้งผล เพื่อจะได้ตัดกรรม ซึ่งได้สร้างสมมาแล้วแต่ปางก่อน และระงับการสร้างกรรมในปัจจุบันไม่ให้สืบต่อไปได้อีก
